

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Analýza výukových programů CEGV Cassiopeia z hlediska primární prevence

Vypracoval: Petr Kurz

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Renata Švestková, Ph.D.

České Budějovice 2015

Abstrakt

Bakalářská práce Analýza výukových programů CEGV Cassiopeia z hlediska primární prevence se zaměřuje na tematiku primární prevence ve vztahu k výukovým programům realizovaným CEGV Cassiopeia. Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia vzniklo v roce 1995 a v současné době je jeho hlavní náplní výchova, vzdělávání se zaměřením na environmentální, multikulturní a osobnostně sociální témata. Cassiopeia spolupracuje s mateřskými, základními, středními, speciálními a vysokými školami. Cílem této bakalářské práce je zhodnotit jednotlivé výukové programy na základě standardů „Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování“. Teoretická část je věnována základním pojmům primární prevence ve vztahu k vzdělávání spolu s uvedením historického vývoje a dále se věnuje tématu environmentální vzdělávání. V praktické části je uvedena analýza výukových programů na základě standardů certifikace, která přináší přehled výukových programů, které by byly vhodné pro proces certifikace. Dále přináší výsledky rozhovorů s pracovníky CEGV Cassiopeia a učiteli ve vztahu k vhodnosti environmentálních výukových programů z pohledu primární prevence.

Abstract

Analysis of teaching programs of CEGV Cassiopeia from the view of primary prevention. The paper deals with the topic of primary prevention in relation to teaching programs carried out by CEGV Cassiopeia. The Center of Ecologic and Global Education Cassiopeia (CEGV Cassiopeia) was established in 1995. At present its primary occupation is education, particularly education specialized in environmental, multicultural and personal-social topics. The center co-operates with nursery, primary, high schools, specialized schools and universities. It is the object of this paper to evaluate individual teaching programs on the basis of standards of “Competence certification of providers of programs of primary prevention of high-risk behavior at schools”. The theoretical part deals with basic terms in primary prevention in relation to education and compiles the historical development as well as environmental education. The practical part provides an analysis of teaching programs on the basis of certification standards. The analysis gives an overview of teaching programs appropriate for the certification process. There are also results of interviews with CEGV Cassiopeia lectors and teachers relating to helpfulness of environmental teaching programs from the perspective of primary prevention.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 30. 4. 2015

.....

Petr Kurz

Poděkování

Děkuji Mgr. Ing. Renatě Švestkové, Ph.D. z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích za inspiraci, vedení, konzultační pomoc a sdílení cenných rad při zpracování této práce. Rovněž děkuji mé rodině za podporu, kterou mi prokazovala během studia.

Obsah

Úvod	8
1 Teoretická část.....	10
1.1 Problémové a rizikové chování	10
1.1.1 Problémové chování.....	10
1.1.2 Rizikové chování	11
1.1.3 Rizikové chování z vývojové a osobnostní perspektivy	12
1.1.4 Současné pojetí rizikového chování.....	13
1.1.5 Primární prevence rizikového chování	15
1.1.6 Zásady efektivní prevence rizikového chování u dětí a mládeže	17
1.1.7 Základní úrovně primární prevence a její členění	19
1.1.8 Historie a cíle programů primární prevence rizikového chování	21
1.1.9 Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2013-2018	23
1.1.10 Vzdělávání realizátorů primární prevence na vertikální úrovni.....	29
1.1.11 Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování.....	29
1.2 Rámcové vzdělávací programy a prevence	31
1.2.1 Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání	31
1.2.2 Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání.....	33
1.2.3 Rámcový vzdělávací program středního vzdělávání	34
1.2.4 Průřezová témata.....	36
1.3 Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta	40
1.3.1 Nástroje environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty	41
1.3.2 Význam EVVO z hlediska primární prevence	44
1.4 Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia.....	45
2 Praktická část.....	47
2.1 Cíle práce a výzkumné otázky.....	47
2.2 Metodika.....	47
2.2.1 Použité metody a techniky výzkumu	47
2.2.2 Charakteristika výzkumného souboru	47
2.3 Výsledky.....	48
2.4 Diskuse	65

Závěr	69
3 Seznam použité literatury	71

Úvod

V současném školství a jeho pojetí rámcově vzdělávacích programů (RVP) je prostor nejen pro výuku základních předmětů, ale i pro výuku témat jako je osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, **výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova**, environmentální výchova a mediální výchova. Tato průřezová témata jsou navzájem propojitelná, takže i environmentální výchova může působit na poli prevence.

Cílem této bakalářské práce je zhodnotit výukové programy Centra ekologické a globální výchovy Cassiopeia z hlediska primární prevence. Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia (dále jen CEGV Cassiopeia) vzniklo v Českých Budějovicích v roce 1995 při základním článku Hnutí Brontosaurus Forest. Dlouhodobě se zabývá vzděláváním a osvětou dětí mateřských škol, žáků základních a středních škol a jejich pedagogů v oblasti environmentální, multikulturní, osobnostně sociální výchovy a mediální výchovy. Tato témata jsou naplňována prostřednictvím výukových programů, dlouhodobých školních projektů a seminářů pro pedagogy. V rámci průřezových témat jsou žáci vedeni k poznávání mezilidských vztahů, životního prostředí, k odpovědnosti a úctě k životu a k rozvoji svých hodnot. V roce 2014 spolupracovalo CEGV Cassiopeia s více než sto dvaceti devíti školami v Jihočeském kraji a zrealizovalo sedm set padesát osm výukových programů naplňujících výše uvedená průřezová témata.

V teoretické části si vysvětlíme pojmy související s primární prevencí, rizikovým chováním a systémem školní prevence. Dotkneme se chování a jeho aspektů během vývoje jedince. Přiblížíme si prevenci všeobecnou i primární, její historii a postupný vývoj až do současnosti. Podíváme se na fungování primární prevence v českých školách, na její systém a náplň jednotlivých stupňů. V poslední kapitole teoretické části se zastavíme nad otázkou environmentální výchovy, vzděláváním a osvěty v České republice. Jaký je systém, jak funguje a jaký má vztah k primární prevenci?

S těmito tématy souvisí i další teoretická část této práce, při které se dotkneme procesu Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování. Jedná se o proces, na který se CEGV Cassiopeia připravuje na základě informací z MŠMT, které certifikaci připravilo a řídí. Obsahem

certifikace je kvalita programů primární prevence a poskytujících organizací, které na škole realizují programy primární prevence. V dohledné době by směly na školách realizovat tyto programy pouze organizace s certifikací. V rámci tohoto procesu se budeme kromě chování věnovat i důležitému aspektu a tím je sociální prostředí, které se významnou měrou podílí na realizaci výukových programech na školách.

Praktická část bakalářské práce je zaměřena na cílové skupiny programů CEGV Cassiopeia a jejich rozdělení na programy všeobecné a specifické primární prevence. Rozdělíme programy podle cílových skupin a každý program podle standardů vyhodnotíme. Na základě tohoto výzkumu dojdeme k počtu výukových programů, které lze považovat za programy primární prevence. V další části zpracujeme rozhovory s pedagogickými pracovníky na téma: výukové programy CEGV Cassiopeia a primární prevence. V poslední části zpracujeme rozhovory s lektory CEGV Cassiopeia, které budou zaměřené na jejich vnímání primární prevence v rámci programů CEGV Cassiopeia.

1. Teoretická část

1.1 Problémové a rizikové chování

Během našeho života se setkáváme s velkým množstvím lidí, kteří nějak vystupují a mají různé vnější výrazové prostředky, které se dají shrnout do pojmu chování. Chování, se kterým se setkáváme během našeho života, ovlivňuje i náš život. Jedná se o souhrn všech vnějších projevů člověka, tedy reflexních reakcí pohybů, činností, jednání. Zahrnuje složky vrozené i naučené, složky záměrné i bezděčné, adaptivní i maladaptivní, útočné i obranné, verbální i nonverbální, sociální i antisociální. U člověka je výsledkem vnitřních stavů, sociálních podmínek, záměrného i nezáměrného působení, situace. Chování je širší pojem než jednání. Dá se pozorovat, zaznamenávat, někdy též měřit a hodnotit (Průcha, Walterová, Mareš, 1995).

Pojem problémové chování stejně jako rizikové chování zahrnuje široké spektrum forem chování, které se jednoznačně nevymezují. Jejich hodnocení je takové, které způsobuje zdravotní sociální nebo psychické ohrožení nejenom jedince, ale i jeho sociálního okolí. Ohrožení může být reálné nebo předpokládané (Čáp, 2007).

1.1.1 Problémové chování

Na toto téma se dá shlížet z různých hledisek, ale nejvýstižněji je lze shrnout tak, že problémové chování žáka je chování dítěte, které překračuje očekávané projevy chování vzhledem k věku a k situaci, které v sobě vzhledem ke kontextu nese negativní konotace. Pojem je tedy výsledkem sociálního konstruktů. Označujeme tak ty situace, kdy se dítě ve svých projevech opakovaně odlišuje od očekávané vývojové a sociokulturní normy chování dané věkové skupiny (Navrátil, Mattioli, 2011).

V oblasti problémového chování se setkáváme ještě s pojmem „syndrom problémového chování“. Tímto pojmem myslíme nebo označujeme takové chování člověka, který se chová v některých případech rizikově, a je tam veliký předpoklad, že se bude chovat rizikově i v dalších oblastech. Jedná se o jakousi propojenost jednotlivých projevů rizikového chování, která má formu životního stylu. V praxi koncepce syndromu problémového chování opravňuje zaměřovat preventivní strategie na rizikové chování jako na celek, nikoli pouze specificky na konkrétní projevy rizikového chování (Čáp, 2007).

1.1.2 Rizikové chování

Začne-li se jedinec ve svých projevech chování odlišovat od ostatních nebo porušovat nastavené normy, stává se pro své okolí nepřijatelným. Takovéto jednání spadá pod pojem rizikové nebo problémové chování. Rizikovým chováním rozumíme takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost. Tento pojem nahrazuje dříve používaný termín sociálně patologické jevy. Termín sociálně patologické jevy je jednak stigmatizující, normativně laděný a klade příliš velký důraz na skupinovou nebo společenskou normu. Vzorce rizikového chování považujeme za soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi (Miovský et al., 2010).

Termín "rizikovost" se vysvětluje jako náchylnost či větší ohrožení psychosociálního vývoje oproti běžné populaci. Riziková mládež se tedy definuje jako mládež dospívající, u které je následkem spolupůsobení vícera faktorů zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti. Rizikovost a ohrožení přitom mohou být přítomny ve dvou rovinách. Buď je jedinec představuje pro společnost (delikvence, agresivita), nebo sám pro sebe (tzv. sebepoškozující jednání - poruchy příjmu potravy, konzumace alkoholu, kouření, zneužívání drog, sexuální promiskuita, sebevražedné jednání apod.). Tato rizikovost se navíc může projevovat z různých hledisek - osobnostního, somatického, zdravotního, sociálního, z hlediska schopností, chování atd. (Foltová, 2012).

V rámci této bakalářské práce nás bude zajímat oblast školní prevence, v níž v současné době rozlišujeme devět oblastí rizikového chování, kterými jsou: záškoláctví, šikana a extrémní projevy agrese, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus, xenofobie, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, spektrum poruch příjmu potravin, okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN (Miovský et al., 2010).

Rizikové chování je tedy takové chování, které může přímo nebo nepřímo ohrozit prospěch, zdraví, ale i celý další život mladých lidí. Je třeba mít na paměti, že riskantní jednání rizikového adolescentovi současně může přinášet určité sebepotvrzení, satisfakci v jeho aktuální situaci (přijetí mezi vrstevníky, vyšší sebevědomí). Je tedy svým způsobem také účelové a funkční (proto též zvenčí těžko

ovlivnitelné), což ovšem nijak nesnižuje riziko ohrožení zdraví, normálního vývoje a životní perspektivy jedince. Uvádí se, že až polovina adolescentů, resp. dokonce až šedesát procent jedinců, se během dospívání zapojí alespoň do jedné z forem rizikového chování (Foltová, 2012).

1.1.3 Rizikové chování z vývojové a osobnostní perspektivy

Osobnost dítěte je ovlivněna mnoha působícími faktory. Doba, kdy začínají rizika vznikat, je už v podstatě od prenatalního období. Přináší je i samotná matka, která může být závislá na návykových látkách nebo alkoholu, může být psychicky nemocná, či prožívat těhotenství ve stresu a úzkosti (Matoušek, Kroftová, 2011).

Příčiny rizikového chování se mohou zrodit i při porodu, jako např. malá váha novorozence, postižení mozku, předčasný porod nebo úraz v jeho průběhu. Dalšími možnými riziky při vzniku poruchového chování může být už daná dědičná dispozice k nesprávnému vývoji, kdy pozorujeme zvýšenou dráždivost emocí, malou schopnost vcítění, typ temperamentu, přemrštěné reakce, nízké IQ. Také nesprávná funkce centrální nervové soustavy nebo její zeslabení ve výsledku znamenají častokrát citovou nestabilitu a impulsivní jednání (Koukolík, Drtilová, 2006).

Podle vývojové psychologie dělíme vývoj jedince na několik stupňů. Období, které nás bude zajímat, je od prenatalního období přes novorozenecké období (0 - 1 měsíc), kojenecké období (1 - 12 měsíců), batolecí věk (1-3 roky), předškolní období (3 až 6-7 let) a školní věk (nástup do školy až 15 let). V rámci školního věku dochází u dětí k velké změně, a to okolo 10 roku života, kdy nastává přechodné období mezi dětstvím a dospělostí, které se nazývá dospívání – adolescence. V tomto období dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech - somatické, psychické i sociální (Vágnerová, 2005).

Právě v tomto těžkém období velká část dospívajících prodělá nějakou konkrétní zkušenost s rizikovým chováním. V období rané adolescence (11-15 let) se četnost se zkušeností s rizikovým chováním zvyšuje, ale postupně s přechodem do pozdní adolescence (15 – 20 let) projevy rizikového chování téměř odeznívají (Miovský et al., 2010).

V období adolescence se dějí velmi významné změny, a to ve všech vrstvách osobnosti, těmi nejvýznamnějšími vztahujícími se k vybranému období jsou:

- Na fyzické úrovni dochází k dramatickým pubertálním procesům, adolescenti se tak mj. musejí vyrovnat se změnami svého těla.
- Kognitivní vývoj je rovněž velmi intenzivní, a to jednak díky neurálnímu zrání, jednak vlivem sociálního očekávání a tlaku. V myšlení dochází k přechodu od konkrétního k abstraktnímu, narůstá schopnost logického a kritického uvažování, hovoří se o fázi "černobílého" myšlení. Až ve střední adolescenci jsou jedinci schopni plánovat svoji budoucnost. Mentální kapacita se však vyvíjí mnohem déle než úroveň fyzických změn.
- Stejně tak emoční vývoj prochází změnami - adolescenti často mají intenzivní, někdy i protichůdné, rychle se měnící pocity, přičemž některé navíc mohou být zcela nové (včetně sexuálních). Je to doba hledání mj. genderové identity.
- V osobnostním vývoji se v adolescenci řeší otázky hledání sebe sama, dochází k rozvoji vlastní identity, vyvažuje se potřeba nezávislosti a potřeba být důležitý pro ostatní. Vyvíjí se rovněž schopnost empatie. Vzrůstá potřeba trvalých, dlouhodobých přátelství (obsah kamarádství se proměňuje), proměňují se a rozšiřují společenské role (Foltová, 2012).

Adolescenti odedávna disponují velkým množstvím energie a svou otevřeností pro vše nové. Vývojové aspekty v období dospívání představují rizikový potenciál, který se může za nepříznivých okolností výrazně podílet na vzniku různých forem poruch adaptace a nepřiměřeného chování (Foltová, 2012).

1.1.4 Současné pojetí rizikového chování

Nejnověji pojem rizikové chování definuje „Národní strategie Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018“, která říká, že primární prevence zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální nebo psychologické fungování jedince anebo ohrožují jeho sociální okolí. Rizikové chování představuje různé typy chování, které se pohybují na škále od extrémních projevů chování „běžného“, např. provozování adrenalinových sportů, až po projevy chování na hranici patologie, např. nadměrné užívání alkoholu, cigaret, kofeinu či nelegálních drog, násilí (MŠMT, 2013).

Za prevenci rizikového chování považujeme jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení

výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky. Obecně v tomto duchu rozlišujeme těchto minimálně devět oblastí rizikového chování, které v současné školní prevenci představují hlavní tematické oblasti. Členění těchto oblastí však není jednoduché, neboť koncept rizikového chování se vyvíjí a některé z oblastí nelze jednoznačně řadit přímo do tohoto konceptu, existují i samostatné kategorie různých typů chování způsobujících výchovné, sociální, trestněprávní či zdravotní následky. Historickým vývojem došlo k tomu, že vznikla skupina určitých vzorců chování, které prokazatelně mohou způsobovat a způsobují následky ve všech uvažovaných oblastech, ale současně tyto vzorce chování mohou mít různé příčiny, mohou mít různé dílčí projevy a současně souviset s mnohem složitějšími fenomény.

V nejužším pojetí řadíme do základních typů rizikového chování:

- a) záškoláctví,
- b) šikanu a extrémní projevy agrese,
- c) extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě,
- d) rasismus a xenofobii,
- e) negativní působení sekt,
- f) sexuální rizikové chování,
- g) závislostní chování (Miovský et al., 2010).

V širším pojetí pak k těmto sedmi oblastem zařazujeme následující dva okruhy, které se z hlediska výskytu v populaci začínají stávat velkými ohnisky pro preventivní práci, ale které nelze jednoznačně zahrnout do konceptu rizikového chování:

- h) okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného a zanedbávaného dítěte,
- i) spektrum poruch příjmu potravy (Miovský et al., 2010).

S čím se setkáváme v rámci rizikového chování je pojem vzorec rizikového chování, což představuje soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi. S tím souvisí další pojem „Koncept rizikového chování“, který zahrnuje šikanu a násilí ve školách včetně dalších forem extrémně agresivního jednání, záškoláctví, užívání návykových látek, nelátkové závislosti (gambling, problémy spojené s nezvládnutým využíváním PC atd.), užívání anabolik a steroidů, obecně kriminální jednání, sexuální rizikové chování, vandalismus, xenofobii, rasismus, intoleranci a antisemitismus, komerční zneužívání dětí, týraní a zneužívání dětí atd. (Nevoralová, 2011).

Za školskou specifickou primární prevenci rizikového chování (dále také „specifickou prevencí“) považujeme takové intervence a programy, které jsou úzce zaměřeny na definované oblasti rizikového chování a s tím spojené fenomény. Školská primární prevence rizikového chování představuje velmi široké spektrum programů. Zdaleka ne všechny tyto programy je možné provádět plošně a se všemi cílovými skupinami. Je proto důležité formulovat základní představu o tom, co a komu má být v rámci preventivního působení poskytnuto, aby toto působení bylo skutečně účinné a současně ekonomicky únosné (Nevoralová, 2011).

Jedním z nejvýznamnějších kroků v oblasti hodnocení kvality a efektivity primární prevence rizikového chování bylo jasné třídění a rozlišení primárně preventivních programů. Právě to bylo v minulosti zdrojem mnoha velmi hlubokých nedorozumění jak mezi odborníky, tak mezi veřejností a médii. Současná klasifikace primárně preventivních programů řeší klíčové otázky jak z hlediska odborného, tak také ekonomického, neboť určuje zcela jasná kritéria pro dotační řízení pro různé poskytovatele primárně preventivních programů (Miovský et al., 2012).

1.1.5 Primární prevence rizikového chování

Prevence je velmi široký pojem, proto musíme prevenci definovat z různých pohledů. Z pedagogického hlediska můžeme pojem prevence definovat jako soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, zejm. onemocněním, poškozením, sociálně patologickým jevům. Tato definice obsahuje termín sociálně patologický jev, který od roku 2007 nahradil termín rizikové chování. Rizikovým chováním se podrobněji zabývá předcházející kapitola této práce (Miovský et al., 2010).

Hartl, Hartlová (2000) uvádí, že prevence je předcházení nežádoucím jevům, nehodám, úrazům, nemocem. Rozlišuje prevenci primární, sekundární, terciální a také prevenci sociální. Prevence sociální tvoří opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání. Světová zdravotnická organizace definuje prevenci jako soubor intervencí s cílem zamezit či snížit výskyt a šíření škodlivosti účinků užívání alkoholu a nealkoholových drog.

Z medicínského pohledu prevenci definujeme jako předcházení nemoci. Kromě dělení prevence na primární, sekundární a terciální lékařský slovník uvádí i prevenci primordiální. Prevence primordiální se snaží předejít tomu, aby byly osoby exponovány faktorům prostředí, jež by vedly k zvýšení rizika onemocnění, či aby si osvojily chování a životní styl vedoucí ke zvýšenému riziku nemoci. Primární prevenci rozděluje medicína na činnosti sanogenní, které jsou zaměřeny na ochranu, podporu a rozvoj zdraví, a na činnosti protektivní, jejichž cílem je předcházet vzniku nemoci (Hugo, Vokurka a kol., 2009).

Termín prevence se také vztahuje k předcházení špatných stravovacích a pohybových návyků, dále k předcházení úrazů při sportu, v dopravě, v domácnosti a ve škole. V poslední řadě se hovoří také o prevenci kriminality, která zahrnuje nerepresivní opatření směřující k předcházení páchání kriminálních činů. Všeobecně lze říci, že cílem prevence je ochrana společnosti a jejím obsahem je naučit jedince, jak se vyrovnat s problémy nebo je řešit a také, jak naplňovat své potřeby (Miovský et al., 2010).

Primární prevencí rozumíme veškeré konkrétní aktivity realizované s cílem předejít problémům a následkům spojeným s rizikovými projevy chování, případně minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich rozšíření (MŠMT, 2009a).

Dále je zapotřebí si uvědomit, že primární prevence rizikového chování má mezioborovou povahu (setkávají se zde perspektivy různých oborů, jako je pedagogika, psychologie, sociologie, veřejné zdraví atd.) a současně je pro ni charakteristická mezisektorovost (tedy, že jednotlivé přístupy a programy jsou současně koncepčně rozvíjeny v různých rezortních liniích, obvykle školské, zdravotnické, sociální a linii ministerstva vnitra, případně též dopravy a spravedlnosti). Tato situace je více či méně podobná ve většině zemí Evropské unie a liší se pouze tím, na jakou linii je v dané době

kladen větší důraz, což se projevuje např. větší finanční podporou určitého typu programů a určitých přístupů. Někdy je pak tento důraz vyjádřen např. také různými celostátními kampaněmi, případně se též promítá až na úroveň programů politických stran, eventuálně následně různých typů vládních dokumentů. Horší úroveň komunikace mezi rezorty a malá celková mezirezortní koordinovanost primární prevence není v tomto smyslu výjimkou, ale spíše pravidlem (Miovský et al., 2010).

Přestože tento fakt není pozitivní, je nutné jej chápat jako důsledek nesmírně náročného procesu diskuze o prevenci jako takové, jejím pojetí, smysluplnosti i efektivitě. Složitost vztahů a šířka záběru jsou přirozenými zdroji zmíněné obrovské názorové a aplikační rozmanitosti. Proto je zákonitě současný proces integrace tak náročným a dlouhodobým úkolem, a proto má jeho realizace těžiště spíše v komunikaci než obsahu. V odborné rovině totiž není až tak veliký problém najít společnou platformu, ale pro její aplikaci je nutné nacházet různá kompromisní řešení a není možné na vše vytvořit pravidla a všude jednoznačně oddělit rezortní a institucionální linie (Miovský et al., 2010).

1.1.6 Zásady efektivní prevence rizikového chování u dětí a mládeže

Téma efektivní primární prevence je velice náročné. Pod pojem efekt nebo také dopad na cílovou skupinu se totiž významově zařazuje množství fenoménů, jako jsou například znalosti, dovednosti, názory a postoje nebo různé behaviorální projevy (určité typy chování či vzorce chování). Efekt prevence je samozřejmě možné ověřovat a měřit. Za efektivní program nelze v žádném případě považovat takový, u kterého není efekt vědecky ověřen. Názor nebo dojem, že „něco funguje“, není dostatečným argumentem a v minulosti se tento rozpor stal opakovaně jádrem konfliktu zastánců různých, často značně populistických a nákladných programů (Miovský et al., 2010).

Existuje několik obecných kritérií, která představují průnik různých výzkumných zjištění a praktických zkušeností a která můžeme souborně označit za zásady efektivní primární prevence. Standardy kvality preventivních programů vydaných MŠMT (2005) je taxativně uvádějí pro oblast prevence užívání návykových látek, nicméně se jedná o kritéria natolik obecná, že je můžeme přenést také na jiné oblasti rizikového chování, a v různých variantách se jim věnují již dříve publikované tuzemské práce. Na každý konkrétní program či intervenci bychom pak měli tato kritéria vztahovat a vyžadovat, aby byla beze zbytku naplněna.

Kritéria, která považujeme za součást minimálních požadavků na preventivní programy ve školách, jsou následující:

- a) Komplexnost a kombinace mnohočetných strategií působících na určitou cílovou skupinu (škola, rodina, vrstevníci, komunita, masmédia). Preventivní programy je tedy nutné koncipovat komplexně jako souhrn více faktorů a jako koordinovanou spolupráci různých institucí.
- b) Kontinuita působení a systematickosti plánování. Programy na sebe musí navazovat a vzájemně se doplňovat. Jejich vzájemná provázanost musí být transparentní a musí být zohledněna ve způsobu realizace. Preventivní působení musí být systematické a dlouhodobé.
- c) Cílenost a adekvátnost informací i forem působení vzhledem k cílové populaci a jejím věkovým, demografickým a sociokulturním charakteristikám.
- d) Včasný začátek preventivních aktivit, ideálně již v předškolním věku. Jednoznačně se ukazuje, že čím dříve prevence začíná, tím je ve výsledku efektivnější.
- e) Pozitivní orientace primární prevence a demonstrace konkrétních alternativ. Podpora zdravého životního stylu, využívání pozitivních modelů a nabídka pozitivních alternativ atraktivních v příslušné cílové skupině by měly být součástí každého preventivního programu.
- f) Využití „KAB“ modelu (Znalosti - postoje - chování = Knowledge - Attitude - Behavior) – orientace nikoliv pouze na úroveň informací, ale především na kvalitu postojů a změnu chování. Kvalita postojů a změna chování často nemusí s rozsáhlostí a hloubkou poznatků příliš souviset. Cílem prevence je ovlivnit chování.
- g) Využití „peer“ prvku, důraz na interakci a aktivní zapojení. Pro děti a dospívající jsou vrstevníci často autoritou s větším vlivem než rodiče a učitelé. Vrstevníci mají výrazný vliv na utváření jejich názorů a postojů, a mohou tak účinně přispět k snížení rizikového chování.
- h) Denormalizace – primární prevence má přispívat k vytvoření takového sociálního klimatu, které není příznivé k podpoře a rozvoji rizikového chování. Pojem „denormalizace“ znamená, že se normy a hodnoty určitého společenství změní tak, aby lidem nepřipadalo rizikové chování jako žádoucí, ale ani jako neutrální sociální norma.

i) Podpora protektivních faktorů ve společnosti, vytváření podpůrného a pečujícího prostředí. Součástí preventivních programů má být podpora a vytváření podmínek pro společensky přijatelné aktivity a vytváření podpůrného prostředí, které dětem a mladým lidem umožňuje navázání uspokojivých vztahů.

j) Nepoužívání neúčinných prostředků – jako neúčinné se prokázalo pouhé poskytování zdravotních či jiných typů informací o daném typu rizikového chování. Jako velmi málo účinné nebo dokonce zcela neúčinné se výzkumně prokázaly programy postavené na odstrašování, zastrašování, zakazování, přehánění následků užívání, moralizování a v neposlední řadě i afektivní výchova, postavená pouze na emocích a pocitech (MŠMT, 2005).

1.1.7 Základní úrovně primární prevence a její členění

Primární prevenci členíme na tzv. nescifickou a specifickou primární prevenci. Specifickou primární prevenci dále členíme na všeobecnou, selektivní a indikovanou primární prevenci (Nevoralová, 2014).

Za specifickou primární prevenci rizikového chování považujeme takové aktivity a programy, které jsou úzce zaměřeny na některou z konkrétních forem rizikového chování. Vycházíme z toho, že existují a budou vždy existovat děti a mladí lidé, pro které nabízené programy volného času nebudou z nějakého důvodu atraktivní či dostupné. Těmto dětem nestačí vytvářet pouze nabídku volnočasových aktivit. Mnohé z nich vyžadují specifické podpůrné programy, které jim umožní vyrovnávat se se svým hendikepem a zabránit jejich vyčlenění z běžné společnosti (Černý, 2010).

Programy a aktivity specifické primární prevence jsou tedy zaměřeny na jasně definovanou cílovou skupinu, u které se vyskytuje rizikové chování. Je u nich zřejmá časová a prostorová ohraničenost realizace. Snahou primární prevence je působit selektivně, specificky. Programy specifické primární prevence jsou všechny takové programy, které by neexistovaly, kdyby neexistoval problém rizikových projevů chování (MŠMT, 2009a).

Rozdělení specifické primární prevence:

- a) Všeobecná primární prevence se zaměřuje na běžnou populaci dětí a mládeže bez rozdělování na méně či více rizikové skupiny, zohledňuje věkové složení a případná specifika (sociální nebo jiné faktory) a na programy většinou pro

větší počet osob (obvykle třída či menší sociální skupina). Jedná se o úroveň prevence, pro kterou v praxi ve většině případů plně dostačuje úplné vzdělání školního metodika prevence s odpovídající prací a nejlépe zajištěnou intervizí a supervizí (Nevoralová, 2014).

- b) Selektivní primární prevence se zaměřuje na skupiny osob, u kterých jsou ve zvýšené míře přítomny rizikové faktory pro vznik a vývoj různých forem rizikového chování, tj. jsou více ohrožené než jiné skupiny populace. Rizikové skupiny lze identifikovat na základě biologických, psychologických, sociálních nebo environmentálních rizikových faktorů souvisejících s rizikovým chováním, a dále podle věku, pohlaví, rodinné historie, místa bydliště nebo úrovně sociálního znevýhodnění. Jedná se např. o děti alkoholiků, dále studenty, kteří nedokončili školu nebo kteří mají zhoršený prospěch. Většinou se zde pracuje s menšími skupinami či jednotlivci. Patří sem různé intenzivní sociálně-psychologické skupinové programy posilující např. sociální dovednosti, komunikaci, vztahy atd. Vzhledem k práci s cílovou skupinou se zvýšeným rizikem se zde klade větší důraz na vzdělání preventisty (Černý, 2010).
- c) Indikovaná primární prevence je zaměřena na jedince, u kterých se již vyskytly projevy rizikového chování. Jedná se o práci s populací s výrazně zvýšeným rizikem výskytu či počínajících projevů rizikového chování. Jedná se o individuální práci s klientem (MŠMT 2013). Snahou je zde podchytit problém co nejdříve, správně posoudit a vyhodnotit potřebnost specifických intervencí a neprodleně tyto intervence zahájit. V tomto smyslu je prakticky již nutná schopnost preventisty či poradenského pracovníka posoudit individuální povahu, specifika daného případu a následně navrhnout postup řešení, včetně posouzení dalších případných intervencí či v případě nutnosti již zahájení cílené práce prostřednictvím zapojení školního psychologa či vnějšího poradenského subjektu. Tato úroveň prevence již bezpodmínečně vyžaduje např. speciální pedagogické, psychologické nebo jiné podobné vzdělání s průpravou pro práci preventisty (Nevoralová, 2011).

Do nespecifické primární prevence řadíme aktivity, které nemají přímou souvislost s rizikovým chováním, a dále aktivity, které napomáhají snižovat riziko vzniku a rozvoje rizikového chování prostřednictvím lepšího využívání volného času. Patří sem např. zájmové, sportovní a volnočasové aktivity, které vedou k dodržování určitých

společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání. Lze říci, že programy nespecifické prevence by existovaly a byly žádoucí rovněž v případě, že by neexistovaly rizikové projevy chování. (MŠMT, 2009a).

1.1.8 Historie a cíle programů primární prevence rizikového chování

V České republice se po roce 1989 primární prevenci věnovala řada organizací, odborníků i institucí, kteří se podíleli na velmi rychlých a výrazných změnách (viz Tabulka č. 1).

Tabulka č.1: Historie vývoje programů primární prevence rizikového chování v ČR po roce 1989

Rok	Událost	Působnost	Dokument
do roku 1989	Neexistoval jednotný systém ani koncepce.	Ministerstvo zdravotnictví ČR – ústav zdravotní výchovy	Neexistoval
1993	První Strategie protidrogové politiky ČR.	Ministerstvo vnitra ČR	Strategie
polovina 90. Let	Vstup NNO do oblasti prevence rizikového chování. Proběhla metodická doporučení NNO (i zahraniční).		Metodická doporučení
1995/97	Vážnější diskuse o problémech primární prevence užívání návykových látek. Nastolení profesionalizace přístupu k primární prevenci.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Proběhla diskuse
1996	Zánik programu „Alkohol a drogy“ v rámci projektu Maják.	Národní centrum podpory zdraví	Program
1998	Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998–2000.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Koncepce
2000	Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Metodický pokyn
2005	Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Vyhláška
2008	Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Standardy
2009	Strategie prevence sociálně	Ministerstvo	Strategie

	patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012.	školství mládeže a tělovýchovy	
Rok	Událost	Působnost	Dokument
2009	Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009 – 2012.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Strategie
2010	Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Metodické doporučení
2011	Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Vyhláška
2011	Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Metodický pokyn
2013	Národní strategie Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 – 2018.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Strategie
2013	Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování.	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy	Metodiky certifikace

Zdroj: Miovský et al., 2010

O určité stabilizaci a systematizaci můžeme hovořit v letech 2002–2008. V tomto období dochází ke změně pojmů, kdy dosud používaný termín sociálně patologické jevy, který se stává pro oblast školní prevence koncepčně překonaný, neboť je jednak stigmatizující, normativně laděný a klade příliš velký důraz na skupinovou/společenskou normu, nahrazuje pojem rizikové chování (Miovský et al., 2010).

Zmapování vývoje programů primární prevence rizikového chování v naší zemi není snadné. Je to způsobeno jednak bohužel již příznačnou tematickou a koncepční nehomogenitou prevence a jednak tím, že na tento vývoj měly významný vliv různé zahraniční trendy a domácí politické a společenské události. Zřejmě vůbec nejvíce zkreslujícím faktorem pak je disproporčnost vývoje jednotlivých oblastí prevence. Tyto oblasti se vyvíjejí různým tempem. Až na výjimky se nejrychleji vyvíjela a vyvíjí

prevence užívání návykových látek. Zjednodušeně je možné říci, že právě tato oblast se stala nakonec jakýmsi tvůrcem a hybatelem procesu vývoje prevence jako celku. To je dáno především poměrně silným autorským zázemím, jasnou profilací a tlakem na kvalitu daným nesmírně rychlým souběžným vývojem v oblasti léčby a minimalizaci rizik spojených s užíváním návykových látek. Bohužel se v jiných oblastech prevence takto výrazná koncentrace autorů a poskytovatelů preventivních služeb a intervencí neobjevila. Uvedený přehled (viz tabulka Historie vývoje programů primární prevence rizikového chování) je tedy do značné míry přehledem vývoje prevence užívání návykových látek s přesahy, které tento vývoj měl na jiné oblasti, jež se vyvíjely pomaleji, a až v současnosti jsme de facto svědky důsledné snahy synchronizovat vývoj těchto oblastí navzájem a vytvořit jednotný koncept odpovídající moderním trendům u nás i v zahraničí (Miovský et al., 2010).

Cílem a smyslem preventivních programů by mělo být:

- Hlavním cílem je oddálit experimentování s návykovými látkami u dětí a mládeže do pozdějšího věku, popřípadě aby ztratily o experimentování zájem vůbec.
- Podpora zdravého životního stylu.
- Zvyšování obranných prvků u dětí: protidrogového vědomí, morálky, sebevědomí a zodpovědnosti za své chování a své zdraví.
- Prevence ostatních sociálně nežádoucích jevů, které s užíváním omamných látek souvisí.
- Rozvoj osobnosti: cvičení a učení sociálním dovednostem, vytváření pozitivních vztahů.
- Naučit účastníky programů kvalitně využívat volný čas.
- V případě potřeby pomoci řešit již vzniklý problém, případně zprostředkovat pomoc v jiném zařízení (MŠMT, 2013).

1.1.9 Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2013-2018

V České republice se primární prevence dělí na dvě úrovně a to vertikální a horizontální. V praktickém pohledu, a to zejména u nespecifické primární prevence, jde o vytváření dostatečně podnětného prostředí pro děti i mladistvé v komunitě, tak aby byl co nejlépe rozvíjen harmonický vývoj každého jedince, ať již jde o rozvoj nadání, zájmů apod. Do této kategorie můžeme právem řadit veškeré volnočasové aktivity, které jsou na území obce realizovány. Zde jsou zejména zapojeny volnočasové aktivity

školských zařízení a organizací nestátních, věnujících se dětem a mládeži. Oblast sociální práce, která již reaguje na určitou patologickou formu chování u dětí a mládeže lze charakterizovat jako specifickou primární prevenci, tj. systém aktivit a služeb, které se zaměřují na práci s populací, u níž lze v případě jejich absence předpokládat další negativní vývoj, a které se snaží předcházet nebo omezovat nárůst jeho výskytu. Preventivní aktivity zaměřené na konkrétní oblast sociálně patologických jevů již regulačně působí na určitý rizikový jev (Miovský et al., 2010).

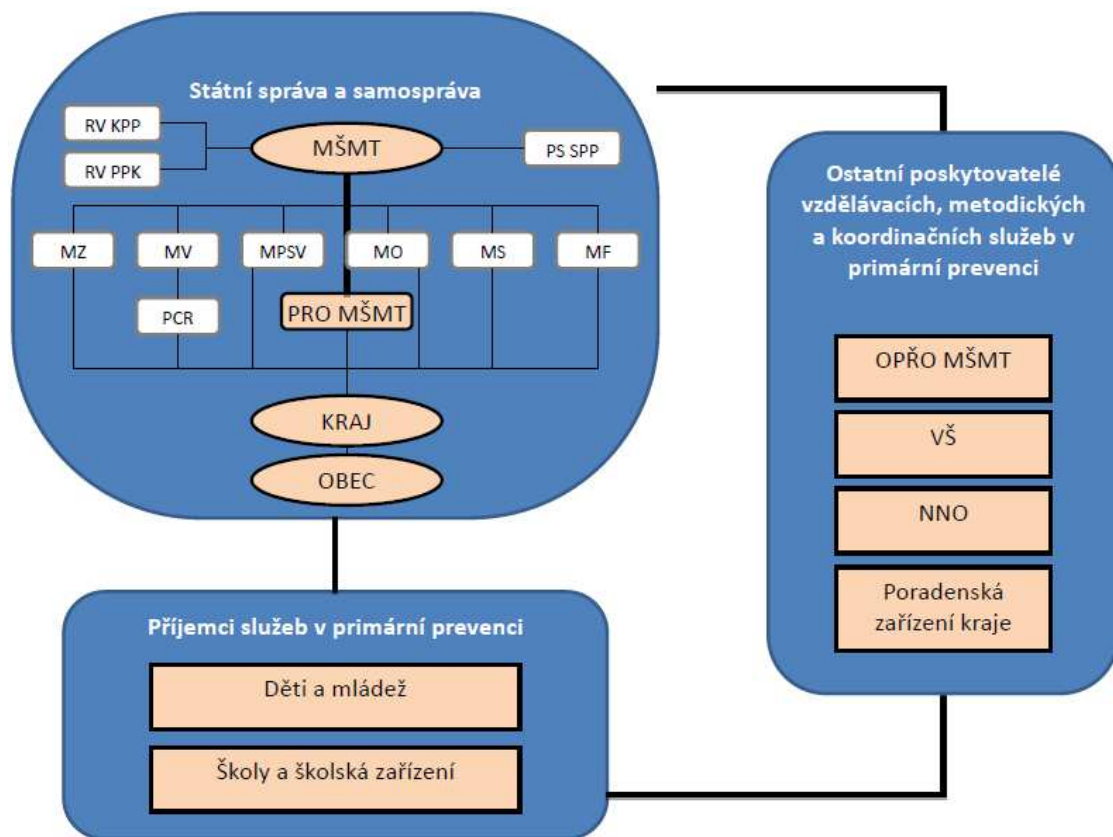
Strategie vychází ze závěrů pravidelných jednání s krajskými školskými koordinátory prevence a metodiky prevence, z dlouhodobých cílů stanovených strategiemi mezíresortních orgánů a ze zkušeností s naplňováním předchozích koncepcí prevence zneužívání návykových látek a dalších rizikových projevů chování u dětí a mládeže na období 1998 – 2000, 2001 – 2004, 2005 - 2008 a 2009 – 2012 (MŠMT, 2013).

Strategie je v souladu s dalšími koncepčními dokumenty, jako jsou Strategie prevence kriminality na období 2012-2015 a Národní strategie protidrogové politiky na období 2010-2018. Strategie je současně plně v souladu s návrhem Standardů odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování (Pavlas, Martanová et al., 2012).

Na **horizontální úrovni** MŠMT aktivně spolupracuje s věcně příslušnými resorty (Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo obrany) a nadresortními orgány (Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky při Úřadu vlády a Republikový výbor prevence kriminality při Ministerstvu vnitra – v těchto orgánech jsou zastoupeny všechny věcně příslušné resorty) viz schéma č. 1. (MŠMT, 2009).

V rámci této úrovně byly ustanoveny při Ministerstvu školství mládeže a tělovýchovy ČR Pracovní skupina specifické primární protidrogové prevence a Pracovní skupina prevence kriminality a ostatních sociálně patologických jevů složená ze zástupců věcně příslušných resortů, krajů, akademické obce, nestátních neziskových organizací, školských poradenských zařízení, vysokých škol, přímo řízených organizací ministerstva a vybraných odborníků na danou problematiku. Cílem těchto pracovních skupin je spolupráce, sjednocení přístupů a koordinace činností v dané oblasti napříč resorty (MŠMT, 2013).

Schéma č. 1: **Horizontální úroveň koordinace primární prevence v ČR¹**

Zdroj: MŠMT, 2013

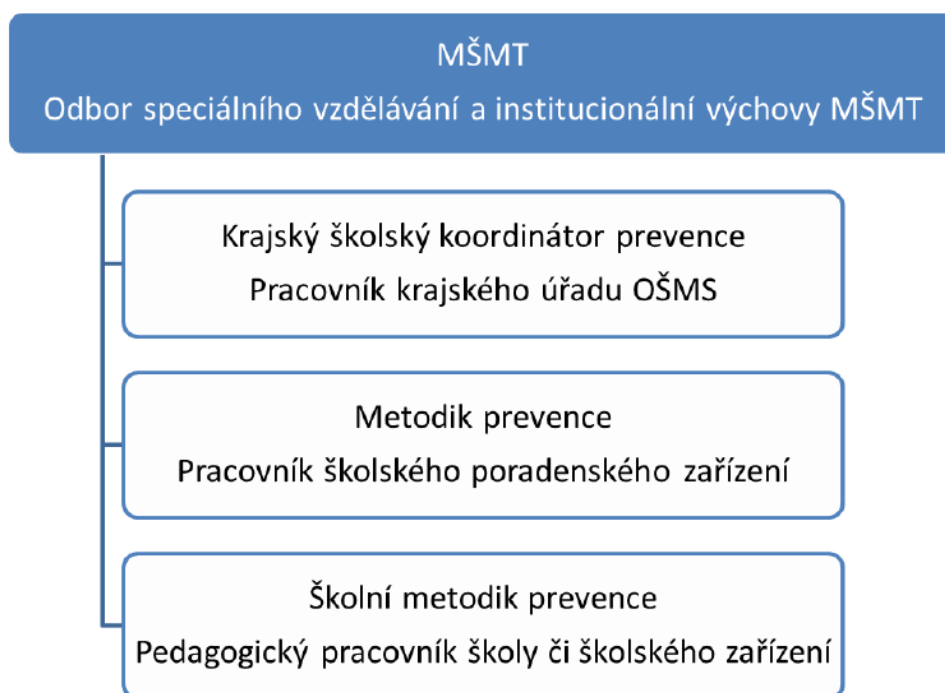
Na **vertikální úrovni** ministerstvo metodicky vede a koordinuje síť koordinátorů, tvořenou krajskými školskými koordinátory prevence (pracovníci odborů školství, mládeže a tělovýchovy krajských úřadů), metodiky prevence (pracovníci pedagogicko-psychologických poraden) a školními metodiky prevence viz organizační schéma č. 2. (vybraní pedagogové ve školách a školských zařízeních) (MŠMT 2013).

¹ Vysvětlivky k použitým zkratkám:

RVKPP Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky
MŠMT Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OPŘO Ostatní přímo řízené organizace MŠMT
PS SPP Pracovní skupina specifické primární prevence
MV Ministerstvo vnitra
MPSV Ministerstvo práce a sociálních věcí
MS Ministerstvo spravedlnosti

RVPPK Republikový výbor pro prevenci kriminality
PŘO Přímo řízené organizace MŠMT
MO Ministerstvo obrany
MZ Ministerstvo zdravotnictví
MF Ministerstvo financí
NNO Nestátní neziskové organizace
VŠ Vysoká škola

Schéma č. 2: **Vertikální úroveň koordinace primární prevence ČR**

Zdroj: MŠMT, 2013

Krajský školský koordinátor prevence

Za účelem koordinace činností realizovaných v rámci krajské strategie prevence rizikového chování spolupracuje krajský školský koordinátor prevence především s krajským protidrogovým koordinátorem, manažerem prevence kriminality v kraji a koordinátorem pro romské záležitosti, případně s dalšími koordinátory, viz organizační schéma č. 2. Na úrovni obcí metodicky podporuje ředitele škol a školských zařízení, školní metodiky prevence ve všech typech škol a metodiky prevence v pedagogicko-psychologické poradně (PPP). Dále spolupracuje s preventivním týmem MŠMT. Vymezení činnosti krajských školských koordinátorů prevence je obsaženo v Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (Miovský et al., 2010).

Metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně

Standardní činnosti školního metodika prevence, viz organizační schéma č. 2, jsou vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů (MŠMT, 2013).

Metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně (dále jen PPP) zejména:

- Zajišťuje za PPP specifickou prevenci rizikového chování a realizaci preventivních opatření v oblasti územní působnosti vymezené krajským úřadem.
- Koordinuje a metodicky podporuje školní metodiky prevence, organizuje pro ně pravidelné pracovní porady (semináře) a poskytuje jim individuální odborné konzultace.
- Na žádost školy a školského zařízení pomáhá ve spolupráci se školním metodikem prevence a dalšími pedagogickými pracovníky řešit aktuální problémy související s výskytem rizikového chování.
- Udržuje pravidelný kontakt se všemi institucemi, organizacemi a subjekty, které se v kraji v prevenci angažují.
- Spolupracuje s krajským školským koordinátorem prevence, viz organizační schéma č. 2, zejména při vypracovávání podkladů pro výroční zprávy či jiná hodnocení a při stanovování priorit v koncepci preventivní práce ve školství na úrovni kraje (MŠMT, 2013).

Školní metodik prevence

Školní metodik prevence je pracovník školy nebo školského zařízení. Standardní činnosti školního metodika prevence jsou vymezeny ve vyhlášce č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů (MŠMT, 2009a).

Hlavní úkoly školního metodika:

- Koordinuje tvorbu a kontroluje realizaci preventivního programu školy.
- Koordinuje a participuje na realizaci aktivit školy zaměřených na prevenci záškoláctví, závislostí, násilí, vandalismu, sexuálního zneužívání, zneužívání sektami, prekriminálního a kriminálního chování, rizikových projevů sebepoškozování a dalších forem rizikového chování.
- Metodicky vede pedagogické pracovníky školy v oblasti prevence rizikového chování (vyhledávání problémových projevů chování, preventivní práce s třídními kolektivy apod.).

- Koordinuje vzdělávání pedagogických pracovníků školy v oblasti prevence rizikového chování.
- Koordinuje spolupráci školy s orgány státní správy a samosprávy, které mají v kompetenci problematiku prevenci rizikového chování (MŠMT, 2009a).

Výchovný poradce

Provádí prevenci školní neúspěšnosti, kariérové poradenství, integrující vzdělávací, informační a poradenskou podporu vhodné volbě vzdělávací cesty a pozdějšímu profesnímu uplatnění. Dále provádí odbornou podporu při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně žáků z jiného kulturního prostředí a žáků se sociálním znevýhodněním. Průběžně a dlouhodobě pečuje o žáky s neprospěchem a vytváří předpoklady pro jeho snižování. Poskytuje metodickou podporu učitelům při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností do vzdělávací činnosti školy. Spolupracuje se školním metodikem prevence při řešení výskytu sociálně nežádoucího chování a při tvorbě a realizaci Minimálního preventivního programu (MŠMT, 2005).

Třídní učitel

Ve vztahu k primární prevenci spolupracuje se školním metodikem prevence na zachycování varovných signálů, podílí se na realizaci Minimálního preventivního programu a na pedagogické diagnostice vztahů ve třídě. Motivuje k vytvoření vnitřních pravidel třídy, která jsou v souladu se školním řádem, a dbá na jejich důsledné dodržování (vytváření otevřené bezpečné atmosféry a pozitivního sociálního klimatu ve třídě podporuje rozvoj pozitivních sociálních interakcí mezi žáky třídy). Zprostředkovává komunikaci s ostatními členy pedagogického sboru a je garantem spolupráce školy se zákonnými zástupci žáků třídy. Získává a udržuje si přehled o osobnostních zvláštěnostech žáků třídy a o jejich rodinném zázemí. Učitel by měl svým žákům pomáhat při plnění jejich úkolů a zadávat úkoly tak, aby každý žák mohl zažít pocit z vlastního úspěchu, tzn. nežádat nesplnitelné. Učení je totiž náročné i citově a selhání v něm je často dost bolestivé. Pro žáky je velice důležité, jak se učitel staví k jejich chybám a do jaké míry se zajímá o jejich pokroky. Sebeúcta žáků má zásadní vliv na klima třídy. Největší vliv na jejich sebeúctu má způsob jednání učitelů s nimi. Jestliže učitel má převážně kladné, podporující, pochvalné a uvolněné poznámky, napomůže to značně budování sebeúcty žáků (Nezval, 2007).

1.1.10 Vzdělávání realizátorů primární prevence na vertikální úrovni

Přestože aktuálně již existuje řada technik a metod, jak efektivně primární prevenci realizovat, přesto je praxe taková, že neexistuje dostatek subjektů, o nichž lze říci, že realizují efektivní primární prevenci, která přináší požadované a očekávané výsledky. Toto je bezpochyby následkem nekoordinovaného, nejednotného, různorodého (co do rozsahu i kvality) vzdělávání v oblasti primární prevence. Svou roli zde hraje i mylný trend, že vzdělání potřebují pouze osoby, které se intenzívně problematice primární prevence věnují. Výzkumy, šetření i praxe ukazují, že pro efektivní realizaci primární prevence je nezbytné mít dostatečné znalosti, vědomosti a zkušenosti, a to se týká všech, kteří přicházejí nebo mohou přicházet s rizikovým chováním do styku. Naplňování kvalifikačních předpokladů pro realizaci preventivních aktivit musí být rovněž pravidelně průběžně kontrolováno (např. Českou školní inspekcí či certifikací poskytovatelů primární prevence) (MŠMT, 2013).

Faktem zůstává, že primární prevence vyžaduje různé úrovně znalostí, dovedností a kompetencí podle toho, do jaké míry primární prevenci realizujeme. Z tohoto predikátu vycházeli i autoři návrhu Čtyř úrovněvého modelu kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství. Tento návrh modelu bude nyní MŠMT ověřován a implementován do praxe v rámci oblasti primární prevence. Návrh modelu reflektuje požadavek, aby konkrétní pracovní role a pozice spojené s primární prevencí na všech úrovních zastávaly pouze řádně kvalifikované osoby (Charvát, Jurystová, Miovský, 2012).

1.1.11 Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování

Jedná se o posouzení a formální uznání, že poskytovatel a jím realizovaný program odpovídá stanoveným kritériím kvality a komplexnosti. Jde tedy o proces posouzení poskytovatele a programu podle kritérií stanovených schválenými Standardy a udělení či neudělení certifikátu o jejich naplnění (viz Příloha č. 1). Proces certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování (dále jen PP RCH) probíhá v souladu s českými verzemi platných evropských norem pro posuzování, certifikace a audit (www.nuv.cz, 2014).

V procesu certifikace mohou žádat všechny organizace (státní i nestátní) o udělení certifikace svých programů. Speciálně vyškolení certifikátoři provedou na základě jejich žádosti místní šetření u poskytovatele služby. Udělená certifikace bude respektována jako garance kvality programu a bude ovlivňovat směřování státních finančních dotací (Pavlas, Martanová et al., 2012).

Certifikační proces si klade za cíl především:

- hospodárné financování služeb z veřejných prostředků,
- zajištění a zvyšování kvality programů školské primární prevence rizikového chování,
- zefektivnění sítě poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování,
- začlenění programů školské PP RCH do širšího systému preventivního působení,
- aby se certifikace stala nástrojem na zajištění standardní kvality poskytovaných programů prevence ve školách. (www.nuv.cz, 2014).

Lze certifikovat:

1. Programy školské všeobecné primární prevence.
2. Programy školské selektivní primární prevence.
3. Programy školské indikované primární prevence. (www.nuv.cz, 2014).

Platná certifikace je dokladem o naplnění Standardů (poskytování kvalitních služeb). Získání certifikátu odborné způsobilosti je jednou z podmínek pro poskytnutí finančních prostředků ze státního rozpočtu (dotace), avšak nezakládá nárok na jejich přidělení (Pavlas Martanová et al., 2012).

1.2 Rámcové vzdělávací programy a prevence

Vzdělávání či učení se vzdělávacím záměrem je cestou i nástrojem rozvoje lidské osobnosti a jeho hodnotu nelze jednostranně odvozovat pouze z ekonomických či jiných účelů nebo chápat úzce pragmaticky. V souladu s Všeobecnou deklarací a mezinárodními pakty o lidských právech, Evropskou chartou lidských práv, Úmluvou o právech dítěte, Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod se Česká republika ztotožňuje s pojetím, které považuje vzdělání za jedno ze základních lidských práv poskytovaných všem lidským bytostem bez rozdílu a vyhlašuje je za nezcizitelnou a univerzální lidskou hodnotu. Cíle vzdělávání musí být proto odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb. Vzdělávání se nevztahuje jen k vědě a poznávání, tedy k rozvíjení rozumových schopností, ale i k osvojování si sociálních a dalších dovedností, duchovních, morálních a estetických hodnot a žádoucích vztahů k ostatním lidem i ke společnosti jako celku, k emocionálnímu a volnému rozvoji, v neposlední řadě pak ke schopnosti uplatnit se v měnících se podmínkách zaměstnanosti a tím i trhu práce (Skalková, 2007).

V souladu s novými principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílé knize) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), se do vzdělávací soustavy zavádí nový systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od tří do devatenácti let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek. RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP), podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Národní program vzdělávání, rámcové vzdělávací programy i školní vzdělávací programy jsou veřejné dokumenty přístupné pro pedagogickou i nepedagogickou veřejnost (MŠMT, 2005).

1.2.1 Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání

Předškolní vzdělávání se organizuje pro děti ve věku zpravidla od tří do šesti (sedmi) let. Přednostně jsou přijímány děti v posledním roce před zahájením povinné

školní docházky. Předškolní vzdělávání je institucionálně zajišťováno mateřskými školami (včetně mateřských škol s upraveným vzdělávacím programem), popř. je realizováno v přípravných třídách základních škol. Mateřská škola je legislativně zakotvena v rámci vzdělávací soustavy jako druh školy. Předškolní vzdělávání je založeno na týchž zásadách jako ostatní obory a úrovně vzdělávání a řídí se s nimi společnými cíli: orientuje se k tomu, aby si dítě od útlého věku osvojovalo základy klíčových kompetencí, a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání, umožňující mu se snáze a spolehlivěji uplatnit ve společnosti znalostí. Předškolní vzdělávání je součástí institucionálního vzdělávání, jehož úkolem je doplňovat rodinnou výchovu a v úzké vazbě na ni pomáhat zajistit dítěti prostředí s dostatkem mnohostranných a přiměřených podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení. Předškolní vzdělávání má smysluplně obohacovat denní program dítěte v průběhu jeho předškolních let a poskytovat dítěti odbornou péči. Mělo by usilovat o to, aby první vzdělávací krůčky dítěte byly stavěny na promyšleném, odborně podepřeném a lidsky i společensky hodnotném základě, a aby čas prožitý v mateřské škole byl pro dítě radostí, příjemnou zkušeností a zdrojem dobrých a spolehlivých základů do života i vzdělávání (MŠMT, 2004).

V posledních pěti letech se začala objevovat zařízení pod názvem lesní mateřská škola, která nemůže být v současné době zařazena do rejstříku škol a pohybuje se tedy v legislativním vakuu neziskové činnosti, případně živnosti. Proto zatím v České republice nenalezneme lesní mateřskou školu ale „dětský klub“ či „rodinné centrum“. Lesní mateřské školy jsou specifické aktivitami a pobytem venku. Čas strávený venku s dětmi je cca 95% (Vošahlíková, 2010).

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Tato pravidla se vztahují na pedagogické činnosti probíhající ve vzdělávacích institucích zařazených do sítě škol a školských zařízení. Jsou závazná pro předškolní vzdělávání v mateřských školách, v mateřských školách s programem upraveným podle speciálních potřeb dětí a v přípravných třídách základních škol. RVP PV stanovuje elementární vzdělávací základ, na který může navazovat základní vzdělávání, a jako takový představuje zásadní východisko pro tvorbu školních vzdělávacích programů i jejich uskutečňování. Určuje společný rámec, který je třeba zachovávat. Je otevřený pro školu, učitele i pro děti a vytváří tak podmínky k tomu, aby každá škola, resp.

pedagogický sbor, jakákoli odborná pracovní skupina, profesní sdružení či každý jednotlivý pedagog mohli, za předpokladu zachování společných pravidel, vytvářet a realizovat svůj vlastní školní vzdělávací program. S platností nového školského zákona se RVP PV stává dokumentem směrodatným nejen pro nositele předškolního vzdělávání (pro pedagogy), ale také pro zřizovatele vzdělávacích institucí i jejich odborné a sociální partnery (Krejčová, Kargerová, 2012).

1.2.2 Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání

Základní vzdělávání navazuje na předškolní vzdělávání a na výchovu v rodině. Je jedinou etapou vzdělávání, kterou povinně absolvuje celá populace žáků ve dvou obsahově, organizačně a didakticky navazujících stupních. V České republice je stanovena povinná školní docházka na 9 let. V souladu se školským zákonem je pro realizaci základního vzdělávání vydán Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Základní vzdělávání je spojeno s povinností školní docházky. Plnění povinnosti školní docházky se řídí § 36 až § 43 školského zákona. Základní vzdělávání na 1. stupni usnadňuje svým pojetím přechod žáků z předškolního vzdělávání a rodinné péče do povinného, pravidelného a systematického vzdělávání. Je založeno na poznávání, respektování a rozvíjení individuálních potřeb, možností a zájmů každého žáka (včetně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami). Vzdělávání svým činnostním a praktickým charakterem a uplatněním odpovídajících metod motivuje žáky k dalšímu učení, vede je k učební aktivitě a k poznání, že je možné hledat, objevovat, tvořit a nalézat vhodnou cestu řešení problémů. Základní vzdělávání na 2. stupni pomáhá žákům získat vědomosti, dovednosti a návyky, které jim umožní samostatné učení a utváření takových hodnot a postojů, které vedou k uvážlivému a kultivovanému chování, k zodpovědnému rozhodování a respektování práv a povinností občana našeho státu i Evropské unie. Pojetí základního vzdělávání na 2. stupni je budováno na širokém rozvoji zájmů žáků, na vyšších učebních možnostech žáků a na provázanosti vzdělávání a života školy se životem mimo školu. To umožňuje využít náročnější metody práce i nové zdroje a způsoby poznávání, zadávat komplexnější a dlouhodobější úkoly či projekty a přenášet na žáky větší odpovědnost ve vzdělávání i v organizaci života školy (MŠMT, 2004).

RVP ZV je otevřený dokument, který bude v určitých časových etapách inovován podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP i podle

měnicích se potřeb a zájmů žáků. Principy Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání RVP ZV:

- a) navazuje svým pojetím na RVP PV a je východiskem pro koncepci rámcových vzdělávacích programů pro střední vzdělávání;
- b) vymezuje vše, co je společné a nezbytné v povinném základním vzdělávání žáků, včetně vzdělávání v odpovídajících ročnících víceletých středních škol;
- c) specifikuje úroveň klíčových kompetencí, jíž by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání;
- d) vymezuje vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo;
- e) zařazuje jako závaznou součást základního vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi;
- f) podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování, a předpokládá volbu různých vzdělávacích postupů, odlišných metod, forem výuky a využití všech podpůrných opatření ve shodě s individuálními potřebami žáků;
- g) umožňuje modifikaci vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami;
- h) je závazný pro všechny střední školy při stanovování požadavků přijímacího řízení pro vstup do středního vzdělávání (MŠMT, 2007).

1.2.3 Rámcový vzdělávací program středního vzdělávání

Střední vzdělávání je velice specifické díky svému širokému zaměření. Díky tomu je rozdíl, zda se vzdělávání dotýká gymnázií a specifických středních škol. Vzdělávání na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií, kterým se dosahuje stupně středního vzdělání s maturitní zkouškou, se uskutečňuje v oborech gymnázium a gymnázium se sportovní přípravou. V souladu se školským zákonem je pro realizaci vzdělávání na gymnáziích vydán pro každý obor rámcový vzdělávací program, tzn. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia (RVP G) a Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou (RVP GSP). Vzhledem k tomu, že se na nižším stupni víceletých gymnázií realizuje základní vzdělávání, a žáci zde vzdělávání tak plní povinnou školní docházku, řídí se vzdělávání na nižším stupni víceletých gymnázií Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se vztahuje pouze na vzdělávání ve

čtyřletých gymnáziích a na vzdělávání na vyšším stupni víceletých gymnázií. Na čtyřletých gymnáziích a na vyšším stupni víceletých gymnázií se usiluje v rámci vzdělávání o naplnění několika cílů, jako je vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, kterou předpokládá RVP G, vybavit žáky širokým vzdělanostním základem na úrovni, kterou popisuje RVP G, připravit žáky k celoživotnímu učení, profesnímu, občanskému i osobnímu uplatnění (MŠMT, 2012).

RVP G je otevřený dokument, který bude v určitých časových etapách inovován podle měnících se potřeb společnosti, zkušeností učitelů se ŠVP i podle měnících se potřeb a zájmů žáků.

Principy Rámcového vzdělávacího programu pro specifické střední školy jsou určeny pro tvorbu ŠVP podle zaměření škol. Díky tomu existuje několik desítek RVP, které jsou zaměřeny podle druhu činnosti školy. Principy Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia jsou určeny pro tvorbu ŠVP na čtyřletých gymnáziích a vyšším stupni víceletých gymnázií. RVP G tedy:

- a) stanovuje základní vzdělávací úroveň pro všechny absolventy gymnázií, kterou musí škola respektovat ve svém školním vzdělávacím programu;
- b) specifikuje úroveň klíčových kompetencí, jíž by měli žáci na konci vzdělávání na gymnáziu dosáhnout;
- c) vymezuje závazný vzdělávací obsah – očekávané výstupy a učivo;
- d) zařazuje jako závaznou součást vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi;
- e) podporuje komplexní přístup k realizaci vzdělávacího obsahu, včetně možnosti jeho vhodného propojování, a předpokládá volbu různých vzdělávacích postupů, různých metod a forem výuky ve shodě s individuálními potřebami žáků;
- f) umožňuje modifikaci vzdělávacího obsahu pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků mimořádně nadaných (MŠMT, 2005).

1.2.4 Průřezová témata

Žák nežije pouze v mikroklimatu své třídy, ale svůj život tráví v konkrétní škole. Své sociální zážitky a zkušenosti ze styku s učiteli, vedením školy, se staršími, mladšími a stejně starými spolužáky si fixuje, odnáší si je do svého dalšího života. Škola, kde panuje příznivé sociální klima, přispěje k rozvoji žákovy osobnosti, naopak škola, která se vyznačuje ohrožujícím sociálním klimatem, může žákovu osobnost navždy vážně poznamenat. Je tedy velmi důležité věnovat se poznávání vlastností fungování tohoto systému, poznat klima celé školy, abychom mohli chod celé školy cíleně zlepšovat a tím pomáhat žákům a učitelům zlepšovat jejich práci (Čáp, Mareš, 2007).

Průřezová témata jsou nedílnou součástí základního vzdělávání a každá škola má v průběhu vzdělávání povinnost začlenit do výuky všechny okruhy průřezových témat. Tím se stávají průřezová témata i povinnou součástí Školních vzdělávacích programů. V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy reflektují aktuální problémy současného světa a zejména pomáhají rozvíjet jednotlivé klíčové kompetence. Propojují vzdělávací obsahy oborů, čímž přispívají ke komplexnímu vzdělávání žáků v dané problematice. Průřezová témata se zaměřují zejména na rozvoj postojů a hodnot žáka. Význam průřezových témat spočívá v komplexnosti vzdělávání a současně rozvíjejí u žáků postoje a hodnoty důležité pro jejich život. Problematika, kterou představují, se jednak dotýká důležitých aspektů současného světa (existence multikulturních společností, fungování principů demokracie, globalizace, environmentálních otázek, trendů v mediální oblasti i v oblasti osobnostního a sociálního rozvoje), jednak je součástí našeho každodenního života a našich bezprostředních zkušeností. Díky své společenské aktuálnosti se stávají předmětem výměny názorů a diskuzí jak žáků a učitelů, tak široké pedagogické veřejnosti a mohou celkově obohacovat život školy. Pojetí průřezových témat v rámcových vzdělávacích programech je vyhovující. Obsah tematických okruhů není pro školy svazující ani omezující. Školy mohou klást na jednotlivá témata rozdílný důraz, využívat různé formy a metody výuky. Průřezová témata umožňují konkrétní škole a učitelům zohlednit v odpovídající míře zájmy a zkušenosti žáků i možnosti, které poskytuje pro výuku určitá lokalita či region. Zároveň jsou pro žáky velmi dobrou příležitostí ke vzájemné komunikaci a spolupráci a přispívají k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Osobnostní a sociální výchova

Je průřezové téma, jehož hlavním výstupem, je zvládání jednotlivých kompetencí a osobnost žáka rozvinutá v plné míře v závislosti na jeho dispozicích. Téma je výjimečné i tím, že je zde výrazně upozaděna nauková složka a cílí převážně na výchovu. Klade tedy velký důraz na osobu učitele, jako průvodce po cestě osobního rozvoje žáka. Osobnostní a sociální výchova je členěná do tří základních částí (*Osobnostní rozvoj, Sociální rozvoj, Morální rozvoj*), poskytuje prostřednictvím tematických okruhů nabídku rovnocenných témat, ze kterých si učitel vybírá primárně ta témata, která jsou přínosná pro konkrétní žáky a pro konkrétní skupinu v daném čase. Žádný tematický okruh ani téma není preferováno jako „vrcholné“ či klíčové. Všechna témata (a to nejen sociální, ale i osobnostně či morálně orientovaná) směřují k témuž praktickému důsledku, a to k tomu, aby se žák choval tak, aby nepoškozoval nejen sebe, ale ani druhé lidi, společnost či svět, ve kterém žije. Základní přínos a konečný cíl Osobnostní a sociální výchovy je behaviorální, v rovině akceptovatelného chování, resp. jednání jako vědomého, případně cíleného chování. Jedná se zejména o schopnost efektivně jednat, a tedy o rozvoj klíčových kompetencí, a to především klíčové kompetence sociální a personální, komunikativní, k řešení problémů a k učení. Specifičnost Osobnostní a sociální výchovy a odlišnost od ostatních průřezových témat i vzdělávacích oblastí a oborů spočívá v tom, že se „učivem“ stává sám žák či konkrétní skupina a ve větší či menší míře také běžné situace každodenního života (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Výchova demokratického občana

Je průřezové téma cílené zejména na základní občanskou gramotnost žáka v oblasti fungování demokratické společnosti a vybavit ho dovednostmi k řešení konfliktních situací demokratickou cestou, aktivnímu postoji a dodržování občanských, lidských práv a svobod. Zásadní význam v průřezovém tématu má i rozvoj kritického myšlení, vědomí svých práv a povinností. Výchova v demokratického občana má silné vazby na multikulturní výchovu a to v oblastech tolerance a respektu k druhým. Samotné průřezové téma má silnou vazbu na vzdělávací oblast *Člověk a společnost* (Výchova k občanství, Dějepis), ale samozřejmě i na další oblasti směřující k osobě žáka a jeho vztahu k okolí, společnosti. Hlavní význam a specifičnost průřezového tématu Výchova demokratického občana spočívá především v důrazu na rozvoj žákovy schopnosti participace a sociální soudržnosti jako nedílných součástí občanského

vědomí – a to již od 1. stupně. K tomuto účelu jsou také konkrétně formulovány doporučené očekávané výstupy jednotlivých tematických okruhů. Proto také již na 1. stupni jednotlivé doporučené očekávané výstupy směřují k tomu, aby žáci v rámci svých možností projevovali alespoň drobné aktivity ve prospěch druhých a širšího celku; jejich prostřednictvím se „učí“ na sebe přebírat alespoň část odpovědnosti. Důležitá je zde motivace žáků, posilování vědomí zainteresovanosti na jejich výsledcích a rozvoj jejich schopnosti vnímat „občanské aktivity“ jako součást vlastního osobnostního rozvoje (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

Jedná se o průřezové téma, které v žácích podporuje globální myšlení a mezinárodní porozumění a jako princip prostupuje celým základním vzděláváním, aby budoucí evropští občané byli zodpovědnými a tvořivými osobnostmi, které nejen ctí svůj národ, ale cítí se být součástí jak Evropy, tak i celého světa. Aby v tomto duchu uplatňovali tradiční evropské hodnoty, k nimž patří humanismus, svobodná lidská vůle, morálka, uplatňování práva a osobní zodpovědnost spolu s racionálním uvažováním, kritickým myšlením a tvořivostí. Seznamuje žáky s možnostmi, které jim Evropa a svět poskytují, a ukazuje jim cestu, jak těchto možností využít ve prospěch svůj i celé společnosti. Neustále musí reagovat na stále rychleji se měnící svět, a proto je zapotřebí tyto změny učitelům přiblížit. Je přirozené, že díky dynamickému vývoji celosvětových událostí některá z témat, která jsou uváděna v RVP ZV, již nejsou středem pozornosti. Proto je vhodné na úrovni metodické podpory, která může reagovat na změny pružněji, stávající témata rozšířit a aktualizovat (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Multikulturní výchova

V základním vzdělávání odráží svým pojetím aktuální změny ve společnosti. Tím, že klade důraz na aktivní hledání odpovědí na otázky o příčinách a hranicích odlišností každého z nás, se pojetí multikulturní výchovy hlásí k tzv. transkulturnímu přístupu. Důraz na transkulturní přístup umožňuje, aby Multikulturní výchova místo stereotypní kategorizace (vnímání sebe sama a druhých coby příslušníků jasně definovaných sociokulturních skupin) stavěla do centra pozornosti zkušenosti jednotlivce, jeho kulturu, jež se teprve v interakci s druhými lidmi projevuje jako kulturní rozdíl. Odlišnost tak není vnímána jako neměnný rys skupiny, ale jako odlišnost v identitě jedince, jež se může v závislosti na místě a čase měnit. Z tohoto

důvodu uvádíme pro potřeby metodické podpory za názvy třech tematických okruhů (Kulturní difference, Multikulturalita, Principy sociální soudržnosti) takové názvy, které transkulturní přístup v obsahu tematických okruhů a jeho doporučených očekávaných výstupech lépe vystihují (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Mediální výchova

Může působit na lidi v tom směru, aby byli schopni prosazovat demokratické principy. Pokud přece člověk přemýšlí o mediálních sděleních do hloubky a srovnává je s tím, co už ví, nemůže se mu stát, že s ním někdo manipuluje. Nemůže se mu stát, že ve volbách dá svůj hlas straně, která má nejlepší public relations a nepřečte si a neporozumí podrobněji jejímu programu. Mediální výchova vychází z poznatku, že masová a síťová média (periodický tisk, rozhlas, televize, internetová média a internetové sociální sítě) představují v současné době významný faktor primární i sekundární socializace. V základním vzdělávání nabízí Mediální výchova základní poznatky a dovednosti týkající se mediální komunikace a práce s médii. Média a komunikace představují velmi významný zdroj zkušeností, prožitků a poznatků pro stále větší okruh příjemců. Doporučené očekávané výstupy tuto potřebu zacházení s masovými a síťovými médii reflektují a současně respektují rozdílnou úroveň poznávacích schopností žáků a různou míru jejich potenciální či pravděpodobné zkušenosti s médii. Důraz je kladen na schopnost aktivně využívat média k prosociálnímu jednání a umět vlastní vztah k médiím a k jejich využívání podrobit kritické reflexi a racionálnímu odstupu. Doporučené očekávané výstupy rozšiřují obsah Mediální výchovy o problematiku bezpečnosti užívání médií. Ta zvláště významně vystupuje do popředí s rozvojem internetových médií a sociálních sítí a je jako důležitý faktor rozvoje mediální gramotnosti akcentována i na evropské úrovni (www.prurezovatemata.cz, 2011).

Environmentální výchova

Vybavuje žáky specifickými kompetencemi, které směřují k odpovědnému environmentálnímu chování, tj. takovému chování, kdy lidé berou při svém rozhodování v potaz dopady možných řešení na životní prostředí a zapojují se do aktivit určených ke zvýšení kvality životního prostředí a kvality vlastního života. Odpovědné chování nelze ovlivnit pouhým předáváním znalostí o životním prostředí. Je ovlivňováno komplexem vzájemně provázaných specifických znalostí, dovedností a postojů, které se u žáků v

různém období rozvíjejí a navazují na sebe. Cílem průřezového tématu Environmentální výchova je vést žáky ke komplexnímu pochopení vztahů mezi člověkem a životním prostředím a tím u žáků vytvářet integrovaný pohled na danou problematiku. Průřezové téma rozvíjí řadu vzdělávacích oblastí, zejména Člověk a příroda (Zeměpis, Přírodopis, Chemie, Fyzika), Člověk a společnost (Výchova k občanství), Člověk a zdraví (Výchova ke zdraví), ale i Umění a kultura (Výtvarná výchova), kde environmentální výchova poskytuje prostor k zamyšlení nad vztahy člověka a prostředí. Díky využití ICT je rozvíjena i oblast Informační a komunikační technologie. V oblasti Člověk a svět práce lze Environmentální výchovu realizovat konkrétními činnostmi ve prospěch životního prostředí. Nosným tématem je trvale udržitelný rozvoj lidské společnosti a odpovědnost současné generace za život v budoucnosti (www.prurezovatemata.cz, 2011).

1.3 Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta

Pojem environmentální výchova se objevil na konferenci Mezinárodní unie ochránců přírody (IUCN) v roce 1947 (Činčera, 2007). Environmentální výchova se začala rozvíjet od 70. let 20. Století v severní Americe a v západní Evropě v souvislosti s diskusí o problémech životního prostředí a nutnosti dohodnout se na strategii k jejich řešení. V roce 1977 pak byla na konferenci v Tbilisi přijata základní definice environmentální výchovy, ze které se vychází dodnes (Gošová, 2012).

Od 80. let se proto zejména v Severní Americe začal prosazovat model environmentální výchovy, který se opíral o výsledky zkoumání faktorů ovlivňujících odpovědné environmentální chování. Podle něj je u malých dětí nejdůležitější rozvíjet vztah k přírodě (environmentální senzitivitu) a porozumění základním ekologickým principům (např. toky energie, cykly). U starších je pak hlavní důraz kladen na analýzu environmentálních problémů a konfliktů (environmentálními konflikty se myslí to, jak je existující problém reflektován různými zájmovými skupinami ve společnosti). Důležitou součástí je také rozvíjení výzkumné dovednosti u dětí, tedy jak mají formulovat výzkumnou otázku, jakým způsobem se sbírají data, následně vyhodnocují a prezentují. Žáci pak samostatně analyzují vybraný environmentální konflikt, vyhodnotí úhly pohledu jednotlivých zainteresovaných stran, možná řešení a vyjádří k němu své stanovisko. Na analýzu problémů a konfliktů pak navazuje rozvoj akčních dovedností a znalostí, tj. žáci se na konkrétních příkladech vlastní zkušeností učí, jak mohou k řešení konfliktu sami přispět (Gošová, 2012).

Oblast Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty prošla poměrně dlouhým vývojem a v současné době existuje mnoho směrů, ještě více prostředků a nesčíslně konkrétních aktivit. Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (dále EVVO) by měla vést k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a k úctě k životu ve všech jeho formách (Sbírka zákonů, 1992).

Většina legislativních opatření zaměřených na zlepšení stavu životního prostředí je postavena na zásadě osobní odpovědnosti, ke které musí být lidé připraveni. Lidé by měli změnit svůj vztah k přírodnímu prostředí na kladný, zajímat se o stav a vývoj životního prostředí, změnit své postoje a hodnoty, naučit se předpokládat důsledky svého jednání a vyvarovat se jich předem. Proto je velmi důležitá EVVO, která by se měla připojit ke všeobecnému vzdělávání všech členů společnosti. Pro ochranu životního prostředí jsou sice legislativní a ekonomické nástroje nutné, ale kladný vztah společnosti k němu, který je podmínkou správného chování a jednání i v situacích, které nelze právně ošetřit, zabezpečit nemohou (Máchal, 2002).

1.3.1 Nástroje environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty

Pro úspěšnou implementaci EVVO je nezbytné respektování všech tří pilířů ochrany životního prostředí. Jsou to ekonomika, sociální oblast a ekologie. První dva bývají v EVVO na školách často opomíjeny.

Dalšími klíčovými nástroji pro efektivní realizaci EVVO na škole jsou především nástroje:

- **legislativní** (všechny legislativní a další dokumenty různých úrovní, které vymezují aktivity v oblasti realizace EVVO na školách).
- **ekonomické** (zabývají se především finančním zabezpečením aktivit v oblasti EVVO na školách).
- **institucionální** (vzdělávací instituce a další organizace včetně nevládních jako realizátoři EVVO) (Leskovcová et al., 2012).

Legislativní nástroje (Národní dokumenty)

Zahrnují především stěžejní dokumenty na různých úrovních, národní i krajské a vymezují rámcové i konkrétní aktivity ve vztahu k východiskům a praktické realizaci výchovy k EVVO. Klíčovými nástroji výchovy k EVVO v ČR jsou především nástroje legislativní – Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, jehož součástí je také Akční plán EVVO, aktuální na období 20010 – 2012). Dále pak je to Zákon č. 123/1998 Sb. O právu na informace o životním prostředí, krajské koncepce ve všech 14 krajích ČR. Součástí Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice je Akční plán EVVO 2010 – 2012 s výhledem do roku 2015, který byl schválen vládou České republiky 19. 10. 2009. Navazuje na předchozí akční plány a řeší realizaci EVVO z hlediska jednotlivých cílových skupin, tedy i vzdělávání dětí, mládeže, pedagogických a odborných pracovníků na další období. Pravidelně vyhlašuje programy na podporu EVVO, podporuje další vzdělávání pedagogických pracovníků, upravuje kurikulární dokumenty a oceňuje aktivity škol ve vztahu k EVVO. Snaží se zajistit finanční podporu a dostupnost služeb environmentálních poraden EVVO v souladu s krajskými koncepcemi a ve smyslu SP EVVO. Oblasti EVVO se přímo týká § 13, který ukládá resortu školství, že MŠMT ve spolupráci se zřizovateli škol, tedy kraji a obcemi, má podporovat EVVO. Tato činnost je zajišťována státními i nestátními vzdělávacími organizacemi, a to: zařazováním EVVO do základních učebních dokumentů, v současné době tedy do ŠVP a podporou DVPP v oblasti ochrany ŽP (MŽP, 2000).

Jednotlivé kraje ČR v průběhu několika let zpracovaly své Krajské koncepce EVVO. Ty jsou postupně aktualizovány a doplňovány. Krajské koncepce podporují rozvoj kromě jiného také vznik a rozvoj environmentálního poradenství na školní i mimoškolní úrovni, nastavují a vytyčují povinnosti krajům, jako je spolupráce s ostatními orgány veřejné správy, státními a nestátními organizacemi, podporovat EVVO v kraji, iniciovat a udržovat fungování krajského systému EVVO a aktivně šířit informace o ŽP. Důležitou strategickou oblastí je oblast školství, neboť plošně působí v určitém časovém období na celou populaci a ovlivňuje životní styl jedince i dalších generací. Systematická EVVO na školách vyžaduje ustanovení koordinátorů EVVO. Z výsledků výzkumné sondy provedené na školách v letech 2005 – 2009 vyplývá, že nosnými předměty ze strany EVVO jsou přírodopis, chemie, zeměpis, fyzika, občanská

výchova či základy společenských věd. Motivační úlohu pak sehrávají především výchovy (výtvarná výchova a hudební výchova) (MŽP, 2009).

V každém kraji existují diferencované podmínky, pro realizaci EVVO. Hrají zde roli např. vytvořená síť chráněných území (CHKO, NP, přírodní památky, přírodní rezervace, národní přírodní památky a národní přírodní rezervace), naučné stezky vybudované v různých typech chráněných území, přírodní parky (cenná přírodní území, významu rekreačního a turistického), ZOO parky, botanické zahrady a arboreta, informační centra, střediska EVVO, základní organizace ČSOP. Tyto subjekty v rámci EVVO se snaží a aktivně podílejí na realizaci zejména pobytů přírodě, projektového vyučování, realizují plán EVVO ve škole, zajišťují informační a metodické materiály tištěné i elektronické (multimediální aplikace), aplikují environmentální problematiku do většiny předmětů (nikoli pouze nosných) a snaží se v rámci možností zajistit ekologizaci provozu škol ze strany zřizovatelů (MŽP, 2009).

Dalšími významnými dokumenty v kontextu EVVO jsou „Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních“, který informuje ředitele základních a středních škol o EVVO a doporučuje postupy při její realizaci. Oficiálně vymezuje úkoly školního koordinátora EVVO a doporučuje zpracování školního plánu EVVO. S tím souvisí inovovaný „Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentální výchovy, osvěty a vzdělávání“, který byl schválen 27. 10. 2008. Pokyn obsahuje důležitou část týkající se nezbytných kroků při zpracování školního plánu ekologické výchovy a jeho každoroční vyhodnocení. Dále je doporučeno ustanovení školního koordinátora EVVO a nutnost zvyšování jeho odborné úrovně v rámci DVPP. Dalším významným dokumentem schváleným vládou ČR je „Národní strategie vzdělávání pro Udržitelný rozvoj“ (schválená dne 9. 7. 2008) (Leskovcová et al., 2012).

Ekonomické nástroje

Zahrnují finanční podporu nejen ze strany státu, ale také ze strany zřizovatelů – krajů. V posledních několika letech je to také finanční podpora ze strany EU. V zahraničí velmi propagovaná je forma spolupráce mezi školou a soukromou organizací „pro bono“ tzn. bezúplatné poskytnutí odborníka pro potřeby školy. Jde např. o projektového manažera, ekonoma při kalkulacích či tvorbě projektů. Při vyhledávání finančních zdrojů záleží především na volbě strategie managementu škol, kterou

z uvedených možností využije a v práci školy zúročí. Součástí krajské koncepce jsou akční plány, které řeší mimo jiné také otázky financování EVVO a získávání finančních prostředků, a to přímou finanční podporou (krajská střediska EV, krajské soutěže, pedagogické konference, síť škol, ekoporadenství atd.) nebo grantovou politikou (MŽP, 2000).

Institucionální nástroje

Zde sehrávají významnou roli především realizační centra EVVO. Lze je rozdělit do dvou hlavních kategorií. První kategorií jsou státní a veřejné instituce. Sem patří především školy všech typů a stupňů. Dále pak lze uvést informační střediska, zooparky, botanické zahrady, biologické stanice, domy dětí a mládeže (DDM), ekoporadenská centra a další. Druhou kategorií institucionálních nástrojů tvoří např. specializovaná knihkupectví a knihovny, turistická a informační zařízení, střediska ekologické výchovy. Do této skupiny patří také informační a dobrovolné nástroje např. veřejné a sdělovací prostředky, webové stránky, výroční zprávy. V současné době vzniká i celá řada poradenských center ekologického zaměření pro oblast průmyslu, zemědělství i dalších odvětví, avšak v oblasti vzdělávání je jich stále málo (Kvasničková et al., 1998).

1.3.2 Význam EVVO z hlediska primární prevence

Cílem environmentální výchovy je naučit žáky chápat složitost vztahů člověka a životního prostředí. Vede k aktivní účasti na ochraně a utváření prostředí. Základními pojmy, se kterými jsou žáci postupně seznamováni, jsou např.: environmentální politika, odpadové hospodářství, recyklace, udržitelný rozvoj, skládkování, životní prostředí, globální problémy atd. S touto oblastí je úzce spjata primární prevence, jejímž hlavním cílem je předejít problémům a následkům spojeným s rizikovými projevy chování, případně minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich rozšíření. Propojením těchto dvou oblastí, se nám následně projeví v lidském chování vůči prostředí, ve kterém žijeme. Jedná se především o výchovu a přípravu jedince na život v dané společnosti, o jeho socializaci a osobnostní vývoj a rozvoj. Osobnost člověka se následně projevuje v pozitivním nebo negativním působení lidské činnosti na prostředí, ať už se jedná o krátkodobou nebo dlouhodobou činnost (MŠMT, 2013).

1.4 Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia

Od roku 1992 se začala scházet skupina dobrovolníků z přírodovědného oddílu Cassiopeia, kteří se začali zajímat o ekologickou výchovu v Čechách a sledovali rozvoj v této oblasti. Na podzim roku 1994 pod hlavičkou přírodovědného kroužku Cassiopeia začala tato skupina realizovat vzdělávací aktivity ve formě seminářů pro studenty středních a vysokých škol a pedagogy. V roce 1995 založila skupina vedoucích v Českých Budějovicích Základní článek hnutí Brontosaurus Forest, při kterém vzniklo Centrum ekologické a globální výchovy Cassiopeia (dále jen CEGV Cassiopeia), jehož základem byla činnost přírodovědného kroužku Cassiopeia. V tomto období se organizace začala postupně utvářet a profesionalizovat do současné podoby. Jednalo se o stáže a spolupráce s organizacemi v této oblasti zkušenějšími. Získané dovednosti a znalosti se promítaly do rozsahu činnosti. Ze začátku se jednalo o semináře a osvětové akce pro veřejnost a pedagogy. Od přelomu roku 1995 - 1996 se realizovaly první výukové programy² pro školy, které se postupně staly hlavní náplní činnosti CEGV Cassiopeia.

V současné době je hlavní náplní výchova, vzdělávání se zaměřením na environmentální, multikulturní a osobnostně-sociální témata. CEGV Cassiopeia spolupracuje s mateřskými, základními, středními, speciálními a vysokými školami. V roce 2014 využilo jeho služeb téměř 150 škol v Jihočeském kraji. V současné době má dvě pracoviště a to v Českých Budějovicích a ve Strakonici. CEGV Cassiopeia je školicím střediskem Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity a klinickým pracovištěm Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v oblasti environmentální výchovy. Posláním organizace je výchova k udržitelnému způsobu života, k odpovědnému jednání vůči společnosti a životnímu prostředí. Zaměřuje se na realizaci výukových programů pro žáky a studenty. Jsou to výukové programy, dlouhodobé projekty, akce u příležitosti významných dnů v roce, příměstské tábory a speciální programy a praxe pro studenty JU. Největší podíl tvoří výukové programy s tematikou environmentální,

² **Výukový program** je interaktivní výchovně vzdělávací lekce, jejímž cílem je upevnění, prohloubení a rozšíření učiva všech stupňů škol v souladu se školními vzdělávacími programy; výukový program probíhá zpravidla mimo budovu školy (ve středisku zájmového vzdělávání, ve středisku ekologické výchovy, v přírodě apod.). (Máchal, 2002).

multikulturní a osobnostně – sociální. Výukové programy jsou interiérové v prostorech CEGV Casiopeia nebo ve škole a exteriérové. V poslední době se čím dál více prosazují kromě jednodenních terénních výukových programů i vícedenní pobytové programy. Dalším směrem jsou aktivity pro pedagogy, jako je dlouhodobý projekt „Uchopit a pochopit“, který je zaměřen na metodickou pomoc učitelům v oblasti environmentálního vzdělávání a osobnostního rozvoje. Dalším projektem je M.R.K.E.V. pro základní a střední školy a MRKVIČKA pro mateřské školy (rozesílky informačních a metodických materiálů), semináře, workshopy, besedy a konference, a půjčování výukových pomůcek. Neméně významné jsou aktivity pro veřejnost, při kterých tvoříme a udržujeme ukázkovou přírodní zahradu, akce pro veřejnost (semináře k přírodním zahradám, Mikuláš, Masopust, Z paneláku do zahrady, Poklad Rennerových sadů, Environmentální senzitivita v rámci akce Zdravé město Strakonice a další).

2 Praktická část

2.1 Cíle práce a výzkumné otázky

Zjistit, zda lze výukové programy CEGV Cassiopeia využívat jako programy vhodné pro primární prevenci.

Výzkumné otázky:

1. Splňují výukové programy zásady efektivní primární prevence?
2. Lze využít environmentální výchovu k primární prevenci?

2.2 Metodika

2.2.1 Použité metody a techniky výzkumu

Pro zpracování praktické části bakalářské práce byl využit kvalitativní typ výzkumu. Pro kvalitativní výzkum je charakteristické, že nejprve určíme výzkumné téma a na základě něj určíme výzkumné otázky. Úkolem realizátora výzkumu je po tomto kroku vyhledávání a analýza informací, které přispívají k osvětlení výzkumným otázkám. Výzkumník se seznamuje s výzkumným vzorkem a pracuje přímo v prostředí, ve kterém se výzkumný vzorek nachází (Hendl, 2008).

Jako první byla použita analýza dokumentů, což je metoda sběru dat, která představuje vyhledávání vhodných dokumentů, z nichž chceme získat informace o daném jevu. Analýzu dokumentů můžeme kombinovat s jakoukoli jinou metodou získávání dat, např. s rozhovorem, pozorováním nebo ohniskovou skupinou. Vyhledané dokumenty jsou dále podrobeny obsahové analýze, jež zahrnuje jak kvantitativní, tak kvalitativní analýzu dat (Miovský, 2006).

V druhé části výzkumu byl použit polostrukturovaný rozhovor, který představuje terénní sběr informací, při kterém jsou od zkoumaných osob získávány údaje prostřednictvím záměrně cílených otázek kladených respondentovi tváří v tvář (Hendl, 2008).

2.2.2 Charakteristika výzkumného souboru

Pro analýzu dokumentů byly použity nabídky výukových programů CEGV Cassiopeia pro školní rok 2014/2015. Pro realizaci polostrukturovaného rozhovoru byly vybrány dva výzkumné soubory. První soubor byl tvořen pracovníky CEGV Cassiopeia,

druhý soubor byl tvořen pedagogickými pracovníky škol využívajících služeb CEGV Cassiopeia.

2.3 Výsledky

Tabulka č. 2 **Zhodnocení dle standardů certifikace výukových programů pro MŠ** - popis programů a jejich plné názvy jsou uvedeny v Příloze č. 2

Téma	VP	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15	S16
Člověk a příroda	MŠ1							X			X					X	
	MŠ2							X			X					X	
	MŠ3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	MŠ4							X			X					X	
	MŠ5							X			X					X	
	MŠ6							X			X					X	
	MŠ7							X			X					X	
	MŠ8							X			X					X	
	MŠ9							X			X					X	
	MŠ10							X			X					X	
	MŠ11							X			X					X	
	MŠ12							X			X					X	
	MŠ13					X		X			X					X	
	MŠ14							X			X					X	
	MŠ15							X			X					X	
	MŠ16							X			X					X	
	MŠ17							X			X					X	
	MŠ18							X			X					X	
	MŠ19							X			X					X	
	MŠ20							X			X					X	
	MŠ21							X			X					X	
	MŠ22							X			X					X	
O přírodě v přírodě	MŠ23							X			X					X	
	MŠ24							X			X					X	
	MŠ25							X			X					X	
	MŠ26					X		X	X		X				X	X	
	MŠ27							X			X					X	
	MŠ28					X		X	X		X			X	X	X	
	MŠ29					X		X	X		X			X	X	X	
	MŠ30							X			X					X	
Člověk a společnost	MŠ31	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	MŠ32	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	MŠ33	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	MŠ34					X		X	X		X			X	X	X	

MŠ35					X		X	X		X			X	X	X	
MŠ36							X			X					X	
MŠ37							X			X					X	

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Tabulka č. 3 **Zhodnocení dle standardů certifikace výukových programů pro ZŠ I. stupeň** - popis programů a jejich plné názvy jsou uvedeny v Příloze č. 3

Téma	VP	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15	S16
Člověk a příroda	ZŠA1										X					X	
	ZŠA2	X	X			X		X			X				X	X	
	ZŠA3							X			X					X	
	ZŠA4							X			X					X	
	ZŠA5							X			X					X	
	ZŠA6	X	X			X		X			X				X	X	
	ZŠA7							X			X					X	
	ZŠA8							X			X					X	
	ZŠA9							X			X					X	
	ZŠA10							X			X					X	
	ZŠA11							X			X					X	
	ZŠA12							X			X					X	
	ZŠA13							X			X					X	
	ZŠA14							X			X					X	
	ZŠA15							X			X					X	
	ZŠA16							X			X					X	
	ZŠA17							X			X					X	
	ZŠA18							X			X					X	
	ZŠA19							X			X					X	
	ZŠA20							X			X					X	
	ZŠA21							X			X					X	
	ZŠA22							X			X					X	
	ZŠA23							X			X					X	
	ZŠA24							X			X					X	
	ZŠA25							X			X					X	
	ZŠA26					X		X			X				X	X	
	ZŠA27							X			X					X	
	ZŠA28					X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠA29					X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠA30							X			X					X	
	ZŠA31							X			X					X	
	ZŠA32							X			X					X	
	ZŠA33							X			X					X	
	ZŠA34					X		X	X		X					X	

O přírodě v přírodě	ZŠA35					X		X	X		X					X	
	ZŠA36							X			X					X	
	ZŠA37							X			X					X	
	ZŠA38							X			X					X	
	ZŠA39					X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠA40					X		X	X		X				X	X	
	ZŠA41					X		X	X		X				X	X	
	ZŠA42					X		X			X				X	X	
	ZŠA43					X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠA44							X			X					X	
	ZŠA45					X		X			X				X	X	
	ZŠA46					X		X			X				X	X	
	ZŠA47					X		X			X				X	X	
	ZŠA48					X		X			X				X	X	
	ZŠA49					X		X			X				X	X	
	ZŠA50					X		X			X				X	X	
	ZŠA51					X		X			X				X	X	
	ZŠA52					X		X			X				X	X	
	ZŠA53					X		X			X				X	X	
	ZŠA54					X		X			X				X	X	
	ZŠA55	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Člověk a společnost	ZŠA56	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA57	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA58	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA59	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA60	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA61	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA62	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA63	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA64	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA65	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA66	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA67	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠA68							X			X					X	
	ZŠA69							X			X					X	
	ZŠA70							X			X					X	
	ZŠA71							X			X					X	

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Tabulka č. 4 **Zhodnocení dle standardů certifikace výukových programů pro ZŠ II. stupeň** - popis programů a jejich plné názvy jsou uvedeny v Příloze č. 4

Téma	VP	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15	S16
Člověk a příroda	ZŠB1							X	X		X					X	
	ZŠB2	X	X			X		X	X		X					X	
	ZŠB3	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB4	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB5	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB6	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB7					X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB8	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB9	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB10	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB11	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB12	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB13	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB14					X		X	X		X					X	
	ZŠB15					X		X	X		X					X	
	ZŠB16	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB17	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	ZŠB18	X	X			X		X	X		X				X	X	
	ZŠB19					X		X	X		X				X	X	
O přírodě v přírodě	ZŠB20					X		X	X		X				X	X	
	ZŠB21					X		X	X		X				X	X	
	ZŠB22					X		X			X				X	X	
	ZŠB23					X		X			X				X	X	
	ZŠB24					X		X			X				X	X	
	ZŠB25					X		X			X				X	X	
	ZŠB26					X		X			X				X	X	
	ZŠB27					X		X			X				X	X	
	ZŠB28					X		X			X				X	X	
	ZŠB29					X		X			X				X	X	
	ZŠB30					X		X			X				X	X	
	ZŠB31					X		X			X				X	X	
	ZŠB32	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Člověk a společnost	ZŠB33	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB34	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB35	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB36	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB37	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB38	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB39	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB40	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB41	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB42	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB43	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	ZŠB44	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Tabulka č. 5 **Zhodnocení dle standardů certifikace výukových programů pro Střední školy a gymnázia** - popis programů a jejich plné názvy jsou uvedeny v Příloze č. 5

Téma	VP	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15	S16
Člověk a příroda	SŠ1					X		X	X		X				X	X	
	SŠ2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	SŠ3	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	SŠ4	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	SŠ5	X	X			X		X	X		X			X	X	X	
	SŠ6	X	X			X		X	X		X				X	X	
	SŠ7	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	SŠ8	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	SŠ9					X		X	X		X				X	X	
O přírodě v přírodě	SŠ10					X		X	X		X				X	X	
	SŠ11					X		X			X				X	X	
	SŠ12					X		X	X		X				X	X	
	SŠ13					X		X	X		X				X	X	
	SŠ14					X		X	X		X				X	X	
	SŠ15	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Komentář k tabulkám č. 2 až č. 5

První část výzkumu byla zaměřena na analýzu všech programů nabízených CEGV Cassiopeia, která byla provedena dle Přílohy č. 1, tj. bylo posouzeno, které programy naplňují jednotlivé druhy programů školské primární prevence – tzv. číselník programů PP. Z programů, které byly analyzovány jsou pro realizaci primární prevence vhodné: pro MŠ 4 výukové programy, pro ZŠ I. stupeň 13 výukových programů, pro ZŠ II. stupeň 13 výukových programů a pro střední školy a gymnázia je vhodných 5 výukových programů. Programy jsou v tabulkách vystínované šedě, označeny tučně.

Otázky pro výzkumný soubor č. 1

Otázka č.1. Realizujete na vaší škole primární prevenci a jakou formu využíváte?

Otázka č.2 Pokud byste se potkali v rámci výuky s přestupkem v rámci špatného chování, víte jak by jste postupovali?

Otázka č.3 Uvítali byste vzdělávání pro krizové situace?

Otázka č. 4 Myslíte si, že jsou environmentální výukové programy vhodné pro primární prevenci a proč?

Tabulka č. 6 **Výsledky rozhovorů s pedagogy**

Jméno učitele	Název školy	Pozice na škole	Otázka č.1.	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4
Mgr. Helena Balášová	Základní škola a Mateřská škola Horní Stropnice	výchovný poradce, koordinátor EVVO	ANO Využíváme vlastní síly, spolupráci s Policií ČR, využíváme programy NNO	Myslím, že ANO.	ANO, Vzdělávání pro krizové situace	Ano, většinou obsahují prvky pro rozvoj tolerance mezi lidmi, názorové toleranci, ochoty spolupracovat, řešit problémy-umožňují podívat se za hranice vlastního prahu
Marie Musilová	Mateřská škola Nové Homole	Ředitelka	ANO Využíváme vlastní síly, využíváme programy NNO	ANO, 1. řešení s rodiči dítěte, 2.krizovým centrem apod., 3.dle situace	ANO	ANO - děti poznávají souvislosti potřebné k pochopení určitých situací.
Mgr. Eva Krafková	ZŠ S.N.Wintona Kunžak	Ředitelka	ANO, Vlastními silami - koordinátorka primární prevence a speciální pedagog	ANO	Ne zajišťujeme si vlastními silami	ANO - vztah k prostředí přece souvisí i se vztahem k lidem.
Mgr. Růžena Koubová	ZŠ Povážská Strakonice	koordinátor EVVO	ANO vlastními silami - školní preventista, využíváme programy NNO	Snad ano, v souladu se školním řádem, ve spolupráci s vedením školy a se školní psycholožkou, ve spolupráci především s rodiči.	nemám tu potřebu	ANO - smysluplně využitý volný čas
Mgr. Antonie Veselá	MŠ, ZŠ a PrŠ Trhové Sviny	Pedagog	ANO,nedostatek programů od NNO.	Snad ANO	ANO	ANO,- témata se navzájem prolínají.
Mgr. Hana Skolková	ZŠ L. Kuby České Budějovice	Pedagog, Protidrogový koordinátor	ANO, vlastními silami v rámci výuky, programy externích organizací.	Ve většině případů ANO	Ano, uvítali	Jak které. Mohou některé žáky motivovat k lepšímu využití svého volného času. Naučit se spolupráci v kolektivu.

Jméno učitele	Název školy	Pozice na škole	Otázka č.1.	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4
Mgr. Marie Blafková	VOŠ, SŠ A COP Sezimovo Ústí	Pedagog	ANO, částečně vlastními silami, programy NNO v závislosti na ceně.	ANO, vlastní školní psycholog a výchovný poradce.	ANO	ANO, jiný pohled, který studenti neznají.
PaedDr. Lenka Spálenková	Mateřská škola Sokolovská, Tábor	Ředitelka	ANO, vlastními silami pedagogických pracovníků, vlastní vzor všech pracovníků školy v řešení krizových situací	ANO, základní vyřešení dané situace bychom zvládli, - dovzdělávání se určitě nebráníme	ANO	ANO, vede k pochopení složitosti a komplexnosti vztahů člověka a životního prostředí, k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince, sleduje a uvědomuje si dynamicky se vyvíjející vztahy mezi člověkem a prostředím, napomáhá k pochopení složitostí vztahů a jejich vývoj, vede k aktivní účasti ve hledání vlastních cest a řešení problémů, utváří hodnotový systém a působí na city a vůli jedince.
Mgr. Marta Bakalová	ZŠ T. G. Masaryka a Mateřská škola Písek,	Koordinátor EVVO	ANO Vlastními silami externími organizacemi v rámci vyučování některých předmětů a preventivních programů.	Většinou ANO, nebo se poradíme s výchovným poradcem či psycholožkou, máme DVPP v tomto tématu pro všechny či většinu učitelů.	ANO - rozšíření nabídek je možné	ANO,- dávají prostor pro týmovou práci a upevňují vztahy, mohou i odhalovat mnohé problémové jevy,
Mgr. Zdena Olivová	ZŠ a MŠ Tábor-Měšice	Pedagog I. Stupně	ANO, školky postupují podle "MPP", programy NNO, vlastními silami	ANO setkali, uměli a závažnější problém s výchovně - vzděl. centra v našem městě PORCETA, popř. na ČSI	Jednorázové semináře spíše ano	ANO

Jméno učitele	Název školy	Pozice na škole	Otázka č.1	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4
Mgr. Lucie Zavoralová	ZŠ Vajgar 592, Jindřichův Hradec	preventista SPJ	ANO, vlastními silami - plán MPP, programy různých NNO.	ANO, každý rok je několik přestupků, součinnost s rodiči, vedením školy, výchov. poradcem (resp. preventistou), odborem sociální péče, Policií.	ANO, do plánu MPP bychom zařadili nové vzdělávání podle nabídky.	ANO, vede žáky ke spoluzodpovědnosti za stav společnosti a místa, ve kterém žijí, snaží se přimět žáky k pochopení principů spolupráce, utváření si vlastního názoru na společnost a postavení jedince.
Mgr. Jiří Vodáček	ZŠ Jindřichův Hradec II, Janderova 160	Pedagog zeměpis	ANO, vlastními silami, kolega preventista, programy NNO	ANO, ale je to individuální. Dle jednotlivých případů..	Asi ANO.	ANO, naplňují poznáním, nabízejí volnočasové aktivity, které se dají dále rozvíjet.
Ing. Zdeňka Dočekalová	Vyšší odborná škola a Střední škola, s. r. o.	Ředitelka	ANO, PP provádíme vlastními silami, programy externích organizací	ANO, postupujeme podle školního řádu, provádíme písemný zápis na příslušný formulář.	ANO, záleží na tom, o jaké krizové situace by se jednalo.	ANO, napomáhá ukázat jak se chovat k životnímu prostředí a k lidem.
Mgr. Táňa Brichová	ZŠ L.Kuby České Budějovice	pedagog školní družiny	ANO, realizujeme nespecifickou PP, dále realizujeme specifickou PP, různé formy programů a přednášek od NNO a jiných organizací.	ANO, v prvním okamžiku především intuitivně, poté a to bezodkladně bych vše nahlásila třídnímu učiteli, školnímu psychologovi a následně i vedení školy, dle pokynů školního psychologa bych se posléze řídila.	ANO, vzdělávání pro krizové situace bych uvítala kvůli lepší informovanosti o vhodném postupu	ANO, prohlubuje se povědomí o našem životním prostředí, respekt k člověku a tedy i sobě samému a svému životu, poznává a ukotvuje vlastní hodnotu a nepochybuje o správnosti pevných morálních postojů, je odolnější vůči sociálně-patologickým jevům a prokazuje občanskou odvahu.
Mgr. Markéta Kovalíková	ZŠ Máj I. České Budějovice	pedagog, koordinátor EVVO	ANO, I. stupeň kurz etické výchovy, zařazujeme do výuky hry a aktivity zaměřené na zjištění klimatu ve třídě.	ANO, řídíme se vnitřními materiály školy, máme zavedenou schránku důvěry, na škole působí preventista sociálně patologických jevů a výchovný poradce.	Zřejmě ANO, zatím využíváme akcí dle nabídek.	ANO, jde o nadstandardně připravené programy, prostředí, pomůcky a materiály jsou pěkné, upoutávají pozornost dětí. Znalosti a dovednosti tímto získané jsou pro děti potřebné a často přesahují z oblasti EVVO do oblasti PP.

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Komentář k otázce č.1 týkající se realizace primární prevence na dotazovaných školách.

Na každé škole působí preventista primární prevence, který má ve většině případů vystudované specializační studium. Současně na většině škol působí speciální pedagog. Náplní preventisty je snaha na škole provádět vzdělávání kolegů a zajišťovat metodickou pomoc v oblasti primární prevence. Primární prevenci se snaží každá škola zajistit co nejvíce vlastními silami, jako jsou tématické bloky (Filip a Klárka aj.), kde mají zpracovaný Minimální preventivní program. Pracují s odbornou literaturou, která je směřována jak pro pedagogy, tak i pro rodiče. Dále pomáhají s dovzděláváním pedagogických pracovníků v rámci seminářů DVPP na tato a související témata.

Školy realizují jednorázové i dlouhodobé aktivity, realizované jak vyučujícími tak několika externími spolupracujícími organizacemi, probíhající jak na půdě školy, tak mimo školní budovu. MPP se každoročně týká všech žáků a vyučujících. Je to kombinace všeho - semináře, výukové programy či přednášky odborníků.

Na školách se realizuje nespécifická primární prevence - mimoškolní volnočasové aktivity, do kterých se mohou žáci zapojit a získat tak trvalý pocit sebeuspokojení a naplnění, např. v oblasti sportu (volejbal, karate, sportovní gymnastika, pohybové hry), v oblasti vzdělávání (kroužek zábavné logiky, věda nás baví, baltík - programování, angličtina), v oblasti výtvarné a rukodělné (keramika, výtvarný kroužek, dovedné ruce), apod.

Dále realizují specifickou primární prevenci - různou formou seznamují s problematikou užívání návykových látek (drogy, alkohol, tabák) a s následky takového chování. K podprahovému vnímání fatálních následků různých sociálně-patologických jevů slouží rovněž ilustrační - velmi naturalistické fotografie, např. narkomanů, které jsou vyvěšeny na nástěnkách ve školní hale. Velice žádané jsou programy a aktivity zaměřené na zjištění klimatu ve třídě. Využívají přednášky, semináře, využívají nabídek spolupráce s dalšími organizacemi. Významnou součástí způsobu zajištění primární prevence na dotčených školách jsou výukové programy NNO, například "Jsme kamarádi", "Jeden za všechny, všichni za jednoho" (CEGV Cassiopeia), "Já nebudu kouřit a vím proč" (Liga proti rakovině), podpora aktivit ke Dni boje proti rakovině (letos na rakovinu plic), Dny otevřených dveří - zdravé stravování (prevence anorexie, bulimie, přejídání, podpora vyvážené stravy), aktivity zařazené do programu Škola pro udržitelný život a další ze života školy, program "Normální je nekouřit" (Veverka

Věrka). Velice by na školách uvítali, kdyby CEGV Cassiopeia do svých služeb zařadila více programů pro primární prevenci i pro krizové situace.

Komentář k otázce č.2 týkající se postupu ve vztahu ke špatnému chování

Všichni dotazovaní pedagogové se shodli, že si umí poradit s přestupky chování během výuky. V prvním okamžiku by často postupovali především intuitivně. Řídí se vnitřními materiály školy, někde mají zavedenou schránku důvěry. Bezodkladně by vše nahlásili třídnímu učiteli, školnímu psychologovi, metodikovi školní prevence a následně i vedení školy. Také uváděli, že by nejprve situaci řešili s rodiči dítěte, v souladu se školním řádem, poté ve spolupráci s výchovným poradcem, ve spolupráci s vedením školy a se školním psychologem, pokud ho mají k dispozici. Dále uvedli, že se s takovým chováním setkávají denně, řešení samozřejmě závisí na délce pedagogické praxe učitele. Pokud by si na škole neuměli poradit obrátili by se odborné organizace v jejich nejbližším okolí, nebo se kterým mají dobré zkušenosti.

Komentář k otázce č.3 týkající se vzdělávání pro krizové situace

Přednáška nic neřeší, praxe a supervize je ve školních podmínkách složitá. Všichni pedagogové se pravidelně školí. V určité oblasti je nabídka široká, ale najdou se oblasti, kde je to slabší. Dále je rozhodující otázka financí. Přesto by někteří uvítali vzdělávání pro krizové situace a možnost absolvovat kurz na vrstevnický program.

Komentář k otázce č.4 týkající se vhodnosti programů EVVO pro primární prevenci

Environmentální programy většinou obsahují prvky pro rozvoj tolerance mezi lidmi, názorové toleranci, ochoty spolupracovat, ochoty řešit problémy, které tzv. aktuálně nepálí. Většinou umožňují podívat se za hranice vlastního prahu. Děti programy baví, jejich volný čas je smysluplně využitý, příroda je nekonečná studnice nápadů pro využití volného času, Environmentální výukové programy jsou vhodné pro primární prevenci, myslí si, že se tato témata navzájem prolínají, je to zase trochu jiný pohled, který studenti neznají. Vede k pochopení složitosti a komplexnosti vztahů člověka a životního prostředí a k poznání významu odpovědnosti za jednání společnosti i každého jedince. Umožňuje sledovat a uvědomovat si dynamicky se vyvíjející vztahy mezi člověkem a prostředím. Uskutečňuje se nejen při přímém poznávání aktuálních hledisek ekologických, ekonomických, vědeckotechnických, politických a občanských, ale i hledisek časových a prostorových. Ovlivňuje v zájmu udržitelnosti rozvoje lidské civilizace životní styl a hodnotovou orientaci jedince. Napomáhá k pochopení složitostí

vztahů, ukazuje dynamiku vztahů a jejich vývoj ať k dobrému či špatnému, vede k aktivní účasti ve hledání vlastních cest a řešení problémů, utváří hodnotový systém a působí na city a vůli jedince. Dávají prostor pro týmovou práci a tedy rozhodně upevňují vztahy, mohou i odhalovat mnohé problémové jevy. Vede žáky kromě jiného ke spoluzodpovědnosti za stav společnosti a místa, ve kterém žijí. Zejména z těchto důvodů je EV nedílnou součástí programů MP. Poznává a ukotvuje vlastní hodnotu a nepochybuje o správnosti pevných morálních postojů. Je odolnější vůči sociálně-patologickým jevům a prokazuje občanskou odvahu, např. setká-li se se šikanou.

Otázky pro výzkumný soubor č. 2

Otázka č.1 Víte co je primární prevence?

Otázka č.2 Zamýšleli jste se nad tím, zda jsou vaše výukové programy vhodné pro primární prevenci? Pokud Ano, popište stručně v čem.

Otázka č.3 Pokud byste se setkali během výuky s problémovým chováním žáka/ů, jaký by byl postup? (Stručný popis)

Otázka č.4 Uvítali byste vzdělávání pro krizové situace? Pokud Ano, v jaké oblasti.

Otázka č. 5 Myslíte si, že jsou environmentální výukové programy vhodné pro primární prevenci? Proč Ano a Proč NE?

Tabulka č. 7 Výsledky rozhovorů s pracovníky CEGV CASSIOPEIA

Jméno a příjmení	Pozice v organizaci	Otázka č.1	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4	Otázka č. 5
Mgr. Tereza Velehradská	Lektorka výukových programů pro MŠ a ZŠ	ANO, asi tuším, co se tím myslí.	Ano, ale záleží na jakou primární prevenci. PP nešetrného spotřebitelského chování a lhostejného či nezodpovědného přístupu k přírodě, informace související se zdravým životním stylem, pravidla a slušné chování jsou vyžadovány a ceněny všude, nejen ve škole. Vztah k přírodě.	Upozornila bych žáka na nevhodné chování a snažila se docílit, aby ve svém nevhodném chování přestal., v případě druhého napomenutí bych ho vyzvala, aby sám vysvětlil důvody svého chování, snažila bych se s ním dohodnout řešení. V případě závažnějšího charakteru, bych o tom krátce s pedagogem, který třídu doprovází.	ANO rozhodně – jak řešit nevhodné chování, šikanu; - rizika internetu; - zdravotní a záchrany tonoucího by bylo velmi užitečné (volnočasové aktivity) - chování ve vyhlášeném nouzovém stavu	Ano, ale jen okrajově, - v naší nabídce se to asi týká více multikulturních programů. Myslím, že více by šlo s primární prevencí pracovat na pobytových programech, kde je na to prostor.
Mgr. Petra Tůmová	Lektorka výukových programů pro MŠ a ZŠ	ANO	Některé ano, jedná se programy, ve kterých je zdůrazňována spolupráce dětí a řazení aktivity, které k tématu odkazují	reflexí učitelů	Ano, afektivní reakce, zvládání konfliktů ve skupině, zvládání odporu vůči pokynům učitele, problémové chování.	Ano, primární prevence se dotýká všech oblastí, takže i environmentální. Jde především o vztahy a spolupráci.

Jméno a příjmení	Pozice v organizaci	Otázka č.1	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4	Otázka č. 5
Mgr Tomáš Smrž	Lektor výukových programů pro ZŠ a SŠ	ANO	Zatím jsem to nerozebíral.	Záleží, o jaké problémové chování by šlo. V první řadě budu předpokládat, že žák z nějakého důvodu potřebuje získat pozornost ostatních. Dokud to bude možné, budu dávat najevo, že ho respektuji, - při tom se budu snažit usměrnit jeho energii do výuky. někdy stačí problémové chování ignorovat	Asi ne, uvažoval bych o tom jen v případě, že bych se vrátil do učitelské praxe, a musel řešit krizové situace se žáky	Částečně a nepřímo, - Největší vliv předpokládám tam, kde lektor dokáže probudit u žáků zájem o konkrétní činnost
Ing Monika Pýchová	Lektorka výukových programů pro MŠ a ZŠ	ANO	Ano, zdraví životní styl,- zodpovědné chování za své rozhodování v rozmanitých situacích týkající se většinou ekologie.	Problémový žák v případě nespolupráce v rámci výuky. 1. dotaz na žáka, z jakého důvodu nespolutracuje (vyloučení nevolnosti) 2. pokud dále nespolutracuje, vysvětlím mu, že je povinen se výuky účastnit,(nesmí odejít) 3. pokud se opět nechce zapojit, vysvětlím mu, že nesmí rušit výuku 4. pokud vyrušuje dál, navrhnou systém: po třetím napomenutí si sám navrhneš trest.	Ano, v oblasti komunikace žák - učitel, komunikace žák - žák, komunikace žák lektor - učitel.	Ano- umožní dětem jiný pohled na každodenní situace, rozšiřují vnímání světa a větší toleranci k méně populárním tématům v životě, vedou je k zodpovědnějšímu rozhodování pomocí věcných argumentů a nikoliv pouze emotivních reakcí.

Jméno a příjmení	Pozice v organizaci	Otázka č.1	Otázka č.2	Otázka č.3	Otázka č.4	Otázka č. 5
Mariana Fendrychová Dis.	Lektorka výukových programů pro MŠ a ZŠ	Ano, Primární prevenci, vnímám jako cílené působení k uchránění dětí před nebezpečným způsobem života. Je to vedení dětí k tomu, aby si vážily sebe sama, svého života (i života druhých) a nepodlehly tak společensky patologickým jevům (alkoholismu, drogám, ale i násilí, vandalismu a další)	Popravdě řečeno, takhle konkrétně jsem se nad tím nezamýšlela, že bych si řekla „aha dělám programy vhodné pro primární prevenci“, ale samozřejmě vnímám, že moje cílené působení na děti v rámci různých programů, může být tak vnímané.	Problém se pokusím napřed řešit vlastními silami, oslovím děti, kterých se to týká a zjistím, co si myslí o tom co dělají druhému spolužákovi, popřípadě mě. Pokud jde o celkový „bugr“ ve třídě a zvoneček nebo „lesní ticho“ nezabírá, upozorním je, že mám jen jeden hlas a že bych byla ráda, kdyby mi zůstal. V této chvíli většinou zareaguje učitel a děti napomenou. Pokud ne, použiju svou poslední možnost; „je mi to líto děti, přichystala jsem si tady pěkný program a doufala jsem, že vás bude bavit, ale asi nebaví, tak já teda už půjdu pryč“. Většina dětí se začne snažit a zbylé spolužáky usměrňují. Pokud se, ale jedná o problém šikany mezi dětmi, nebo i šikany či rasové předsudky mezi učiteli a dětmi, nemám příliš času sil a prostoru do takových to záležitostí zasahovat.	Určitě bych uvítala vzdělávání- pro krizové situace. - školení v komunikaci s dětmi v souvislosti s kázní, pravidly, následky jejich porušení. - jak reagovat na to, když si na program všimnu šikany a i třeba zjistím, že učitel s tím nic nedělá.	Ano, - spíš na tu část „nespecifikované primární prevenci“- environmentální vzdělávání úzce souvisí se sociálně zdravím způsobem života, ale nezaměřuje se konkrétně na problematiku sociálně patologických vlivů, jako jsou přednášky o alkoholismu, drogách, kriminalitě a tak dále.

Zdroj: vlastní výzkum, 2014, 2015

Komentář k otázce č. 2 o vhodnosti výukových programů pro primární prevenci

Většina lektorů se domnívá, že výukové programy a činnost CEGV Cassiopeia spadají do oblasti primární prevence. Různé pohledy na dané téma jsou a to především zda se jedná o specifickou nebo nespecifickou primární prevenci. Zkušenější lektori jsou schopni se zabývat problémem a rozlišit zda se jedná o specifickou všeobecnou nebo specifickou selektivní primární prevenci. Jinak se shodně všichni vyjádřili, že se nad tímto tématem nezamýšleli ve spojení s výukovými programy, které učí v CEGV Cassiopeia. Témata výukových programů CEGV Cassiopeia pro lektory jasně zařaditelné do primární prevence jsou, nešetrné spotřebitelské chování, lhostejný či nezodpovědný přístup k přírodě, zdraví životní styl, stmelování třídních kolektivů, témata šikany nebo bezohledné chování žáků k sobě navzájem, pravidla slušného chování, rozhodování v rozmanitých situacích týkající se většinou ekologie. Lektori vnímají, že cíleně působí na děti v rámci různých programů. Pracují především s dětmi 3 až 18 let.

Komentář k otázce č. 3 ve vztahu k problémovému chování žáka/ů při jejich lektorské činnosti v rámci výukového programu

Lektori se shodují, že by se nejdříve pokusili problém během jejich výuky řešit vlastními prostředky (domluvou, odkazem na pravidla), vlastní autoritou. Pokud by selhalo vlastní řešení, požádali by o pomoc přítomného pedagoga. Pokud by se jednalo o opakované problémové chování během více návštěv, zvolili by konzultaci s kolegy a pak následné řešení s pedagogy dotčené školy. Upozornili by žáka, že jeho chování není vhodné a neodpovídá situaci, vyzvala by ho, aby se tak na program přestal chovat. Pokud by po druhém napomenutí nenastala změna, vyzvali by žáka, aby sám vysvětlil, proč mu asi jeho chování vadí a jakou by zvolil kompenzaci toho, co způsobil. Následuje dohoda s ním na odpovídající kompenzaci. Pokud se, ale jedná o problém šikany mezi dětmi, nebo i šikany či rasových předsudků mezi učiteli a dětmi, nemají příliš času sil a prostoru do takovýchto záležitostí zasahovat. Velmi je tyto problémy trápí, ale neví, jak při jejich práci, často odkázané na odjezdy autobusů či více programů za sebou, s tím počít.

Komentář k otázce č. 4 týkající se případného vzdělávání pro krizové situace

Všichni lektori jsou rozhodně pro další vzdělávání v této oblasti. Rozhodně by uvítali jak řešit nevhodné chování, šikanu, rizika internetu, opakování zdravotní a

záchrany tonoucího, vzdělávání pro krizové situace, komunikaci s dětmi v souvislosti s kázní, pravidly, následky jejich porušení.

Komentář k otázce č. 5 vztahující se k vhodnosti environmentální výukové programy pro primární prevenci

Stávající programy CEGV Cassiopeia do oblasti klasické primární prevence podle lektorů zasahují jen okrajově. V nabídce se to asi týká více multikulturních programů. Možná kdyby byly vyvinuty nové programy, které by byly cíleně vytvořené s důrazem na oba aspekty, ekologii i primární prevenci. V ostatních případech, je primární prevence spíše okrajovým efektem. Více by šlo s primární prevencí pracovat na pobytových programech, kde je na to prostor. Největší vliv se předpokládá tam, kde lektor dokáže probudit u žáků zájem o konkrétní činnost, které se mohou věnovat i po skončení programu, budou za ní okolím chváleni, což dále posílí jejich motivaci a problémové chování se postupně stane zbytečným. Umožní dětem jiný pohled na každodenní situace, rozšiřují vnímání světa a větší toleranci k méně populárním tématům v životě, vedou je k zodpovědnějšímu rozhodování pomocí věcných argumentů a nikoliv pouze emotivních reakcí.

2.4 Diskuse

K rozhodnutí analyzovat výukové programy CEGV Cassiopeia z pohledu primární prevence mne přivedla snaha získat Certifikaci odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování a zajistit tak do budoucna zkvalitnění výukových programů. Environmentální výchova v sobě skrývá obrovský potenciál ke kvalitní primární prevenci, proto naším dalším cílem bude rozšířit témata EVVO v souvislosti s touto prevencí a díky tomu více pomoci pedagogům s problémy, které je tíží.

Vzhledem k plánům a snahám Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy umožnit vstup do škol pouze organizacím s platnou certifikací, je důležité se na tuto situaci připravit předem, protože se nejedná o krátkodobý proces. I když se zatím tato snaha objevuje jen v rámci odborných diskusí a pracovních materiálech ministerstva, je důležité na tyto trendy reagovat snažit se být připraven. Součástí příprav organizace, kterou řídím je i otázka zda jsou environmentální programy a ostatní výukové programy, které CEGV Cassiopeia nabízí, zařaditelné do primární prevence? Odpověď na tuto otázku jsem se snažil najít analýzou výukových programů, rozhovory s pedagogy a v neposlední řadě i dialogem s mými kolegy, kterou jsem spojil se studiem odborné literatury, která se zabývá primární prevencí a výukou na školách.

Souhlasím s Máchalem (2004), že výukový program je jednou z forem realizace primární prevence. V pojetí CEGV Cassiopeia je výukový program postaven na interakci, která je založena na prožitku a snaze zapojit všechny účastníky do programu. Na začátku analýzy jsem si sestavil soubor výukových programů, které jsem se rozhodl do analýzy zařadit a také jsem vybral všechna důležitá kritéria pro přípravu na proces certifikace (viz Příloha č. 1). Na základě těchto standardů se ukázalo, že většina našich výukových programů splňuje jenom některé standardy. Jedná se především o programy s environmentální tematikou, které podle analýzy nejčastěji spadají do nespécifické primární prevence a které jsou ze 100% založeny na interakci. Environmentálním programům ve většině případů chybí zaměření na intrapersonální rozvoj a rozvoj životních dovedností. Tyto nedostatky lze vyřešit změnou metodiky a uchopení tématu, tak aby se více věnoval těmto dovednostem, ale zároveň řešil dané téma, jak uvádí Gošová (2012). Ostatní programy s tematikou člověk a společnost můžeme zahrnout do

specifické primární prevence všeobecné nebo selektivní a to především díky interpersonálním dovednostem, které jsou nedílnou součástí těchto programů viz www.prurezovatemata.cz (2011).

Kromě analýzy nabídek výukových programů jsem oslovil i pedagogy, kteří s CEGV Cassiopeia dlouhodobě spolupracují a jeho programy dobře znají. V rámci rozhovoru jsem hledal odpovědi na čtyři otázky. Odpovědi na otázku č. 1 ukazují, že nespecifickou a specifickou všeobecnou primární prevenci jak uvádí Nevoralová (2014) si školy snaží realizovat v největší míře samy, za přispění školního metodika primární prevence a výchovného poradce. Na složitější témata a selektivní primární prevenci dle Černého (2010) si do škol zvou odborníky z řad institucí nebo nestátních neziskových organizací (NNO). V odpovědích na otázku č. 2 se ukázalo, že všechny školy pracují s Minimálním preventivním programem a pedagogové jsou s ním seznámeni a ví jak s ním pracovat. Otázka č. 3 se dotýkala potřeby vzdělávání v oblasti pro krizové situace. Dle odpovědí je ve většině případů pořád prostor pro další vzdělávání pedagogů, ale důležitým faktorem je téma. A bohužel stále finanční náročnost, kdy si ho školy nemohou dovolit platit v plné výši. Díky některým NNO se školám vzdělávání dostává za snížené ceny nebo dokonce zadarmo. Poslední otázka, na kterou jsem hledal odpověď, se týkala vhodnosti programů EVVO pro primární prevenci. Zde se pedagogové shodli a tím potvrdili mou domněnku, že programy EVVO jsou vhodné pro primární prevenci a to především díky obsahu prvků, jako tolerance mezi lidmi, rozvoj názorové tolerance podporuje spolupráci při řešení problému, dává možnost pochopit vztah člověka k přírodě.

Druhou skupinou, se kterou jsem vedl rozhovory, byli lektoři výukových programů CEGV Cassiopeia. Lektorům jsem položil pět otázek, které byly téměř totožné s těmi pro pedagogy. Zajímalo mne, zda se bude pohled na vztah výukových programů EVVO k primární prevenci lišit. Otázka č. 1 byla jen orientační a kladná odpověď potvrdila, že lektoři i přesto že nejsou v běžném školním prostředí, tak s primární prevencí do styku přichází. Odpovědi na druhou otázku potvrdily, že i když lektoři mají představu, co je primární prevence, tak sami nad tímto spojením moc nepřemýšleli. Zkušení lektoři si umějí poradit i se zařazením programů do všeobecné nebo selektivní primární prevence. Odpovědi na otázku č. 3 jsou jakýmsi interním postupem při řešení problémového chování během výuky, kteří si lektoři vzájemně předávají v rámci CEGV Cassiopeia. Prvním krokem je pokus řešit problém vlastní

autoritou a poté až následuje pomoc od přítomného pedagoga z dané školy. V případě rozpoznání závažnějšího problému, se snaží lektor po konzultaci s pedagogem a vedením školy doporučit odborný zásah, např. preventistů z Pedagogicko-psychologické poradny. V odpovědích na otázku č. 4 se lektori shodují v potřebnosti dalšího vzdělávání v oblasti zaměřené na komunikaci, řešení krizových situací a šikany. Tento problém vnímám, jako velice důležitý, který je bohužel závislý na veliké finanční náročnosti, těchto kurzů. Poslední otázka č. 5 má podobnost s otázkou č. 2, ale zde jsem se ptal, zda je možné programy EVVO zahrnout do primární prevence. Tady si lektori moc nevěděli rady a podle odpovědí je zřetelné, že si toto spojení umí představit jen okrajově. Z toho vyplývá, že pedagogové na školách si toto spojení umějí představit mnohem více a mají větší představu o významu EVVO v rámci primární prevence. Pro potřeby certifikace se budou muset lektori hlouběji seznámit s primární prevencí a především s jejími aspekty, které se jejich výukových programů EVVO dotýkají.

Souhlasím s Miovským et al. (2010), že téma primární prevence je velice široké a náročné z pohledu společenské důležitosti. Osobně vnímám primární prevenci jako velkou bolest dnešní společnosti, kdy se velice obšírně o ní mluví, ale podpory se jí nedostává v takové míře, která by odpovídala společenské důležitosti. Téma primární prevence je většinou společností chápána, jako věc státního zřízení a jeho institucí. Ve velké míře by jí nebylo potřeba, kdyby správně fungovalo prostředí rodiny. Dle Navrátila a Mattioli (2011) se v tomto prostředí se rodí většina rysů problémového nebo jak uvádí Miovský et al. (2010) rizikového chování. Rodiče jsou vzory, a jakými prvními preventisty, se kterými se děti setkávají a na základě jejich chování a jednání si utvářejí vlastní názory a postoje.

Navrátil, Mattioli (2011) dále uvádějí, že se posledních letech na školách velice diskutuje téma problémového chování dětí a mládeže. Jedná se především o problém, kdy žáci provokativně ruší práci pedagogů a tím dokáží narušit průběh celé vyučovací hodiny.

Dle dokumentů MŠMT (2009a) funguje ve všech školách školní metodik prevence, výchovný poradce a každá škola má sestavený minimální preventivní program. Ve většině případů mají pedagogové snahu o řešení vzniklého problému společně s rodiči. Většina dotazovaných učitelů by věděla, jak postupovat při řešení problémového chování. Ovšem někdy nestačí běžné pedagogické a výchovné postupy, protože někteří žáci nerespektují pravidla a normy školy. Z pohledu učitele je veliký

problém se věnovat současně výuce a řešení problémů s chováním jedinců. Takovéto nevhodné chování velice ovlivňuje kvalitu výuky a má dopad na ostatní žáky a studenty. Proto se stává, že tito žáci bývají učiteli a následně ostatními spolužáky odmítáni. Následně je již kousek od toho, žáky označit, jako problémové. Takzvané škatulkování velice negativně ovlivní jejich sebevědomí, což způsobuje prohlubování jejich problémů. V krajních případech pak zaškatulkování žáci s problémy a poruchami chování bývají separováni ve speciálních školských zařízeních. Tento postup a řešení v dnešní době již neodpovídá moderním trendům speciálního školství, které se snaží o i inkluzí žáků se speciálními vzdělávacími potřebami do škol vzdělávacího systému. I přesto, že žáci s problémy a poruchami chování patří do systému speciálního vzdělávání, je potřeba zaměřit se na podporu i těchto žáků v rámci běžných škol. Podle Miovského et al. (2010) je důležité je poskytnout co nejefektivnější podporu pro žáky s problémy a poruchami chování v rámci běžných škol, aby nemuseli být neustále přemísťováni nebo od ostatních žáků segregováni. Domnívám se, že z pohledu našeho školství je potřeba se tímto problémem zabývat a je důležité se zamyslet nad intervenčními přístupy řešení problémového chování na školách. Naším cílem by mělo být dosažení inkluze těchto žáků do školního vzdělávacího systému, kde školy musí nabízet žákům s problémy a poruchami chování dostatečnou podporu.

Závěr

Činnost Centra ekologické a globální výchovy Cassiopeia je přínosná a za dobu své existence má své pevné místo ve vzdělávání dětí, studentů a pedagogů v Jihočeském kraji. Školy vnímají výukové programy jako pomoc v jejich práci a snaže žákům a studentům nabídnout více pohledů na různé problémy. Posledních pět let se CEGV Cassiopeia intenzivněji věnuje programům, které jsou svou náplní zařazovány do primární prevence. Jedná se především o výukové programy týkající multikulturní a osobnostně sociální tematiky. Díky těmto tématům jsem se začal více zajímat o primární prevenci, jako celek. Po prostudování odborné literatury a dostupných materiálů, kde jsem se seznámil s problémovým a rizikovým chováním, vlivem vývoje dítěte, vlivem prostředí a současným pojetím rizikového chování. Dále jsem se seznámil s definicemi a rozdělením primární prevence, zásadami efektivní prevence rizikového chování dětí a mládeže, s cíli programů primární prevence a jeho historického vývoje v ČR. Důležité informace jsem našel v materiálech týkající se rozdělení primární prevence na horizontální a vertikální úroveň. V rámci studia materiálů jsem se postupně dostával k informacím z Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy, které jsem začal vnímat, jako důležité pro další vývoj CEGV Cassiopeii. Na základě těchto dokumentů, jsem došel k potřebě naše programy zařadit do procesu „Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování“.

Výzkumnou část bakalářské práce jsem zaměřil na zjištění, zda výukové programy EVVO se dají zařadit v rámci certifikace a zda v tomto procesu výukové programy CEGV Cassiopeia obstojí. V rámci této práce jsem se snažil provést analýzu výukových programů CEGV Cassiopeia a zjistit zda jsou vhodné pro primární prevenci a tím zajímavé pro školy. Využil jsem k tomu nabídky výukových programů CEGV Cassiopeia 2014/2015 a dále možnost rozhovorů s pedagogy, kteří využívají našich výukových programů a lektory, kteří tyto programy vyučují.

Na základě analýzy nabídek výukových programů a s pomocí sestavených standardů v rámci certifikace, jsem dospěl k poznání, že jsou výukové programy, které v současné podobě spadají do specifické všeobecné nebo selektivní primární prevence. Jedná se především o programy s multikulturní a osobnostně – sociální tematikou. Výukové programy EVVO se zatím, kromě pobytového programu, který je velice vhodný pro specifickou primární prevenci, řadí do nespecifické primární prevence. V rámci rozhovorů s pedagogy vyplynulo, že vnímají výukové programy EVVO v rámci

primární prevence mnohem více než lektoři, kteří je realizují. Předpokládám, že je to zapříčiněno především tím, že lektoři se spojením EVVO a primární prevencí primárně nezabývají, naproti tomu pedagogové s primární prevencí přijdou do styku častěji a to i díky průběžnému vzdělávání, které podstupují na školách.

Na základě mé práce vyplývá, že všechny výukové programy včetně EVVO jsou vhodné pro primární prevenci. Výzkum ukázal, které programy v současné době spadají specifické primární prevence a které jsou zatím jen v nespecifické primární prevenci. Podle informací a předpokladů Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy je, že nespecifickou primární prevenci si školy budou řešit sami a specifickou primární prevenci je možné certifikovat. Certifikované organizace by měli mít snadnější vstup do škol a také přístup k finančním zdrojům, které jsou určeny na podporu primární prevence. Výsledkem je zjištění, že je potřeba metodicky přepracovat výukové programy, tak aby mohli být zařazeny do specifické primární prevence. Změny jsou především na propojení odborného tématu s rozvojem životních dovedností a zaměřené na intrapersonální rozvoj.

3 Seznam použité literatury

BÍLÁ KNIHA. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

BRYCHNÁČKOVÁ, Eva; ZAHRADNÍKOVÁ, Jana. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání s přílohou upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2005. 126 s. ISBN 80-87000-02-1.

ČÁP, Jan. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2, Praha: Portál, 2007. 655 s. ISBN 78-8073-672-7.

ČÁP, Jan., MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2, Praha: Portál, 2007. 656 s. ISBN 80-7178-463-X.

ČERNÝ, Milan. *Základní úrovně provádění primární prevence*. In Michal. Miovský, Lenka. Skácelová, Jana. Zapletalová & Petr. Novák (Eds.). *Primární prevence rizikového chování ve školství (42-43)*. Tišnov: Sdružení SCAN. 2010, ISBN 978-80-87258-47-7.

ČINČERA, Jan. *Environmentální výchova: od cílů k prostředkům*. Brno: Paido, 2007. 116 s. ISBN 978-80-7315-147-8.

DUNOVSKÝ, Jiří., DYTRYCH, Zdeněk., MATĚJČEK, Zdeněk., a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995, Vyd 1., 245 s. ISBN 80-71691-92-5.

GOŠOVÁ, Věra. *Environmentální výchova*. [online]. [cit. 2012-08-20]. Dostupné z: http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/E/Environment%C3%A1ln%C3%AD_v%C3%BDchova.

HARTL, Pavel., HARTLOVÁ, Helena, *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.

HENDL Jan. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HUGO, Jan., VOKURKA, Martin. a kol. *Velký lékařský slovník*. 9. vyd. Maxdorf, 2009. 1160 s. ISBN 978-80-7345-202-5.

- CHARVÁT, Miroslav, JURYSTOVÁ, Lucie, MIOVSKÝ, Michal. *Čtyřúrovňový model kvalifikačních stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Vyd 1. Praha, Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2012. ISBN 978-80-87258-71-2.
- JAKRLOVÁ, Jana, PELIKÁN, Jaroslav. *Ekologický slovník terminologický a výkladový*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1999. 144 s. ISBN 80-7168-644-1.
- KOLÁŘ, Zdeněk, VALIŠOVÁ, Alena. *Analýza vyučování*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing s.r.o., 2009. 232 s. ISBN 978-80-247-2857-5.
- KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Makropulos, 2006. ISBN 80-901776-8-9.
- KREJČOVÁ, Věra, KARGEROVÁ, Jana. Začít spolu. *Metodický průvodce pro předškolní vzdělávání*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2012. 159 s. ISBN 978-80-262-0106-9.
- KVASNIČKOVÁ, Danuše. et al. *Environmentální informace a osvěta: manuál k zákonu č. 23/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 1998. 83 s. ISBN 80-7212-048-4.
- LEBLOVÁ, Eliška. *Environmentální výchova v mateřské škole*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 176 s. ISBN 978-80-262-0094-9.
- LESKOVCOVÁ, Martina, MATOUŠKOVÁ PRYLOVÁ, Lada, PALACKÁ, Alice. *Environmentální výchova v České republice a v EU, systém environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty*. Vyd. 1 České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012. 108 s. ISBN 978-80-87472-42-2.
- MÁCHAL, Aleš. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou: metodická příručka pro začínající učitele a pedagogické pracovníky středisek ekologické výchovy*. Vyd. 1. Brno: Rezekvítek, 2002. 205 s. ISBN 80-902954-0-1.
- MATĚJČEK, Tomáš. *Ekologická a environmentální výchova - příručka pro základní školy a střediska ekologické výchovy*. Vyd. 1. Praha: Česká geografická společnost, 2010. 50 s. ISBN 80-86034-72-0 .
- MATOUŠEK, Oldřich, KROFTOVÁ Andrea. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2011. Vyd.3. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

MIOVSKÝ, Michal, SKÁCELOVÁ, Lenka, ZAPLETALOVÁ, Jana, NOVÁK, Petr. (Eds.) *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Vyd. 1. Praha: Sdružení SCAN, Univerzita Karlova v Praze & Togga, 2010. 256 s. ISBN 978-80-87258-47-7.

MIOVSKÝ, Michal; SKÁCELOVÁ, Lenka; ČABLOVÁ, Lenka; VESELÁ, Michaela; ZAPLETALOVÁ, Jana. *Návrh doporučené struktury minimálního preventivního programu prevence rizikového chování pro základní školy*. Praha: TOGGA, 2012. Vyd. 1. ISBN 978-80-87258-74-3.

NAVRÁTIL, Stanislav a Jan MATTIOLI. *Problémové chování dětí a mládeže: [jak mu předcházet, jak ho eliminovat]*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 120 s. ISBN 978-80-247-3672-3.

NEVORALOVÁ, Monika. *Prevence rizikového chování*. [online]. [cit. 2014-01-14]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4538/Prevence-rizikoveho-chovani>.

NEVORALOVÁ, Monika. *Rozdělení primární prevence*. [online]. [cit. 2014-01-14]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/377/3073/Rozdeleni-primarni-prevence>.

NEZVAL, Jiří. *Metodický pokyn k primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ve školách a školských zařízeních*. [online] [cit. 2007-10-16]. MŠMT, 2007. Dostupné z: www.odrogach.cz/downloadfile/metodicky-pokyn-k-primarni-prevenci1/.

PAVLAS MARTANOVÁ, Veronika. et al. *Manuál certifikátora: nástroj k praktické realizaci procesu certifikace dle Certifikačního řádu a Metodiky místního šetření v souladu se Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. [online] [cit. 2015-03-03]. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga. 2012. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/cinnosti/ppp/pracoviste-pro-certifikace/certifikace-co-k-ni-potrebuji>.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. 395 s. ISBN 9788073676476.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Vyd. 2. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.

STONIŠOVÁ, Petra; HERGOTOVÁ, Alexandra et al. *Zavádění preventivních opatření proti rizikovému chování ve škole. Metodika*. Vyd. 1. Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků Praha: 2012. ISBN 978-80-87652-69-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. Vyd. 2. ISBN 80-7178-496-6.

VÁGNEROVÁ Marie. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*, Praha: Karolinum 2005, ISBN 80-246-0956-8.

VOJTOVÁ, Věra. *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. Vyd. 2. ISBN 978-80-210-4573-6.

VOKURKA, Martin, HUGO, Jan. a kol. *Velký lékařský slovník*. Praha: Maxdorf, 2004, ISBN 80-7345-037-2.

VOŠAHLÍKOVÁ, Tereza. *Ekoškolky a lesní mateřské školy*. Vyd. 1. Praha: MŠMT, 2010. ISBN 978-80-7212-537-1.

Dokumenty:

Dokumenty k EVVO. [online]. [cit. 2012-08-20]. Dostupné z: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHZA1MF](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHZA1MF)

Metodická podpora pro výuku průřezových témat v základních školách - doporučené očekávané výstupy. [online] [cit. 2013-05-03]. Výzkumný ústav pedagogický v Praze 2011. Dostupné z: <http://www.prurezovatemata.cz/Metodikav%C3%BDuky.aspx>.

MŠMT (2005). Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů primární prevence užívání návykových látek. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online] MŠMT, 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20195>

MŠMT (2009a). Strategie prevence rizikových projevů chování u dětí a mládeže v působnosti rezortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2009–2012. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online] [cit. 2013-10-10]. MŠMT, 2009. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/20270>

MŠMT (2009b). Koncepce transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči. MŠMT, 2009.

MŠMT (2013). Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013 - 2018. [online] [cit. 2013-10-11]. MŠMT, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>

MŠMT (2013). *Upravený Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online] [cit. 2013-09-01]. MŠMT, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

MŽP (2000). Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Součást implementace směrnice c. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí. In: *Ministerstvo životního prostředí*. [online] MŽP, 2000. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

MŽP (2009). Akční plán Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice na léta 2010-2012 s výhledem do roku 2015. In: *Ministerstvo životního prostředí*. [online] [cit. 2013-05-03]. MŽP, 2009. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/223493/Akcni_plan_SP_EVVO_2010_2012_s_vyhledem_do_roku_2015.pdf

NOVELA školského zákona č. 472/2011 Sb., ze dne 20. prosince 2011, kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů*. 20. 12. 2011.

VYHLÁŠKA 72/2005 Sb., ze dne 9. února 2005 o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: *Sbírka zákonů*. 17. 2. 2005. ISSN 1211-1244.

ZÁKON č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů*. 10. 11. 2004.

ZÁKON č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 29. 3. 2002

ZÁKON č. 17/1992 Sb. o životním prostředí. In: *Sbírka zákonů*. 5. 12. 1992

Závěrečná zpráva z pokusného ověřování provozu lesních tříd integrovaných v Mateřské škole Semínko, o.p.s., Kubatova 1/32, Praha 10 – Hostivař, Pracovní materiál pro PV, čj. MSMT-49356/2012-210 http://skolka.eps.cz/wp-content/uploads/2013/03/Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%BD_material_MSM_T.pdf

Přílohy

Příloha č.1 Druhy programů školské primární prevence.

Příloha č.2 Anotace výukových programů Mateřské školy a jejich označení pro potřeby výzkumu.

Příloha č.3 Anotace výukových programů pro základní školy I. stupeň a jejich označení pro potřeby výzkumu.

Příloha č.4 Anotace výukových programů pro základní školy II. stupeň a jejich označení pro potřeby výzkumu.

Příloha č.5 Anotace výukových programů pro Gymnázia a SŠ jejich označení pro potřeby výzkumu.

Příloha č.1 Druhy programů školské primární prevence

	Druhy programů školské primární prevence – tzv. číselník programů PP	Označení standardu
Oblast prevence	Primární	S1
Úroveň provádění	Všeobecná	S2
	Selektivní	S3
	Indikovaná	S4
Oblast zaměření		
Nespecifická prevence:	Postoje, Motivace, Komunikace, Řešení Problémů, Psychosociální klima, Strategie zvládání.	S5
Specifická prevence:	Záškoláctví, Šikana a extrémní projevy agrese, Kyberšikana, Rizikové sporty, Rizikové chování v dopravě, Rasismus a xenofobie, negativní působení sekt, Sexuální rizikové chování, Prevence v adiktologii – kouření, alkohol, léky a nelegální drogy, hráčství, jiné návykové chování, Spektrum poruch příjmu potravy, Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN, Základní vzorce bezpečného chování napříč typy rizikového chování.	S6
Cílová skupina		
Primární	Žáci předškolní, Žáci 1. až 3. třídy ZŠ, Žáci 4. a 5. třídy ZŠ, Žáci 2. stupně ZŠ, Žáci středních škol, Studenti vysokých škol.	S7
Sekundární	Vrstevníci - peers, Pedagogové, Studenti připravující se na výkon profese v souvislosti s rizikovým chováním, Psychologové, sociální pracovníci; policie, zdravotníci, ostatní, Rodinní příslušníci (např. rodiče).	S8
Forma působení	Frontální (například: přednáška, beseda, projekce, představení, výstava).	S9
	Interaktivní (terénní práce, peer program, práce se skupinou, reflexe aktivit).	S10
	Výcvik / trénink.	S11
	Supervize, metodické vedení.	S12
Typ programu		
Programy zaměřené na rozvoj životních dovedností	Program zaměřený na rozhodovací schopnosti, Program zaměřený na zvládání úzkost a stresu, Program zaměřený na nácvik (rozvoj) sociálních dovedností, Program zaměřený na nácvik dovedností odolávat tlaku.	S13
Programy zaměřené na intrapersonální rozvoj	Program zaměřený na uvědomování si hodnot, Program zaměřený na stanovování cílů, Program zaměřený na budování pozitivního sebehodnocení, Program zaměřený na stanovování norem, Program spojený se složením přísahy, Program informativní, Program vrstevnický, Program pro rodiče.	S14
Délka programu	Krátkodobá, jednorázová	S15
	Dlouhodobá, kontinuální	S16

Zdroj: www.nuv.cz, 2014

Příloha č.2 Anotace výukových programů Mateřské školy a jejich označení pro potřeby výzkumu

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Motýlí kouzla	Co se musí stát, než se vylíhne motýl? Povídání a tvoření je zaměřené na poznávání průběhu motýlího života a jeho životní projevy. Děti se dozví základní rozdíly mezi denním a nočním motýlem a naučí se názvy motýlů podle barev. Použité výtvarné aktivity rozvíjejí poznávání a vnímání barev.	1 hodina	MŠ1
	Včelí království	Královna Alžběta vezme děti na návštěvu do svého domečku – včelího úlu. Pomocí her se děti seznámí s životním cyklem včely (vajíčko – larva – kukla – včela), s dělbou práce v úlu a s včelími produkty (včelí vosk a med). V programu je kladen důraz na význam včel v přírodě.	1 hodina	MŠ2
	Život v mraveništi	Děti se na jednu hodinu promění v mravenečky, společně si „postaví“ mraveniště, vydají se shánět potravu, budou unikat nástrahám. Dozví se mnoho zajímavého ze života lesních mravenců. Program podněcuje děti ke spolupráci a komunikaci.	1 hodina	MŠ3
	Žabka Rozárka	Žabka Rozárka provede děti světem obojživelníků. Vše o jejich vývoji se děti naučí hravou a veselou formou, porozumí jejich životu a řeči. Poznají žabí jídelníček a seznámí se s nejběžnějšími zástupci našich žab.	1 hodina	MŠ4
	Poznáváme lesní zvířátka	Děti se společně s liškou vydají do hlubokého lesa, kde se pomocí audionahrávek a jednoduchých hádanek seznámí s některými lesními zvířátky, jejich potravou a pelíšky. Celý program je obohacen o pohybové a smyslové aktivity.	1 hodina	MŠ5
	Stateček	Děti se v myšlenkách přenesou na venkov, kde se při prohlídce statku seznámí s domácími zvířaty, procvičí si pojmenování zvířecích rodinek (kohout – slepice - kuře), jejich hlasy a užitek pro člověka. V programu klademe důraz nejen na smyslové a pohybové prožitky, ale i na vědomostní znalosti o hospodářských zvířatech.	1 hodina	MŠ6

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Kouzelná jablona	Děti se seznámí s ovocnými stromy a jejich proměnami v průběhu roku. Ke každému období budeme řadit jeho typické projevy v přírodě, zahrajeme si hry např. na jarní tání sněhu, krmení kosů v zimě a další. Součástí programu je degustace čerstvého jablka a křížal.	1 hodina	MŠ7
	Jak se žije na skládce	Víte, koho můžete potkat na naší skládce? No přece paní Plastovou, pana Sklíčka, slečnu Papírovou a jejich kamarády. Jak se jim tam žije, se jich ale raději neptejte. Zatímco se ve svém smradlavém domově pomalu rozkládají, sní o životě v novém kabátě. Jestli jim chcete pomoci, vyhodte je příště do správných kontejnerů. Že neumíte třídit odpad? Nevadí. My vás to v tomto programu rádi naučíme.	1 hodina	MŠ8
	Namydlený program	Za devatero horami a devatero řekami se rozprostírá špinavé království. Asi si dokážete představit, jak to tam vypadá. A ta hygiena! Ještě že nám mydláři prozradí tajný recept na výrobu mýdla a my si s jejich pomocí jedno takové vytvoříme. Potom hradní špindírové uznají, že čistota je půl zdraví. I když nic se nemá přehánět.	1 hodina	MŠ9
	Papírohrátky	Kolik práce se skrývá za tak obyčejnou věcí, jako je list papíru? Kdyby jej nebylo, nemohli byste číst ani tyto řádky. Pojďte si s námi vyrobit ruční papír a při tom si poslechněte papírový příběh, který je o jeho výrobě, papírových produktech i o recyklaci. Aby si každý mohl vykouzlit svůj vlastní papírový originál, nezapomeňte si na program přinést staré noviny.	1 - 1,5 hodiny	MŠ10
	Filcování ovčí vlny	Děti se dozví, proč se chovají ovce a jak se zpracovává vlna. V druhé části programu si vytvoří filcovanou kuličku. Filcování je jednoduchá technika zpracování ovčí vlny. Tato aktivita je vhodná pro rozvoj jemné motoriky. Doporučujeme pro děti předškolního věku.	1 hodina	MŠ11
	Kompostování s žížalou Julinkou	Program o nejmenších zvířátkách na zahrádce. Koho můžeme potkat v půdě? Víme, co se odehrává na kompostu a co do něj patří? Z čeho žijí rostliny? Děti se promění v pracovité skřítky a při hře se dozví užitečné informace o bioodpadu.	1 hodina	MŠ12

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Já tě sním (potravní řetězec)	Děti pochopí pojem „potravní řetězec“, postupné předávání energie a skutečnost, že i ten nejmenší živočich či rostlina je důležitá pro život těch ostatních. Zvířata rozdělíme na býložravce, masožravce a všežravce. Děti si nacvičí soustředění při lovu.	1 hodina	MŠ13
	Stromeček, stromek, strom	V tomto programu se děti podívají na strom od kořene až ke koruně. Naučí se rozlišovat některé stromy i jejich plody, zjistí, kdo bydlí pod kůrou, a dovědí se, jak se chovat v lese. Celý program je obohacen o pohybové, smyslové a tvořivé aktivity.	1 hodina	MŠ14
	Cestování vodní kapky	Průvodcem programu je vodní kapka Jára, která dětem vypráví o svých proměnách a dobrodružném putování světem. Formou příběhu obohaceného o pohybové a dramatické prvky děti poznají koloběh vody a jeho důležitost pro všechny živé organismy. Nezapomeneme ani na způsoby využití vody a možnosti jejího šetření.	1 hodina	MŠ15
	V květinové říši	Děti se pomocí jednoduché hry ocitnou v květinové říši. Zjistí, jak rostliny „putují“, rostou a co k životu potřebují. Čím jsou nám prospěšné a s jakými zvláštnostmi se mezi květinami můžeme setkat. Jestlipak nějaké i poznají?	1 hodina	MŠ16
	Sýkorka modřinka	Děti se hrou formou seznámí s nejznámějšími ptáky naší přírody. Zjistí, jak se rodí nový ptáček, kdo se o něj stará, co mu chutná a proč může létat. Celý program je obohacen o pohybové, smyslové a tvůrčí aktivity. Součástí programu je ukázka ptačích hnízd, pírek a ptačí potravy.	1 hodina	MŠ17
	Kámen v mé dlani	Jak chladí oblázky, jaký je příběh kamenů a krása polodrahokamů, jak vyrábět vlastní krystal – to zažijeme v programu Kámen v mé dlani. Program pracuje s verší M. Černíka, střídá smyslové aktivity a reálné pokusy a pozorování, tvoření.	1 hodina	MŠ18

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Cesty jídla	Pomocí příběhu si projdeme cestu jídla tělem. Zjistíme, která jídla nám dělají dobře, která chutnají, ale máme jíst jen málo. Poznáme písničku o mrkvičce a zacvičíme si, připomeneme si důležité zásady stolování a nakonec vytvoříme krásný jedlý zdravý talíř, na který už se sbíhají chutě. Doporučujeme pro děti předškolního věku.	1 hodina	MŠ19
	Houbová pohádka	Slyšíte, jak to praská v podhoubí, něco se nám klube na světlo, bude to jedlé či ne? Jaké je to v houbovém světě? Chcete poznat zajímavé houby a dozvědět se, jaký je jejich život? Pojďte s námi do Houbové pohádky.	1 hodina	MŠ20
	U broučků	Malíncí a větší, pestří i nenápadní, jedlíci a rychlíci, starostliví rodiče, ti, co žijí skoro na celém světě už po dlouhou dobu – broučci se vám chtějí představit. Ukážou nám jak žijí a odhalí tajemství z jejich světa, poví nám, proč je dobré i na ně dávat pozor v přírodě a ochraňovat je. Zkusíme vyrobit na zahradě jejich pozorovatelnu a dozvíme se, jak postavit broukoviště. Program probíhá v učebně a zahradě.	1 hodina	MŠ21
	Chaloupka babky kořenářky	Na louce roste spousta kvítí, ale poznáte, které bylinky jsou léčivé a na které si musíme dávat pozor? Víte, jaký čaj nám pomůže od nachlazení? A jak to vůbec bylo s léčitelstvím dříve? Bába kořenářka vám ukáže tajemství nejstarší zelené lékárny kolem nás. Podíváme se na naše nejznámější léčivky, prozradíme si, čím jsou nám užitečné. Zkusíme si ze sušených bylinek udělat i čaj a vonný pytlíček.	1 hodina	MŠ22
O přírodě v přírodě	Jedeme na statek	Exkurze na statek v Rančicích (13 km od Českých Budějovic). Děti uvidí husy, kachny, perličky, ovce, krávy a další zvířata na malém statku. Zvířatům mohou přinést tvrdý chléb, mrkev nebo jablka. Je možné využít ohniště – pouze pro skupinu do 25 dětí.	1 - 1,5 hodiny	MŠ23

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	U nás na zahrádce	Poznávání zvláštností Ukázkové přírodní zahrady v okolí budovy organizace Cassiopeia v Českých Budějovicích - smíšené záhony, ptačí budky, suchá zídka, rybníček, rašeliniště, stromy a keře, kompost. Nebude chybět ani procházka po smyslovém chodníčku a ochutnávka bylinkového čaje a sezónních plodů.	2 hodiny	MŠ24
	Bylinkový program	Na zahradě rostou rozmanité bylinky – voňavé, barevné a také léčivé a podporující naše zdraví. S dětmi prozkoumáme, jaké bylinky rostou na bylinkovém záhonu, jak se jmenují a které můžeme bezpečně ochutnat nebo z nich uvařit čaj. Program provází říkanky o bylinkách.	2 hodiny	MŠ25
	Rybník jako dům	Jarní nebo podzimní exkurze do přírodní rezervace Vrbenské rybníky, která leží na okraji Českých Budějovic. Budeme pozorovat vodní ptáky a jejich chování v přirozeném prostředí. Po dřevěném chodníčku projdeme bažinnou olšinou – jedním z posledních zbytků původní přírody Českobudějovicka. V průběhu jarní vycházky ulovíme a prozkoumáme drobné bezobratlé živočichy ve vodě, zahrajeme si hry na motivy života ve vodě. Na podzim si budeme všimnout, jak se příroda kolem rybníků připravuje na zimu, a hrou si některé jevy přiblížíme. Cesta po hrázích nám poskytne mnoho dalších podnětů k objevování a poznávání.	2 hodiny	MŠ26
	U vody	Na obyčejné procházce blízko vaší školky se toho ve vodě mnoho skrytého děje. Potkáme také žabku, ledňáčka a dozvíme se o tom, jak žijí. Zvířátka nám prozradí i odkud a kam teče řeka. Nakonec se podíváme na její drobné živé obyvatele vlastníma očima. Řeku, jak ji nově známe, namalujeme.	2 hodiny	MŠ27
	Příroda na vlastní kůži (les či voda všemi smysly)	Pojďme spolu ven do přírody – do parku, lesíku či k vodě. Program je zaměřen na podporu environmentální senzitivity, odehrává se přímo v terénu a napomáhá tak k utváření kladného vztahu dětí k přírodě. Je založen na hře, prožitku a pozorného vnímání okolí. Využívá Kolbův cyklus zkušenostního učení.	2 hodiny	MŠ29

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Hrajeme s přírodou v přírodě	Vydejme se do světa vnímání přírodních struktur, tvoření a hmatání. V Rennerových sadech poznáme místní dědictví, naučíme se hravě, kdo v parku žije a např. proč vlaštovky odlétají. Celý program je zaměřený zejména na rozvoj environmentální senzitivity skrze vlastní prožitek a výtvarné tvoření – land artové prvky – písek, hlína, objekty do „přírodní galerie“ (ponecháme venku).	1 hodina	MŠ30
Člověk a společnost	Jsme kamarádi I.	V tomto programu se děti dozví základní pravidla při pozdravu, rozhovoru. Vyzkouší si, jak je důležité mluvit pravdu, umět se omluvit a správně poděkovat. V programu je méně teorie, ale více her a nácviků chování, příběh ze života dětí a na závěr malování.	1 hodina	MŠ31
	Jsme kamarádi II.	Navazující program, ve kterém si děti ožíví získané dovednosti v komunikaci. Rozšíříme si pravidla „jak se chovat ke kamarádovi“. Děti se v programu zapojí do společného úkolu tak, aby zažily radost z úspěchu, kterého dosáhnou spoluprací. Po každé aktivitě následuje reflexe. Program posiluje zdravé vztahy ve skupině.	1 hodina	MŠ32
	Jsme kamarádi III.	Třetí program s prvky etické výchovy klade důraz na dodržení zavedených pravidel z předešlých setkání (Jsme kamarádi I., II). Aktivity posilují nácvik efektivní komunikace, aktivního naslouchání, upevnění třídní sounáležitosti a vzájemné pomoci při plnění úkolů. V programu je kladem důraz na reflexi.	1 hodina	MŠ33
	Letem světem	Na zeměkouli žijí lidé a zvířata, jejichž rozmanitost nezná hranic. Podíváme se za nimi a seznámíme se s Maory, Indiány, Asiaty i Afričany, s klokany i bizony. Vyzkoušíme si sklízet rýži jako asijsí zemědělci. Děti poznají odlišnosti jednotlivých kontinentů a zároveň se pokusíme hledat, co mají společného.	1 hodina	MŠ34
	Vzhůru do Afriky	Seznámíme se s běžným dnem jedné africké holčičky jménem Cecílie. Na jeden den se spolu s ní staneme obyvateli Afriky. Navštívíme africkou školku a vyzkoušíme si běžnou africkou domácí práci - nošení vody. Zahrajeme si i africké hry a na závěr si vyrobíme s dětmi keňský míč.	1 hodina	MŠ35

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Od adventu do vánoc	Příjemné povídání o adventním a vánočním období, zvyklostech i tradicích, se kterými je spojeno. Děti si připraví staročeský vánoční pokrm a uvaří si punč. Přestrojí se za Barborky, Lucie nebo Ambrože a vyzkouší si adventní věštby. Sváteční atmosféra programu děti naladí na blížící se Vánoce.	2 hodiny	MŠ36
	Velikonoce	Program je propleten povídáním o staročeských tradičních Velikonocích, období masopustu, Moraně a Lítu. S dětmi si připomeneme kouzlo jara a probouzení přírody. Vyzkouší si otloukání píšťaliček a tanečkem probudí Sluníčko. Společně upečeme tradiční velikonoční pečivo tzv. jidáše.	2 hodiny	MŠ37

Zdroj: CEGV Cassiopeia, vlastní výzkum, 2014

Příloha č.3 Anotace výukových programů pro základní školy I. stupeň a jejich označení pro potřeby výzkumu

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Motýlí kouzla	Co se musí stát, než se vylíhne motýl? Povídání a tvoření je zaměřené na poznávání průběhu motýlího života a jeho životní projevy. Děti se dozví základní rozdíly mezi denním a nočním motýlem a naučí se názvy motýlů podle barev. Použité výtvarné aktivity rozvíjejí poznávání a vnímání barev.	2 hodiny	ZŠA1
	Život v mraveništi	Děti se na jednu hodinu promění v mravenečky, společně si „postaví“ mraveniště, vydají se shánět potravu, budou unikat nástrahám nepřátel a svedou nelítostný boj s cizími mravenci. Dozví se mnoho zajímavého ze života lesních mravenců.	2 hodiny	ZŠA2
	Žabka Rozárka	Žabka Rozárka provede děti světem obojživelníků. Vše o jejich vývoji se děti naučí hravou a veselou formou, porozumí jejich životu a řeči. Poznají žabí jídelníček a seznámí se s nejběžnějšími zástupci našich žab.	2 hodiny	ZŠA3
	Sýkorka modřinka	Děti se hravou formou seznámí s nejznámějšími ptáky naší přírody. Zjistí, jak se rodí nový ptáček, kdo se o něj stará, co mu chutná a proč může létat. Celý program je obohacen o pohybové, smyslové a tvůrčí aktivity. Součástí programu je ukázka ptačích hnízd, pírek a ptačí potravu.	2 hodiny	ZŠA4
	Poznáváme lesní zvířátka	Děti se společně s liškou vydají do hlubokého lesa, kde se pomocí audionahrávek a jednoduchých hádanek seznámí s některými lesními zvířátky, jejich potravou a pelíšky. Celý program je obohacen o pohybové a smyslové aktivity.	2 hodiny	ZŠA5
	Já tě sním (potravní řetězec)	Děti pochopí pojem „potravní řetězec“, postupné předávání energie a skutečnost, že i ten nejmenší živočich či rostlina je důležitá pro život těch ostatních. Zvířata rozdělíme na býložravce, masožravce a všežravce. Děti si nacvičí soustředění při lovu.	2 hodiny	ZŠA6

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Stateček	Děti se v myšlenkách přenesou na venkov, kde se při prohlídce statku seznámí s nejčastějšími domácími zvířaty, procvičí si pojmenování zvířecích rodinek (kohout – slepice - kuře), jejich hlasy a užitek pro člověka. V programu klademe důraz nejen na smyslové a pohybové prožitky, ale i na vědomostní znalosti o hospodářských zvířatech.	2 hodiny	ZŠA7
	V květinové říši	Děti se pomocí jednoduché hry ocitnou v květinové říši. Zjistí, jak rostliny „putují“, rostou a co k životu potřebují. Čím jsou nám prospěšné a s jakými zvláštnostmi se mezi květinami můžeme setkat. Jestlipak nějaké i poznají?	2 hodiny	ZŠA8
	Kouzelná jablona	Děti se seznámí s ovocnými stromy a jejich proměnami v průběhu roku. Ke každému období budeme řadit jeho typické projevy v přírodě, zahrajeme si hry např. na jarní tání sněhu, krmení kosů v zimě a další. Součástí programu je degustace čerstvého jablka a křížal.	2 hodiny	ZŠA9
	Stromeček, stromek, strom	V tomto programu se děti podívají na strom od kořene až ke koruně. Naučí se rozlišovat některé stromy i jejich plody, zjistí, kdo bydlí pod kůrou, a dovědí se, jak se chovat v lese. Celý program je obohacen o pohybové, smyslové a tvořivé aktivity.	2 hodiny	ZŠA10
	Kompostování s žížalou Julinkou	Program o nejmenších zvířátkách na zahrádce. Koho můžeme potkat v půdě? Víme, co se odehrává na kompostu a co do něj patří? Děti pochopí princip rozkladných procesů a dozví se, které odpady se rychle rozloží a které tady budou ležet další desítky let. Děti se promění v pracovitě skřítky a hravou formou se naučí něco o biodpadu.	2 hodiny	ZŠA11
	Namydlený program	Za devatero horami a devatero řekami se rozprostírá špinavé království. Asi si dokážete představit, jak to tam vypadá. A ta hygiena! Ještě že nám mydláři prozradí tajný recept na výrobu mýdla a my si s jejich pomocí jedno takové vytvoříme. Potom hradní špindírové uznají, že čistota je půl zdraví. I když nic se nemá přehánět. Výroba mýdel pomocí vykrajovátek	2 hodiny	ZŠA12

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Jak se žije na skládce	Víte, koho můžete potkat na naší skládce? No přece paní Plastovou, pana Sklíčka, slečnu Papírovou a jejich kamarády. Jak se jim tam žije, se jich ale raději neptejte. Zatímco se ve svém smradlavém domově pomalu rozkládají, sní o životě v novém kabátě. Jestli jim chcete pomoci, vyhod'te je příště do správných kontejnerů. Že neumíte třídit odpad? Nevadí. My vás to v tomto programu rádi naučíme. Ve druhé části programu si žáci prakticky vyzkoušejí správné třídění odpadu.	2 hodiny	ZŠA13
	Filcování ovčí vlny	Děti se dozví, proč se chovají ovce a jak se zpracovává vlna. V druhé části programu si vytvoří filcovanou kuličku. Filcování je jednoduchá technika zpracování ovčí vlny. Tato aktivita je vhodná pro rozvoj jemné motoriky.	2 hodiny	ZŠA14
	Včelí království	Královna Alžběta vezme děti na návštěvu do svého domečku – včelího úlu. Pomocí her se děti seznámí s životním cyklem včely (vajíčko – larva – kukla – včela), s dělbou práce v úlu a s včelími produkty (včelí vosk a med). V programu je kladen důraz na význam včel v přírodě.	2 hodiny	ZŠA15
	Krmítko pro nejmenší	V učebně žákům nejdříve představíme naše drobné ptáčky – pěvce. Podíváme se, kteří tu na zimu zůstávají a kteří odlétají do teplých krajín. Ukážeme si, čím se živí v průběhu roku, a tak pochopíme, kterou potravu tu přes zimu prostě najít nemohou. Vyzkoušíme si let vlaštovek do Afriky a nakoukneme, kdo se nám dnes přišel nazobat za okno. Na závěr si vyrobíme pár nápaditých krmítek, které si děti budou moci pověsit u školy a sledovat koho přilákají.	2 hodiny	ZŠA16
	Chaloupka babky Kořenářky	Na louce roste spousta květů, ale poznáte, které bylinky jsou léčivé a na které si musíme dávat pozor? Víte, jaký čaj nám pomůže od nachlazení? A jak to vůbec bylo s léčitelstvím dříve? Bába kořenářka vám ukáže tajemství nejstarší zelené lékárny kolem nás. Podíváme se na naše nejznámější léčivky, prozradíme si, čím jsou nám užitečné. Zkusíme si ze sušených bylinek udělat i čaj a vonný pytlíček.	2 hodiny	ZŠA17

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Kámen v mé dlani	Jak chladí oblázky, jaký je příběh kamenů a krása polodrahokamů, jak vyrábět vlastní krystal – to zažijeme v programu Kámen v mé dlani. Program pracuje s verši M. Černíka, střídá smyslové aktivity a reálné pokusy a pozorování, tvoření.	2 hodiny	ZŠA18
	Cesty jídla	Pomocí příběhu si projdeme cestu jídla tělem. Zjistíme, která jídla nám dělají dobře, která chutnají, ale máme jíst jen málo. Poznáme písničku o mrkvičce a zacvičíme si, připomeneme si důležité zásady stolování a nakonec vytvoříme krásný jedlý zdravý talíř, na který už se sbíhají chutě.	2 hodiny	ZŠA19
	Houbová pohádka	Slyšíte, jak to praská v podhoubí, něco se nám klube na světlo, bude to jedlé či ne? Jaké je to v houbovém světě? Chcete poznat zajímavé houby a dozvědět se, jaký je jejich život? Pojďte s námi do Houbové pohádky.	2 hodiny	ZŠA20
	U broučků	Malíncí a větší, pestří i nenápadní, jedlíci a rychlíci, starostliví rodiče, ti, co žijí skoro na celém světě už po dlouhou dobu - broučci - se vám chtějí představit. Ukážou nám, jak žijí a odhalí tajemství z jejich světa, poví nám, proč je dobré i na ně dávat pozor v přírodě a ochraňovat je. Zkusíme vyrobit na zahradě jejich pozorovatelnu a dozvíme se, jak postavit broukoviště. Program se realizuje jak v učebně, tak v zahradě školy.	2 hodiny	ZŠA21
	Papírohrátky	Kolik práce se skrývá za tak obyčejnou věcí, jako je list papíru? Kdyby jej nebylo, nemohli byste číst ani tyto řádky. Pojďte si s námi vyrobit ruční papír a při tom si poslechněte papírový příběh, který je o jeho historii, výrobě, papírových produktech i o recyklaci. Aby si každý mohl vykouzlit svůj vlastní papírový originál, nezapomeňte si na program přinést staré noviny.	2 hodiny	ZŠA22
	Pokusy kouzelná voda	Umí se sama proměnit z tekutého stavu na kostku ledu. Umí se jako pára vznášet ve vzduchu. Pružná blanka na jejím povrchu dokáže nadnášet lehké předměty a udrží ji ve sklenici, i když je hladina nad okrajem. Vědci tvrdí, že má dokonce svou vlastní paměť. Nechte se za pomoci pokusů okouzlit vlastnostmi vody.	2 hodiny	ZŠA23

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Vodní koloběhy	To byste nevěřili, kolik toho voda v přírodě naběhává a jak se při tom dokáže proměňovat. Vydejte se s vodními kapkami na dobrodružnou cestu a poznejte všechny jejich podoby. Hravou formou se v programu dozvíte o koloběhu vody v přírodě a o jejím významu pro vše živé. Se staršími dětmi navíc zjistíme, jak lidé s vodou nakládají, odkud putuje až k nám do umyvadla a zamysleme se, jak lze vodou šetřit. Také poznáme, že ne všude na světě je dostatek pitné vody. Nakonec budeme rádi, že voda běhá v potrubí za námi a my nemusíme chodit několik kilometrů za ní.	2 hodiny	ZŠA24
	Jdeme na to od lesa	Aniž by opustily učebnu, podniknou děti dobrodružnou výpravu do hlubokého lesa, kde se seznámí s moudrou sovou a lesními strážci – pyšným jelenem, divočkem, mlsným a silným medvědem a chytrou liškou. Společně se zvířátky se naučí, co si vzít na výlet, co tam mohou a nesmí dělat. Podívají se do světa tajů a záhad zvířecího života. Kromě ekologie a biologie obyvatel lesa si budeme povídat o pobytočných znameních velkých i malých savců a ptáků. Součástí programu je pracovní list, žáci mají také možnost naučit se odlévat stopy a podívat se na sbírky exponátů.	2 hodiny	ZŠA25
	Ekologicky šetrná domácnost I	Macháčkovi vás zvou do své domácnosti s ekologicky šetrným provozem. Projdeme se jednotlivými pokoji a ukážeme si, jak šetří energiemi, jak se snaží co nejméně znečišťovat vodu, v kuchyni si vyzkoušíme třídění odpadu, ekologické nakupování a mytí nádobí různými prostředky.	2 hodiny	ZŠA26
	Země jako na dlani	Vydejte se s námi na cestu kolem světa. S mapou a cestovatelským deníkem navštívíme všechny podnebné pásy, od Arktidy až po rovník. Čeká nás tajemný vzkaz v Amazonském pralese, pozorování velkých savců savany nebo lovení ryb v Grónsku. Společně poznáme rozmanité ekosystémy, jejich faunu i floru. Nenechte si ujít tohle velké dobrodružství.	2 hodiny	ZŠA27

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Supermarket jinýma očima	Každý z nás byl někdy nakupovat v supermarketu. Tentokrát se na supermarket podíváme jinýma očima. Prozkoumáme reklamní letáky a jejich slogany. Dozvíme se, jak vznikají slevy, proč jsou nákupní košíky tak obrovské nebo z jakého důvodu jsou sladkosti vystaveny u pokladen a pečivo až v zadní části obchodu. Podíváme se, jak vznikají reklamy, a na závěr si několik reklam sami vytvoříme.	2 hodiny	ZŠA28
	Kohoutková nebo balená?	Samozřejmě je řeč o vodě. Která chutná lépe? Která je zdravější? Dozvíme se důležité informace o jejím složení, z jakého zdroje pochází a jak se vyznat v informacích na etiketách. Navíc budeme ochutnávat. Co myslíte, poznáme podle chuti rozdíl mezi minerální, kojeneckou nebo kohoutkovou, jak nám říkají v reklamách? Cílem programu je informovat spotřebitele, aby své rozhodování kupovat či nekupovat balenou vodu, popř. kterou balenou vodu vybrat, činili vědomě, na základě dostatečné informovanosti, nikoli pouze na základě reklamních doporučení.	2 hodiny	ZŠA29
	Cesty jídla	Pro vaše žáky připravíme rozmanité úkoly a hry, které je provedou cestou výroby potravin od semínka v půdě až po nákup hotových výrobků. Seznámí se s jedlými rostlinami, jejich pěstováním na poli a použitím pro lidskou výživu, se životem hospodářských zvířat a ekosystémem venkovského statku. Přijdou na to, co znamená značka bio a čím se liší ekologické zemědělství od běžných postupů. Na závěr si složí fantastické obrázky krajin, vytvořených z jídla.	2 hodiny	ZŠA30
	Jaké bude počasí	O čem to bude: Z čeho se „vaří“ počasí, jak vznikají mraky, jaké druhy mraků jsou na obloze a co přinášejí, jak vznikají červánky, jaké počasí přichází z různých světových stran, jak zní déšť při bouři a jak vzniká duha, čím zelené rostliny ovlivňují počasí, jak se mění počasí během roku a s ním živá příroda... Podle okolností můžeme ve druhé hodině zařadit téma podnebí a jeho změn. Jak na to půjdeme: pantomimou, pexesem, pokusy, pohybovou dramatizací, činnostmi s obrázky, hádankami, hrou apod.	2 hodiny	ZŠA31

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Tajemství času	O čem to bude: O tom, že všechno v přírodě má svůj přiměřený čas, a ten se liší, od několika minut života bakterie po nekonečný čas vesmíru. Budeme cestovat od času motýla k času labutě, člověka, stromu, řeky, kamene, planet a vesmíru. V každém nás čeká tematická aktivita. Prozkoumáme při tom každoročně se opakující děje v přírodě, délku života různých živočichů a stromů, změny míst za sto let, obtížnost zvětrávání hornin, významné události ve vývoji Země i vznik hvězd. Jak na to půjdeme: vyprávěním příběhu, skládáním puzzle, porovnáváním obrázků, napodobováním přírodních dějů, hrami, soutěžemi, odhadem.	2 hodiny	ZŠA32
	Jak se žije v lese	Co všechno tvoří les, v čem se podobá domu, na jakých „adresách“ najdeme jeho různé obyvatele, jak spolu navzájem souvisejí jejich životy, co by v lese nemělo chybět pohledem živočichů, kdo udržuje koloběh života, jaké užitky poskytuje les lidem i krajině, jaké jsou zásady ekologicky šetrného hospodaření, jak poznáme výrobky ze „šetrného dřeva“, co ovlivňuje odolnost lesa proti přírodním katastrofám. Jak na to půjdeme: sérií činností, soustředěných kolem velkého obrázku lesa na plátně, sestavováním „pavučiny“ vztahů, skládáním puzzle, hraním scének a drobných her, příběhem, přemýšlením nad problémovými otázkami.	2 - 3 hodiny	ZŠA33
	Putování přírodou ČR	Co všechno je příroda v České republice, jak se mění s nadmořskou výškou, jak horniny ovlivňují vzhled krajiny, které organismy obývají různá stanoviště, jak lidské činnosti ovlivňují biologickou rozmanitost, které ekosystémy vyžadují lidskou péči, jak se vyvíjí opuštěné pole nebo rybník, proč se vyhlašují chráněná území. Jak na to půjdeme: Na šesti stanovištích žáci v malých skupinách řeší úkoly s pomocí obrázků, přírodnin a pracovního listu. Následuje sdílení odpovědí a vyvození poznatků. Poté hrajeme didaktickou hru „Přežití v krajině“. Ve třetí hodině střídáme promítání ukázek z národních parků s doprovodnými činnostmi.	2 - 3 hodiny	ZŠA34

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Putování přírodou ČR	O čem to bude: o rozmanitých krajinách, které tvoří jižní část Čech, od pánví a pahorkatin až po horské oblasti. O živých organismech a ekosystémech, které k těmto krajinám náležejí. O tom, jak lidé utvářejí, chrání i ohrožují zdejší přírodu. Jak na to půjdeme: Na několika stanovištích žáci v malých skupinách řeší úkoly s pomocí obrázků, textů a pracovního listu. Následuje sdílení odpovědí a vyvození poznatků. Ve zbývajícím čase hrajeme kvarteto „Místa pro přírodu“, zaměřené na poznávání stanovišť, významných pro ochranu biodiverzity.	2 hodiny	ZŠA35
O přírodě v přírodě	Jedeme na statek	Exkurze na statek v Rančicích (13 km od Českých Budějovic). Děti uvidí husy, kachny, perličky, ovce, krávy a další zvířata na malém statku. Zvířatům mohou přinést tvrdý chléb, mrkev nebo jablka. Je možné využít ohniště – pouze pro skupinu do 25 dětí.	1 - 1,5 hodiny	ZŠA36
	U nás na zahrádce	Poznávání zvláštností Ukázkové přírodní zahrady v okolí budovy organizace Cassiopeia v Českých Budějovicích - smíšené záhony, ptačí budky, suchá zídka, rybníček, rašeliniště, stromy a keře, kompost. Nebude chybět ani procházka po smyslovém chodníčku a ochutnávka bylinkového čaje a sezónních plodů.	2 hodiny	ZŠA37
	Bylinkový program	Na zahradě rostou rozmanité bylinky – voňavé, barevné a také léčivé a podporující naše zdraví. S dětmi prozkoumáme, jaké bylinky rostou na bylinkovém záhonu, jak se jmenují a které můžeme bezpečně ochutnat nebo z nich uvařit čaj. Program provází říkanky o bylinkách.	2 hodiny	ZŠA38
	Hrajeme s přírodou v přírodě	Vydejme se do světa vnímání přírodních struktur, tvoření a hmatání. V Rennerových sadech poznáme místní dědictví, naučíme se hravě, kdo v parku žije a např. proč vlaštovky odlétají. Celý program je zaměřený zejména na rozvoj environmentální senzitivity skrze vlastní prožitek a výtvarné tvoření – land artové prvky – písek, hlína, objekty do „přírodní galerie“(ponecháme venku).	1 hodina	ZŠA39

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Rybník jako dům	Rybník, to je víc než voda a ryby. V rybníce a kolem něj žije spousta živých organismů. Stačí jen pozorovat, naslouchat, sáhnout miskou pod hladinu, zblízka zkoumat listy rákosy a kmeny starých dubů na hrázi. Budeme pozorovat vodní ptáky na hladině, lovit vodní hmyz a pozorovat jej v malém „akváriu“ s lupou. Zjistíme, proč je život v jednom rybníce bohatší než v druhém, co se smí a nesmí v přírodní rezervaci. Zahrajeme si hry ze života u rybníka a suchou nohou projdeme tajuplnou bažinou. Na podzim si budeme všimát, jak se příroda kolem rybníků připravuje na zimu a některé jevy si přiblížíme hrou.	2 - 3 hodiny	ZŠA40
	Lesní stezka	Ke komu jdeme do lesa na návštěvu, co všechno slouží jako úkryt a potrava živočichům, podle čeho poznáme, kdo tu žije, jaké tu rostou stromy, co nám o lese prozradí byliny, kolik je různých mechů, kdo udržuje koloběh života v lese, co je tu „od přírody“, co změnil člověk, co je důležité pro zdravý les, co všechno může v lese stát za povšimnutí a vzbudit zájem dětí. Co budeme dělat: pozorovat, zkoumat, objevovat, hrát, přemýšlet a možná něco tvořit. Program je variabilní podle lokality a ročního období.	2 - 3 hodiny	ZŠA41
	Řeka čaruje	Kam se vydáme: do říční krajiny na dolním toku Malše na okraji Č.B. O čem to bude: s čím si „hraje“ řeka a co přitom tvoří, jakou sílu má tekoucí voda, kde podemílá břehy a kde tvoří náplavy, jak vzniká zákrut, ostrov, slepé rameno, kterým živočichům a rostlinám vytváří řeka místo pro život, jak vyvěrá voda z podzemí a čím to, že je rezavá. Co budeme dělat: pozorovat, objevovat, zkoumat, experimentovat, hrát různé hry.	2 - 3 hodiny	ZŠA42
	Král stromovky	Kam se vydáme: do českobudějovické Stromovky. Co nás čeká: Nedaleko místa srazu je ukryt obraz „Krále Stromovky“. Představí nám všechny druhy stromů, které máme navštívit, a předá nám úkoly, které u nich máme splnit. Z každého úkolu vyplyne jedna indicie k nalezení malého stromového „pokladu“. Na počest Krále stromů sehraje v závěru smyslové a pohybové hry se stromovou tematikou.	2 hodiny	ZŠA43

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Co se děje v tůních	Kdo se skrývá v klidné vodě, kdo po ní běhá a kdo ty drobné tvorečky konzumuje? S trochou štěstí můžeme přímo u vody pozorovat žabí vajíčka či pulce a žabí dospělce. Naučíme se rozpoznat hlasy a podoby jednotlivých druhů žab. Prožijeme, jak je nelehké žabí putování za láskou a dozvíme se, proč jsou žáby chráněné a v čem jsou užitečné.	2 hodiny	ZŠA44
	Stará řeka	Vycházka k blízkému slepému rameni řeky Otavy u Strakoníc nám pomůže spatřit zblízka bohatý vodní život, zároveň pochopíme, jak se divoká řeka rozlévá a různě se klikatí, povíme si něco o dávných tvářích bažinatých Strakoníc v oblasti Častavína. U čistírny odpadních vod poznáme, že opravdu řeka teče přes náš dům...	3 - 4 hodiny	ZŠA45
	Divoká kalvárie	Skalnatý pravý břeh řeky Otavy na strakonickém Podskalí skrývá poutavé příběhy minulosti, zajímavé rostliny, křoviny a dřeviny původních listnatých lesů. Hlasy ptáků nám prozradí, kdopak žije v korunách, shlíží na květiny, hojné mechy a blýskající se vodní hladinu. Na podzim prozkoumáme různá semena rostlin, na jaře jejich květy a barvy. Necháme se inspirovat k vlastní tvorbě divokým koutem strakonické přírody Zellerinovy stráně, kde dlí busta známého básníka a vlastence. A jakého že vlastně? Nakonec si ujasníme, co je slepé říční rameno, ostrov a poloostrov.	3 - 4 hodiny	ZŠA46
	Dívčí kámen - cestování časem	Vydáme se na území dávného keltského města, na zříceninu středověkého hradu a do unikátní přírody v CHKO Blanský les. Projdeme po zbytcích opevnění keltského města. Pokusíme se uhodnout, kteří z nich nám sdělují o Keltech pravdivé informace, a kteří si vymýšlejí. Jméno pradávného města vyluštíme v tajence po důkladném průzkumu památné Třísovské lípy. Na hradě Dívčí kámen vyšleme skupinky dětí na průzkum s mapkou a úkoly v pracovním listu. Za splněné úkoly získají díly hradní pověsti. Její druhou polovinu odtajníme až poté, co jí děti zkusí domyslet podle vlastní fantazie. Cestou zpět můžeme navštívit naleziště zajímavých kamenů v náplavech Vltavy pod hradem.	4 hodiny	ZŠA47

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Cesta do země bludiček	Kam se vydáme: na rašeliniště Červené Blato v CHKO Třeboňsko. O čem to bude: za jakých podmínek a z čeho se tvoří rašelina, jak rašeliniště vzniklo a jak se vyvíjí, jak rašelinná půda ovlivňuje druhové složení rostlinného a živočišného společenstva, pro které rostliny a živočichy je rašeliniště nenahraditelným životním prostředím, čím se liší přírodní les v rezervaci od hospodářských lesů v okolí, jaké užitky poskytuje přírodní rašeliniště lidské společnosti i okolní krajině, jak dřívější ruční těžba ovlivnila dnešní stav rašeliniště. Na okružní cestě rezervací způsobíme male zemětřesení, objevíme přírodní repelent, vzácný druh borovice, rostlinu s květy jako vata i tajemná místa z pohádek o bludičkách. Co budeme dělat: objevovat, pozorovat, zkoumat, testovat, bystřit smysly, porovnávat, přemýšlet, soutěžit, hrát.	3 hodiny	ZŠA48
	Stezka hraběnky Terezie	Kam se vydáme: do krajinářského parku Tereziino údolí u Nových Hradů Jaký bude program: „Duch“ hraběnky Terezie nás provede údolím, původně nazývaným Krásné. Na okružní stezce, dlouhé asi 4 km, jsou přichystané úkoly, spojené s místními legendami a pověstmi. Dozvíme se přitom, kdy žila hraběnka Terezie, z jakého rodu pocházela, prozkoumáme pozoruhodné stromy, byliny, tajemná místa a trochu si procvičíme český jazyk. Za teplého počasí si děti užijí chůzi naboso v Kneippových lázních a přechod úzké říčky k desetimetrovému vodopádu.	3 - 4 hodiny	ZŠA49

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Lesní stezka - Kraví hora	Kam se vydáme: k vrcholu známé dominanty severní části Novohradských hor. Vycházkový okruh měří cca 4 km, začíná a končí v Hojně Vodě. Jaký bude program: Do lesa vstoupíme jako „dobrá návštěva“. Podle různých úkazů dojdeme k překvapivému zjištění, že hustý smrkový les porůstá bývalá pole a louky. Objevíme bývalou hranici lesa a za ní starou bučinu s divotvornými stromy a „ornamenty“ na jejich kůře. Cestou k vrcholu prozkoumáme skalní útvary - sochy přírody ze žulového kamene, zjistíme, kdo a jak je tvaroval. Odvodíme příčiny pádu mohutných stromů a význam mrtvého dřeva pro život v lese. Přijdeme na to, jak vznikl zelený „koberec“ malých buků, jak vypadá klíčící rostlinka i kolik semínek se vejde do bukvice. Za teplého počasí projdeme bosí „smyslovým chodníčkem“. Na vrcholu navštívíme rozhlednu s krásným výhledem. Cestou dolů zhodnotíme navštívený les z pohledu různých živočichů.	3 hodiny	ZŠA50
	Jak si voda hraje s kameny- údolí Černé	Kam se vydáme: do údolí říčky Černé u Soběnova v podhůří novohradských hor. Lokalita je pro děti velmi atraktivní! Co nás čeká: Bylo, nebylo, v dobách, které nikdo nepamatuje, táhli krajinou kamenní obři. Někteří z nich právě tady spí. Miliony let s nimi voda tvoří velké dílo. Pojďme do něj vstoupit, pozorovat, zkoumat, naslouchat a hrát si. Zjistíme přitom, z čeho jsou obři „uhněti“, jak je voda tvaruje, rozebírá na balvany, oblázky a písek a pohybuje s nimi v celém údolí. Podle legendy najdeme v říčním náplavu modré kamínky a vložíme je do „obřího hrnce“. Splníme úkoly strážců obrovské paměti, navštívíme jeskyňku a zapíšeme se do návštěvní knížky. Prozkoumáme mikrosvět u obrovských nohou a najdeme v nich krásné pohlednice. Suchou nohou projdeme balvanitým řečištěm, objevíme vzácné rostliny, živočichy a místo, kde stával hrad Sokolčí. Celková délka pěší trasy je pouze 3 km, avšak členitým terénem.	3 - 4 hodiny	ZŠA51

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Po stopách Černého rytíře	Kam se vydáme: z osady Purkarec (mezi Hlubokou a Týnem nad Vltavou) na lesní zříceninu Karlova Hrádku. Co nás čeká: Černý rytíř je legendární postava, zahalená tajemstvím. Jisté je, že obsadil prázdný a napůl zbořený Karlův hrádek. Vydejme se společně po jeho stopách. Budeme přitom bystřit všechny smysly a na hrádku sehraje průzkumnou hru. Ta nás dovede až k portrétu Černého rytíře. Nakonec vyjde najevo, že všechny informace o Černém rytíři byly pravdivé, ale kdo by mohl čekat, že to tak bude.	3 hodiny	ZŠA52
	Souboj o Libějovické panství	Významné šlechtické rody české historie se utkají v nadčasovém souboji o Libějovický zámek a přilehlé panství. Na pořadu dne bude pět disciplín, které si žádají myšlenku i pohyb, bystré pozorování i zapamatování. Úkoly vedou k poznávání a prožitku přírody a seznámení s historií osídlení. Několik dnů předem obdržíte pro své žáky motivační zprávu, obsahující historický příběh o založení poutního místa Lomec. Hra začíná u památné lípy na Lomci a končí u Starého zámku v Libějovicích. Část programu probíhá v přírodní rezervaci Libějovický park. Délka pěší trasy cca 3 km.	3 - 4 hodiny	ZŠA53
	Tajemství ukrytá v písku	Kam se vydáme: na Veselské pískovny a písečný přesyp u Vlkova v CHKO Třeboňsko O čem to bude: co je to vlastně písek, z jakých zrn se skládá a jak vzniká, jak se nahromadil písek ve zdejší krajině, jak se vyvíjí příroda na místech po těžbě písku, které organismy osídlují holé písčiny, písčité stěny, písčité cesty a tůň na dnech těžebních jam, čím jsou pro ně pískovny důležité a jak je lidé mohou chránit, i když o tom neví. Co budeme dělat: pozorovat, objevovat, zkoumat, experimentovat, napodobovat přírodní děje, hrát hry a zamýšlet se nad „dobře mířenými“ otázkami.	3 hodiny	ZŠA54

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Novohradské hory – třídní pobytový program	Nabízíme vám třídní pobyty, zaměřené na poznávání a prožitky přírody. Na jejich zajištění spolupracujeme s poskytovateli ubytování a stravy v okolí Nových Hradů. Během pobytu navštívíme známé a pozoruhodné lokality Novohradska - Tereziino údolí, Kraví horu aj. První den odpoledne strávíme v přírodě cca 4 hodiny, druhý den se vydáme na celodenní výpravu, třetí den dopoledne proběhne závěrečný program v okolí místa ubytování. Konkrétní místo ubytování vybereme po dohodě podle počtu žáků, aktuálních možností poskytovatelů a vašich požadavků. V případě zájmu lze uskutečnit i týdenní program.	3 - 5 dní	ZŠA55
Člověk a společnost	Jsme kamarádi I.	První část programu pro třídní kolektiv je zaměřená na tyto dovednosti: základní pravidla v komunikaci a jejich nácvik, vedení k toleranci mezi spolužáky a „všímám si druhých“, posílení třídní sounáležitosti, základní pravidla chování nejen ve třídě. V programu je méně teorie a více „tréninku“ s dětmi, po každé aktivitě následuje reflexe. Program je vhodný zařadit jako primární prevenci ve třídě.	2 hodiny	ZŠA56
	Jsme kamarádi II.	Navazující program, ve kterém si děti oživí získané dovednosti v komunikaci. Rozšíříme si pravidla „jak se chovat ke kamarádovi“. Děti se v programu zapojí do společného úkolu tak, aby zažily radost z úspěchu, kterého dosáhnou spoluprací. Po každé aktivitě následuje reflexe. Program posiluje zdravé vztahy ve třídě a třídní sounáležitost a řeší primární prevenci ve třídě.	2 hodiny	ZŠA57
	Jsme kamarádi III.	Třetí program s prvky etické výchovy klade důraz na dodržování zavedených pravidel z předešlých setkání (Jsme kamarádi I., II). Aktivita posilují nácvik efektivní komunikace, aktivního naslouchání, upevnění třídní sounáležitosti a vzájemné pomoci při plnění úkolů. V programu je kladem důraz na reflexi. Program je vhodný zařadit jako primární prevenci ve třídním kolektivu.	2 hodiny	ZŠA58

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Barevný svět	V tomto programu si žáci uvědomí, že nic kolem nás není černé nebo bílé. Právě naopak, že svět i život je rozmanitý, může být pro nás i přínosné. Podíváme se na situace, které jsou žákům blízké, pokusíme se je společnými silami rozebrat tak, aby si žáci uvědomili, že na každou věc se dá dívat z různých úhlů pohledu. Uvědomíme si nezbytnost takového vnímání pro bezkonfliktní a vzájemně přínosné soužití s ostatními lidmi.	2 hodiny	ZŠA59
	Domov	Každý z nás si pod pojmem domov představí něco jiného. Pro někoho je to spokojená rodina, kde člověk vždy najde to, co potřebuje. Pro jiného znamená zázemí a pocit bezpečí, pro dalšího zase místo, kam se může kdykoliv vrátit. V rámci programu mají žáci možnost sdílet se svými spolužáky názory na to, jak vnímají svůj domov, čeho si na něm cení nebo kdy jsou doma nejraději. Povídání se střídá s dalšími aktivitami, jako je například společná stavba domu.	2 hodiny	ZŠA60
	Zařazen do škatulky	Na příkladu chlapce Yacouba si žáci uvědomí, co vnímají na lidech při prvním setkání a mají možnost poznat, nakolik odlišný může být jejich první dojem od skutečnosti. Zamyslí se nad tím, jaké důsledky může mít chování na základě prvního dojmu. V programu je kladen důraz na komunikaci a vzájemnou spolupráci.	2 hodiny	ZŠA61
	Práva a povinnosti	Každý člověk má určitá základní práva bez ohledu na to, jaký je nebo kde se narodil. Na druhou stranu s každým právem, které máme, souvisí i nějaká povinnost. V rámci různých aktivit se s konkrétními právy a povinnostmi seznámíme. Získané znalosti si žáci závěrem prověří tím, že musí v konkrétních situacích rozhodnout, jestli se jedná o porušování práva dítěte.	2 hodiny	ZŠA62
	Cesta kolem světa	Život na Zemi je rozmanitý. Společně podíváme se na několik zajímavých míst ve světě. Vyzkoušíme si tradiční tanec s bojovnými Maory, seznámíme se s životem Indiánů, v Asii si vyzkoušíme jíst hůlkami a v Africe nanosíme vodu ze studny. Děti budou vedeny k tomu, aby přijímaly rozmanitost jako přirozený a nezbytný jev.	2 hodiny	ZŠA63

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Jaké je to být cizincem?	V úvodu programu mají žáci možnost sdílet vlastní zážitky a zkušenosti s lidmi z jiných zemí. Rozebereme různé důvody, které lidi vedou k přestěhování se do jiné země. Plněním úkolů ve skupinách bez možnosti užití českého jazyka si žáci lépe uvědomí, jaký význam má znalost jazyka při pobytu v zahraničí. V závěrečné části programu přijdeme na to, jak lze zjednodušit začlenění nového žáka (nejen z ciziny) do třídy.	2 hodiny	ZŠA64
	Pojďte s námi do Vietnamu	V tomto programu se vydáme na cestu do jihovýchodní Asie, konkrétně do Vietnamu. Postupně se dozvíme základní informace týkající se Vietnamu. Ukážeme si, jak se pěstuje rýže a společně se naučíme jíst hůlkami. Vyrobíme si klobouk, který ve Vietnamu neplní jen funkci módního doplňku, ale má i velký užitkový význam. V průběhu cesty se budeme snažit přijít na to, co máme společného a v čem jsme naopak rozdílní.	2 hodiny	ZŠA65
	Život v Africe	V tomto programu se seznámíme s rozmanitostí afrického kontinentu. Budeme mít možnost nahlédnout, jak se žije dětem na venkově a také v chudších částech měst. Podíváme se do africké školy, zapojíme se do domácích prací, vyzkoušíme si tradiční způsob nošení vody a prohlédneme si předměty z Afriky.	2 hodiny	ZŠA66
	Na návštěvě v Mongolsku	Seznámíme se s tradičním způsobem obživy lidí na venkově pastevectvím a z něho vyplývajícím životním stylem kočovníků. Navštívíme jurtu – klasické mongolské obydlí – a pokusíme se v ní sestavit nábytek podle mongolských zvyků. Vyzkoušíme si tradiční mongolskou hračku ze zvířecích kůstek. Závěrem budeme mít možnost srovnat svůj způsob života s tím, co jsme se dozvěděli během programu.	2 hodiny	ZŠA67
	Od adventu do vánoc	Přijďte si k nám užít pravou vánoční atmosféru. Společně si připravíme vánoční punč a pečená jablka a vyzkoušíme si různé zvyklosti. Mezi nimi nebudou chybět vánoční věštby, odlévání vosku, nebo převlékání za Barborky, Lucie a Ambrože.	2,5 hodiny	ZŠA68

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Vánoční tvoření	V programu si krátce přiblížíme tradice v době adventu a Vánoc. Vytvoříme si klidnou vánoční náladu bez spěchu a potřeby „nakupovat“ a budeme se soustředit na výrobu dárků a ozdob vlastníma rukama. Při výrobě využijeme nabídku přírodních a recyklovaných materiálů a hlavně svou fantazii. Děti si vyzkouší vánoční tradice, procvičí jemnou motoriku, trpělivost a umění spolupráce.	2,5 hodiny	ZŠA69
	Velikonoce	Velikonoce, to není jen pondělí, kdy kluci chodí s pomlázkou a holky je polévají vodou. K velikonočním zvykům patří také Masopust, Popeleční středa, Kýchavá a Smrtná neděle nebo Zelený čtvrtek. Tyhle zvyklosti si společně vyzkoušíme a také si upečeme velikonoční Jidáše.	2,5 hodiny	ZŠA70
	Velikonoční tvoření	Přiblížíme si tradice masopustu, doby půstu a Velikonoc. V příjemné velikonoční a jarní atmosféře budeme vlastníma rukama vyrábět dárky a ozdoby. K tvoření využijeme přírodní a recyklovaný materiál a hlavně svou fantazii. Program pomáhá rozvíjet jemnou motoriku, trpělivost a umění spolupráce.	2,5 hodiny	ZŠA71

Zdroj: CEGV Cassiopeia, vlastní výzkum, 2014

Příloha č.4 Anotace výukových programů pro základní školy II. stupeň a jejich označení pro potřeby výzkumu

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Pokusy - kouzelná voda	Umí se sama proměnit z tekutého stavu na kostku ledu. Umí se jako pára vznášet ve vzduchu. Pružná blanka na jejím povrchu dokáže nadnášet lehké předměty a udrží ji ve sklenici, i když je hladina nad okrajem. O vodě se tvrdí, že má dokonce svou vlastní paměť. Nechte se za pomoci pokusů okouzlit vlastnostmi vody.	2 hodiny	ZŠB1
	Ekologicky šetrná domácnost	Macháčkovi vás zvou do své domácnosti s ekologicky šetrným provozem. Projdeme se jednotlivými pokoji a ukážeme si, jak šetří energiemi, jak se snaží co nejméně znečišťovat vodu, v kuchyni si vyzkoušíme třídění odpadu, ekologické nakupování a mytí nádobí různými prostředky. Prakticky si ukážeme, jak souvisí spotřeba elektřiny, tepla nebo vody s devastací krajiny nebo změnami klimatu.	2 hodiny	ZŠB2
	Třídít, či netřídít	Tot' otázka! Jestli ještě váháte, tak neváhejte přijít na náš program. Seznámíme vás s několika rodinami, které se k tomuto problému postavily po svém. Porovnáme, jaký přístup je šetrnější k životnímu prostředí. Budeme stopovat, kam vedou cesty našich odpadů: od popelnice ke skládce, od kontejnerů k recyklaci. Osvětlíme si fungování skládky, spalovny i sběrných dvorů a také si ukážeme, jak můžeme vzniku odpadu předcházet. Po zasvěcení do odpadové problematiky si budete moci sami odpovědět, zda je lepší třídít, či netřídít.	2 hodiny	ZŠB3

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Země jako na dlani	V úvodní části programu se dopustíme několika malých fikcí. Dosavadní historii Země převádíme do jediného roku a zkoumáme chod událostí; rozměry Země převádíme do uchopitelného měřítka na cestě od jejího středu k povrchu; originálně napodobíme vzájemnou souhru přírodních procesů při udržování Země v (dynamické) rovnováze. Ve druhé části se věnujeme biosféře. Formou společenské hry si žáci utřídí biomy Země a získají o nich názornou představu. Identifikují biomy na mapě světa a zařazují k nim zástupce živočichů. V závěrečné části „dosadíme“ do obrazu Země lidskou civilizaci. Představujeme si Zemi jako fiktivní „globální vesnici“ a pracujeme s různými údaji o stavu jejích obyvatel. Poznatky o lidské civilizaci propojíme s poznatky o Zemi a utřídíme si hlavní ekologické problémy.	2 hodiny	ZŠB4
	Kohoutková nebo balená? Voda	Samozřejmě je řeč o vodě. Která chutná lépe? Která je zdravější? Dozvíme se důležité informace o jejím složení, z jakého zdroje pochází a jak se vyznat v informacích na etiketách. Navíc budeme ochutnávat. Co myslíte, poznáme podle chuti rozdíl mezi minerální, kojeneckou nebo kohoutkovou, jak nám říkají v reklamách? Cílem programu je informovat spotřebitele aby své rozhodování kupovat či nekupovat balenou vodu, popř. kterou balenou vodu vybrat, činili vědomě, na základě dostatečné informovanosti, nikoliv pouze na základě reklamních doporučení.	2 hodiny	ZŠB5
	Mravenčí silou	Fungují mravenci jako jeden organismus? Jaké jsou souvislosti mezi zemědělstvím, společenským zřízením, komunikací, agresí, spoluprací mravenců a lidí? Na pozadí fascinujícího mravenčího společenství budeme pozorovat také jak funguje naše třída (role ve třídě), jak spolu komunikujeme a jaké máme „zřízení“. Možná se nám podaří rozkrýt zajímavou zkušenost a fungování nastartovat jinak.	2 hodiny	ZŠB6

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Poklad karavany	Jistě jste slyšeli, že obchod s kořením probíhal už před tisíci lety. Přes moře a oceány, na hřbetech velbloudů nebo rychlých koní, převáželo se mezi kontinenty a stálo u zrodu výměnného obchodu. Šafrán a vanilka mají ještě dnes cenu zlata. Pojďme se tedy podívat, kde má jaké koření svou domovinu, jak se připravuje a vypadá. Vyzkoušíme si i malou ochutnávku, při které poškádlíte své chuťové buňky. Nezůstaneme ale jen v exotické cizině, podíváme se i na naše domácí koření a bylinky, které se používaly jako dochucovadla.	2 hodiny	ZŠB7
	Hladová elektrárna	Promítne se náhlá nedostupnost elektrického proudu do našich každodenních životů? Jaký zdroj energie je „nejlepší“? Studenti si na základě práce s textem uvědomí klady a zápory jednotlivých zdrojů energie, sami se pokusí navrhnout neoptimálnější zdroj a postaví se vlastním názorem k tématu šetření energiemi. To vše metodami heuristického rozhovoru, tvořením řetězce příčin a následků, prací s textem, zábavnými aktivitami a hrami.	2 hodiny	ZŠB8
	Supermarket jinýma očima	Každý z nás byl někdy nakupovat v supermarketu. Tentokrát se na supermarket podíváme jinýma očima. Prozkoumáme reklamní letáky a jejich slogany. Dozvíme se, jak vznikají slevy, proč jsou nákupní košíky tak obrovské nebo z jakého důvodu jsou sladkosti vystaveny u pokladen a pečivo až v zadní části obchodu. Při zkoumání psychologie prodeje budeme používat ukázky z dokumentárního filmu Český sen. Podíváme se, jak vznikají reklamy, a na závěr si několik reklam sami vytvoříme.	2 hodiny	ZŠB9

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Cesty jídla	Co by stálo za to vědět o potravinách, které jím? Jak výroba potravin ovlivňuje stav živé přírody, kvalitu vody, půdy, ovzduší a životy lidí. Jak potraviny cestují po světě, proč to tak je, a jaké to má dopady. Jaká rizika přináší chemické postřiky, jak žijí hospodářská zvířata v běžných chovech, jaké jsou pracovní podmínky pěstitelů banánů nebo kakaa. Čím se liší ekologické zemědělství od běžné praxe, proč jsou biopotraviny dražší, k čemu slouží značka Fair Trade. Jak to bude probíhat: metodami aktivního učení od navození otázek k odhalení problémů a nalezení možných řešení. Ve druhé části využíváme krátké filmové ukázky.	2 hodiny	ZŠB10
	Změny klimatu – Co to znamená?	O čem to bude: Uprostřed veřejné debaty dochází často ke zkreslování pojmů a jejich užívání bez náležité znalosti. Příkladem mohou být pojmy klima, změny klimatu a globální oteplování. Osvojení jejich správného významu nám umožní pochopit řadu vědeckých informací a kriticky zhodnotit různá tvrzení. Představíme si hlavní tematické otázky a názorové skupiny ve společnosti. Budeme si klást základní otázku o tom, zda dochází ke globálnímu oteplování. Představíme si často používané argumenty, způsoby zjišťování dat i nepřímé důkazy. Jak to bude probíhat: převážně metodami aktivního učení - budeme pracovat s výroky, obrázky, mediálními sděleními a vyzkoušíme si řízenou diskusi.	2 hodiny	ZŠB11
	Změny klimatu – Nejisté odpovědi	Jaké příčiny mohou vyvolávat změny klimatu na Zemi? Jak konkrétně působí? Které z nich hrají roli v současných změnách? Jak se mohou navzájem ovlivňovat? Jaké následky mohou přinést klimatické změny? Jak projít informační džunglí, a vytvořit si úsudek o lidském vlivu na klima? Jaké jsou argumenty pro a proti snižování emisí skleníkových plynů? Co může udělat každý z nás? Jak to bude probíhat: Žáci pracují ve skupinách i jednotlivě. Plní úkoly s využitím obrázků a textů, formulují otázky, diskutují, vyjadřují postoje a hrají krátké scénky.	2 hodiny	ZŠB12

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Přírodní klimatizace	Co tvoří přirozenou „klimatizaci krajiny“? Jak se klimatizační účinky projevují? Jaký to má pro nás význam? Jaké biologické a fyzikální děje se při tom uplatňují? Jak je tato klimatizace účinná? Žáci sami přijdou na to, že klimatizací krajiny jsou stromy a ostatní zeleň. Představíme si stromy jako velké vodní pumpy na sluneční pohon, které pomáhají udržovat koloběh vody, snižovat teplotní výkyvy a mírnit projevy počasí. Stručně si připomeneme další užitky, které stromy poskytují. Jak to bude probíhat: prostřednictvím hádanky, činností s obrázky ve skupinách, pantomimy, hravé nápodoby přírodních procesů, zamyšlení nad problémovými otázkami i využití jednoduché matematiky.	2 hodiny	ZŠB13
	Putování přírodou České republiky	Co všechno je příroda v České republice, jak se mění s nadmořskou výškou, jak horniny ovlivňují vzhled krajiny, které organismy obývají různá stanoviště, jak lidské činnosti ovlivňují biologickou rozmanitost, které ekosystémy vyžadují lidskou péči, jak se vyvíjí opuštěné pole nebo rybník, proč se vyhlašují chráněná území. Jak na to půjdeme: Na šesti stanovištích žáci v malých skupinách řeší úkoly s pomocí obrázků, přírodnin a pracovního listu. Následuje sdílení odpovědí a vyvození poznatků. Poté hrajeme didaktickou hru Přežití v krajině.	2 hodiny	ZŠB14
	Putování přírodou Jižních Čech	O čem to bude: o rozmanitých krajinách, které tvoří jižní část Čech, od pánvi a pahorkatin až po horské oblasti. O živých organismech a ekosystémech, které k těmto krajinám náležejí. O tom, jak lidé utvářejí, chrání i ohrožují zdejší přírodu. Jak na to půjdeme: Na několika stanovištích žáci v malých skupinách řeší úkoly s pomocí obrázků, textů a pracovního listu. Následuje sdílení odpovědí a vyvození poznatků. Ve zbývajícím čase hrajeme kvarteto „Místa pro přírodu“, zaměřené na poznávání stanovišť, významných pro ochranu biodiverzity.	2 hodiny	ZŠB15

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
	Jak se žije v lese	Co vše tvoří les, v čem se podobá domu, na jakých „adresách“ najdeme jeho různé obyvatele, jak spolu navzájem souvisejí jejich životy, co by v lese nemělo chybět pohledem živočichů, kdo udržuje koloběh života, jaké užitky poskytuje les lidem i krajině, jaké jsou zásady ekologicky šetrného hospodaření, jak poznáme výrobky ze „šetrného dřeva“, co ovlivňuje odolnost lesa proti přírodním katastrofám. Jak na to půjdeme: sérií činností, soustředěných kolem velkého obrázku lesa na plátně, sestavováním „pavučiny“ vztahů, skládáním puzzle, hraním scének, her, příběhem, přemýšlením nad problémovými otázkami.	2 hodiny	ZŠB16
	Námořní rybolov	Skupiny hráčů podnikají v námořním rybolovu. Cíle a pravidla hry je motivují k co nejvyššímu úlovku. Brzy však zjistí šokující věc – stavy ryb klesají a začínají prodělavat. V reakci na problém hráči postupně nacházejí udržitelnou strategii rybolovu. Poté reflektujeme průběh hry. Uvedeme si skutečné případy krachu rybích lovišť, definujeme dlouhodobě udržitelný rybolov, pojmenujeme překážky, které brání jeho prosazení. Zobecníme si problém na obnovitelné přírodní zdroje a najdeme příklady bližší naší realitě. Zobecníme si problém na čerpání všech přírodních zdrojů Země naší civilizací. Přijdeme na to, co můžeme dělat pro jeho udržitelnost.	2 hodiny	ZŠB17
	Neviditelná ruka trhu	Skupiny hráčů zastupují různé státy světa a snaží se vydělat peníze prodejem výrobků, po kterých je na globálním trhu poptávka. Brzy však zjistí, že nemají stejné výchozí pozice (materiál, pomůcky, vstupní „kapitál“). Dojde k vyjednávání, vzájemným obchodům a vytváření ekonomických strategií. Do hry vstupují vnější události - změny výkupních cen, rozvojová pomoc nebo předávání cenných informací. Poté reflektujeme průběh hry a propojujeme ji s realitou. Uvedeme si konkrétní příklady působení „neviditelné ruky trhu“ na životní prostředí a sociální podmínky v chudých státech a přijdeme na to, že jí můžeme usměrňovat spotřebitelskými volbami.	2 hodiny	ZŠB18

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Když nám teče do bot	Jaké mohou být příčiny vzniku povodní? Které součásti krajiny vodu zadržují, a které urychlují její odtok do řek? Jak uspořádat krajinu, aby nám povodně způsobily co nejméně škod? Co budeme dělat: V malých skupinách sehraje strategickou hru. Herní plán představuje krajinu, kterou protéká řeka. Hráči do něj vkládají kartičky s rozmanitou bodovou hodnotou (např. les, pole, lidská sídla, přirozený nebo regulovaný úsek toku). Cílem je získat co nejvíce bodů. V každém kole hry však přichází po řece velká voda. Jen to, co není zaplaveno, nebo čemu voda nevadí, se počítá... Před dalším kolem hry mohou hráči uspořádání krajiny obměnit. Po ukončení hry proběhne závěrečné shrnutí a diskuse.	2 hodiny	ZŠB19
	Rybník jako dům	Rybník, to je víc než voda a ryby. Na hladině, ve vodním sloupci, na dně i v rákosinách podél břehů žijí rozmanití živočichové a rostliny. Rybníky spolu s hrázemi, vlhkými loukami a bažinami tvoří velký propojený životní prostor. Co budeme dělat: Postupně prozkoumáme různá prostředí a jejich organismy – budeme pozorovat vodní ptáky na hladině, lovit vodní bezobratlé živočichy, zkoumat život v rákosí a ve starých dubech, posbíráme indicie do tajenky o bažinné olšině. Přitom se budeme zamýšlet nad problémovými otázkami, nacházet souvislosti, vzájemná propojení a poznávat rybník „jako dům“. Na závěr budeme schopni zdůvodnit různá omezení pro lidskou činnost v přírodní rezervaci.	2 hodiny	ZŠB20
	Lesní stezka	Co všechno tvoří lesní ekosystém? Jak se mění podle stanoviště, vývojové fáze a způsobu hospodaření? Co prozradí byliny o lesním prostředí? Kolik je různých mechů? Jaké důkazy o přítomnosti živočichů můžeme v lese objevit? Kdo udržuje koloběh života (nejen) v lese? V čem je les „přírodní“ a v čem změněný lidskou činností? Co je důležité pro udržování biologické rozmanitosti lesa, kvality půdy a pro odolnost vůči různým kalamitám? Co budeme dělat: pozorovat, zkoumat, objevovat, přemýšlet a možná i hrát.	2 - 3 hodiny	ZŠB21

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Co se děje v tůňce	Budeme poznávat jednotlivé vývojových etap a nejrůznější úskalí života obojživelníků (převážně žab). Důraz je kladen na charakteristiku druhů, určovací znaky a samozřejmě také na jejich ekologii a biologii. V rámci dobrodružné výpravy se podíváme, jak jednotlivé druhy obojživelníků žijí, čím se živí a jak se rozmnožují. Jednotlivé „skoky“ žabího života zafixujeme pomocí nenáročných pohybových her a aktivit, výklad doplníme o ukázkou stabilních exponátů a pobytových stop. Program probíhá ve vhodných lokalitách Strakonicka a Písecka.	2 - 3 hodiny	ZŠB22
	Divoká kalvárie a Staré Podskalí	Skalnatý pravý břeh řeky Otavy na strakonickém Podskalí skrývá poutavé příběhy minulosti, zajímavé rostliny, křoviny a dřeviny původních listnatých lesů. Hlasy ptáků nám prozradí, kdopak žije v korunách, shlíží na květiny, hojné mechy a blýskající se vodní hladinu. Na podzim prozkoumáme různá semena rostlin, na jaře jejich květy a barvy. Necháme se inspirovat k vlastní tvorbě divokým koutem strakonické přírody Zellerinovy stráně, kde dlí busta známého básníka a vlastence. A jakého že vlastně? Nakonec si ujasníme, co je slepé říční rameno, ostrov a poloostrov.	2 - 3 hodiny	ZŠB23
	Stará řeka	Vycházka k slepému rameni řeky Otavy u Strakonic nám pomůže spatřit zblízka bohatý vodní život, zároveň pochopíme, jak se divoká řeka rozlévá a různě se klikatí, povíme si něco o dávných tvářích bažinatých Strakonic v oblasti Častavína. U čistírny odpadních vod poznáme, že opravdu řeka teče přes náš dům...	2 - 3 hodiny	ZŠB24
	Ztraceni v tůních	Chráněné území Tůň u Hajské skrývá vodní oázu pro mnohé chráněné obojživelníky, vodní bezobratlé, vzácné vodní rostliny. Na tomto místě písčitých přesypů je dodnes možné se nechat okouzlit zvláštní krajinou se spoustou tůňek a starých stromů. Žáci prozkoumají obyvatele tůňek (rostliny, živočichové), poznají, kdo žije v korunách stromů a uvědomí si, proč jsou některá území zvláště chráněna a jakou péči to obnáší.	3 - 4 hodiny	ZŠB25

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Cesta do země bludiček	Kam se vydáme: na rašeliniště Červené Blato v CHKO Třeboňsko Dozvíme se za jakých podmínek a z čeho se tvoří rašelina, jak rašeliniště vzniklo a jak se vyvíjí, jak rašelinná půda ovlivňuje druhové složení rostlinného a živočišného společenstva, pro které rostliny a živočichy je rašeliniště nenahraditelným životním prostředím, čím se liší přírodní les v rezervaci od hospodářských lesů v okolí, jaké užitky poskytuje přírodní rašeliniště lidské společnosti i okolní krajině, jak dřívější ruční těžba ovlivnila dnešní stav rašeliniště. Na okružní cestě rezervací způsobíme malé zemětřesení, objevíme přírodní repelent, vzácný druh borovice, rostlinu s květy jako vata i tajemná místa z pohádek o bludičkách.	3 hodiny	ZŠB26
	Jak si voda hraje s kameny - Čertova stěna	Půjdeme do hlubokého údolí Vltavy pod Čertovou stěnou, kde je příroda opravdu živelná. Nepředstavitelně dlouho tvoří voda s kamenem velkolepá díla. Tvaruje hluboká údolí, trhá skály na kusy, pohybuje obrovskými balvany, hloubí v nich obří hrnce a roztodivné tvary. Používá kameny jako hudební nástroje. Vymílá písek, ukládá jej a vytváří stále nová prostředí pro živé organismy. Přírodních dějů se zmocníme poeticky – sestavíme báseň, orámujeme obrazy, pojmenujeme „sochy přírody“.	4 hodiny	ZŠB27
	Dívčí kámen - cestování časem	Zveme vás na cestování časem do minulosti vzdálené stovky i tisíce let. Projdeme po zbytcích opevnění keltského města, kde potkáme už jen „lesní duchy“. Pokusíme se uhodnout, kteří z nich nám sdělují o Keltech pravdivé informace, a kteří si vymýšlejí. Jméno pradávného města vylouštíme v tajence po důkladném průzkumu památné Třísovské lípy. Na hradě Dívčí kámen vyšleme skupinky dětí na průzkum s mapkou a úkoly v pracovním listu. Za splnění úkoly získají díly hradní pověsti. Její druhou polovinu odtajníme až poté, co jí děti zkusí domyslet podle vlastní fantazie. Cestou zpět můžeme navštívit naleziště zajímavých kamenů v náplavech Vltavy pod hradem.	4 hodiny	ZŠB28

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Dívčí kámen - tajnosti přírody	Na břehu potoka prozkoumáme geologickou sbírku, kterou shromáždila povodeň. Najdeme přitom skryté drahokamy, záhadné valounky podobné meteoritům. S pomocí kvetoucích bylin získáme indicie k rozluštění tajemství zdánlivě obyčejného borového lesa v přírodní rezervaci Holubovské hadce. Vydáme se na průzkum zříceniny hradu Dívčí kámen. Rozmanité objevy nás dovedou k poznání, že zříceniny hradů mají význam i pro ochranu přírody. Cestou zpět se zastavíme u keltského hradiště u Třisova.	4 hodiny	ZŠB29
	Písečnou pláží do ledových dob	Kam se vydáme: na Veselské pískovny a písečný přesyp u Vlkova v CHKO Třeboňsko O čem to bude: co je to vlastně písek, z jakých zrn se skládá a jak vzniká, jak se nahromadil písek ve zdejší krajině, jak se vyvíjí příroda na místech po těžbě písku, které organismy osídlují holé písčiny, písčité stěny, písčité cesty a tůně na dnech těžebních jam, čím jsou pro ně pískovny důležité a jak je lidé mohou chránit, i když o tom neví. Co budeme dělat: pozorovat, objevovat, zkoumat, experimentovat, napodobovat přírodní děje, hrát drobné hry a zamýšlet se nad „dobře mířenými“ otázkami.	3 hodiny	ZŠB30
	Lesní stezka - Kraví hora	Na začátku stezky odkryjeme pomocí map proměny Kraví hory v minulém století. V hustém smrkovém lese vypátráme hmatatelné důkazy o bezlesí. Objevíme bývalou hranici lesa a za ní starou bučinu s divotvornými stromy a „ornamenty“ na jejich kůře. Cestou k vrcholu prozkoumáme skalní útvary - sochy přírody ze žulového kamene, zjistíme, kdo a jak je tvaroval. Odvodíme příčiny pádu mohutných stromů a význam mrtvého dřeva pro život v lese. Odhalíme, co je v lese „přírodní“ a co je výsledkem lidského vlivu. Přijdeme na to, jak vznikl zelený „koberec“ malých buků, jak vypadá klíčící rostlinka i kolik semínek se vejde do bukvice. Za teplého počasí projdeme bosí „smyslovým chodníčkem“. Na vrcholu navštívíme rozhlednu s krásným výhledem. Cestou dolů zhodnotíme navštívený les z pohledu různých živočichů.	3 hodiny	ZŠB31

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Třídenní pobytové programy v Novohradských horách a na Lipně	Třídenní pobyt, zaměřený na aktivní poznávání a prožitek přírody. Program prvního a třetího dne probíhá v přírodě v okolí místa ubytování, druhý den se vydáme na celodenní exkurzi do významných přírodních lokalit širší oblasti.	3 dny	ZŠB32
	Jeden za všechny, všichni za jednoho I.	V rámci tohoto programu pracujeme s celým třídním kolektivem. Prostřednictvím různých aktivit si žáci vyzkouší, jak umí spolupracovat a jakým způsobem komunikovat. Pomocí společných zážitků poznávají lépe své spolužáky a také si uvědomují, jakou roli hrají ve třídě oni sami. Program napomáhá ke zlepšení vztahů v třídním kolektivu.	2 hodiny	ZŠB33
	Jeden za všechny, všichni za jednoho II.	Výukový program je zaměřen na zlepšení komunikačních dovedností mezi žáky. Žáci si vyzkouší, jak vzniká fáma a jaké bariéry mohou bránit v efektivní komunikaci. Zábavnou formou pochopí, jaký je rozdíl mezi správnou komunikací a jednostranným „rozhovorem“. Pochopí a vyzkouší si schopnost naslouchání druhé osobě.	2 hodiny	ZŠB34
	Jeden za všechny, všichni za jednoho III.	Ve výukovém programu si žáci upevní znalosti a dovednosti správné komunikace. Dále se v programu věnujeme tématu šikany. Pracujeme s filmovým příběhem třídy, ve které probíhá šikana. Pozornost zaměříme na to, co v takovém případě můžeme dělat jako svědci a jaké máme možnosti jako oběť. Program směřuje k tomu, že pokud je třída silná a soudržná, dokáže si poradit i s nevhodným chováním jedinců.	2 hodiny	ZŠB35
	Různé úhly pohledu	Každý z nás je určitým způsobem jedinečný, zastáváme různé názory a jinak se chováme v určitých situacích. Cílem tohoto programu je přivést žáky k zamyšlení nad tím, že nic není černé nebo bílé. Naučit je dívat se na různé situace z různých úhlů pohledu, očima těch „druhých“ a nacházet tak společnou řeč i ve zdánlivě neřešitelných situacích.	2 hodiny	ZŠB36

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Stereotypy a předsudky	Během programu budeme předvídat charakteristiky vybrané postavy a poté je porovnáme se skutečností. Prostřednictvím vlastního prožitku budeme mít možnost pochopit, že ne vždy je náš odhad správný. Ukážeme si, jak vznikají fámy a jaký mohou mít dopad na naše životy. Rozebereme naše vlastní stereotypy a na základě toho si ukážeme, jak snadno se mohou proměnit v předsudky negativně ovlivňující naše chování.	2 hodiny	ZŠB37
	Lidská práva	Každý člověk má určitá základní práva bez ohledu na to jaký je nebo kde se narodil. Seznámíme se s vybranými právy ze Všeobecné deklarace lidských práv. Rozborem příběhu čínské dívky Jasmíny si ukážeme důsledky nedodržování či porušování lidských práv na její život. V programu pracujeme s filmovými ukázkami a hudebním videoklipem, které žáky vtáhnou do tématu.	2 hodiny	ZŠB38
	Co nám sdělují médiá a co najdeme pod pokličkou ..	Náš současný svět je zaplaven různými informacemi a názory, které nás obklopují ze všech stran. Jak se v nich lépe orientovat? Jak se nenechat manipulovat zavádějícími zprávami nebo reklamami? Tento program má za cíl uvést žáky do problematiky kritického vnímání mediálních sdělení. V rámci programu se mimo jiné podíváme na televizní zprávy, vytvoříme společně reklamu a dozvíme se, jak a proč funguje. Na závěr se zastavíme u předností a nebezpečí nejnovějších medií – sociálních sítí. Žáci přijdou na to, že média realitu nejen ukazují, ale sama ji dokážou vytvářet.	2 hodiny	ZŠB39

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Nový život v nové zemi	Lidé se stěhovali z místa na místo odjakživa. V rámci programu poodhalíme příčiny migrace lidí. Zkusíme odhadnout, odkud a proč přicházejí lidé do České republiky a kam naopak lidé z ČR nejčastěji odcházejí. Někteří lidé opouští svou zemi dobrovolně, jiní se snaží zachránit si život. Co všechno ve skutečnosti víme o výzvách a problémech, kterým musí čelit někdo, kdo je nucen opustit svou zemi, rodinu, domov, práci a žít v zemi, kde o něj nikdo nestojí? Prostřednictvím deskové hry poznáme překážky, kterým uprchlíci na své cestě za novým životem čelí.	2 hodiny	ZŠB40
	Rozmanitá Afrika	V průběhu programu se pokusíme ukázat žákům pestrost afrického kontinentu. Zaměříme se především na život lidí zde žijících a problémy, kterým čelí. Společně prožijeme reálný příběh rodiny z Tanzanie, kde si představíme rozdílné rodinné priority a uvědomíme si, že místní obyvatelé řeší nelehkou finanční situaci každý den.	2 hodiny	ZŠB41
	Vietnam – země rýže a hor	Za doprovodu fotografií se seznámíme se základními informacemi o Vietnamu. V souvislosti s odlišným způsobem stravování si vyzkoušíme jíst hůlkami. Podíváme se na důvody, které vedou Vietnamce k přistěhování do ČR. Popovídáme si o tom, jak se žije Vietnamcům ve Vietnamu a jak v ČR. V průběhu programu se zaměříme také na to, co máme společného a v čem jsme naopak rozdílní.	2 hodiny	ZŠB42
	Okénko do Mongolska	Prostřednictvím fotografií se seznámíme se základními informacemi o Mongolsku - historií Mongolska, přírodními podmínkami i s ekonomickou situací lidí zde žijících. Odpovíme si na otázky: Kdo jsou kočovníci? Jaký je jejich životní styl? Co je to jurta? Jaké jsou mongolské tradice? S využitím komiksu nahlédneme pod pokličku Mongolů přijíždějících do ČR, abychom zjistili, proč k nám přijíždí, jaká mají očekávání a jaké jsou šance na jejich vyplnění.	2 hodiny	ZŠB43

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a společnost	Blíže k Ukrajincům	Lidé vnímají cizince spíše jako nebezpečí. Někoho, kdo může ohrožit jejich klidný život. Je to pravda? Nebo je skutečnost trochu jiná? Tento program věnujeme otázkám týkajících se spolužití Čechů a Ukrajinců v ČR. Společně prozkoumáme důvody, proč lidé z Ukrajiny odjíždí za prací do ciziny a proč si vybírají právě ČR. Jak je vnímáme a jak se jim v ČR pravděpodobně žije? Jsou pro nás přítěží nebo máme prospěch z jejich pobytu a práce i my? Na tyto otázky se pokusíme společně najít odpověď.	2 hodiny	ZŠB44

Zdroj: CEGV Cassiopeia, vlastní výzkum, 2014

Příloha č.5 Anotace výukových programů pro Střední školy a gymnázia a jejich označení pro potřeby výzkumu

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Hladová elektrárna	Promítne se náhlá nedostupnost elektrického proudu do našich každodenních životů? Jaký zdroj energie je „nejlepší“? Studenti si na základě práce s textem uvědomí klady a zápory jednotlivých zdrojů energie, sami se pokusí navrhnout nejoptimálnější zdroj a postaví se vlastním názorem k tématu šetření energiemi. To vše metodami heuristického rozhovoru, tvořením řetězce příčin a následků, prací s textem, zábavnými aktivitami a hrami.	2 hodiny	SŠ1
	Supermarket jinýma očima	Každý z nás byl někdy nakupovat v supermarketu. Tentokrát se na supermarket podíváme jinýma očima. Prozkoumáme reklamní letáky a jejich slogany. Dozvíme se, jak vznikají slevy, proč jsou nákupní košíky tak obrovské nebo z jakého důvodu jsou sladkosti vystaveny u pokladen a pečivo až v zadní části obchodu. Při zkoumání psychologie prodeje budeme používat ukázky z dokumentárního filmu Český sen. Podíváme se, jak vznikají reklamy, a na závěr si několik reklam sami vytvoříme.	2 hodiny	SŠ2
	Cesty jídla	Co by stálo za to vědět o potravinách, které jím? Jak výroba potravin ovlivňuje stav živé přírody, kvalitu vody, půdy, ovzduší a životy lidí. Jak potraviny cestují po světě, proč to tak je, a jaké to má dopady. Jaká rizika přinášejí chemické postřiky, jak žijí hospodářská zvířata v běžných chovech, jaké jsou pracovní podmínky pěstitelů banánů nebo kakaa. Čím se liší ekologické zemědělství od běžné praxe, proč jsou biopotraviny dražší, k čemu slouží značka Fair Trade. Jak to bude probíhat: metodami aktivního učení od navození otázek k odhalení problémů a nalezení možných řešení. Ve druhé části využíváme krátké filmové ukázky.	2 hodiny	SŠ3

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Změny klimatu– Co to znamená?	Uprostřed veřejné debaty dochází často ke zkreslování pojmů a jejich užívání bez náležité znalosti. Příkladem mohou být pojmy klima, změny klimatu a globální oteplování. Osvojení jejich správného významu nám umožní pochopit řadu vědeckých informací a kriticky zhodnotit různá tvrzení. Představíme si hlavní tematické otázky a názorové skupiny ve společnosti. Budeme si klást základní otázku o tom, zda dochází ke globálnímu oteplování. Představíme si často používané argumenty, způsoby zjišťování dat i nepřímé důkazy. Jak to bude probíhat: převážně metodami aktivního učení - budeme pracovat s výroky, obrázky, mediálními sděleními a vyzkoušíme si řízenou diskusi.	2 hodiny	SŠ4
	Změny klimatu – Nejisté odpovědi	Jaké příčiny mohou vyvolávat změny klimatu na Zemi? Jak konkrétně působí? Které z nich hrají roli v současných změnách? Jak se mohou navzájem ovlivňovat? Jaké následky mohou přinést klimatické změny? Jak projít informační džunglí, a vytvořit si úsudek o lidském vlivu na klima? Jaké jsou argumenty pro a proti snižování emisí skleníkových plynů? Co může udělat každý z nás? Jak to bude probíhat: Žáci pracují ve skupinách i jednotlivě. Plní úkoly s využitím obrázků a textů, formulují otázky, diskutují, vyjadřují postoje a hrají krátké scénky.	2 hodiny	SŠ5
	Přírodní klimatizace	Co tvoří přirozenou „klimatizaci krajiny“? Jak se klimatizační účinky projevují? Jaký to má pro nás význam? Jaké biologické a fyzikální děje se při tom uplatňují? Jak je tato klimatizace účinná? Žáci sami přijdou na to, že klimatizací krajiny jsou stromy a ostatní zeleň. Představíme si stromy jako velké vodní pumpy na sluneční pohon, které pomáhají udržovat koloběh vody, snižovat teplotní výkyvy a mírnit projevy počasí. Připomeneme si další užítky, které stromy poskytují. Jak to bude probíhat: prostřednictvím hádanky, činností s obrázky ve skupinách, pantomimy, hravé nápodoby přírodních procesů, zamyšlení nad problémovými otázkami i využití matematiky.	2 hodiny	SŠ6

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
Člověk a příroda	Námořní rybolov	Skupiny hráčů podnikají v námořním rybolovu. Cíle a pravidla hry je motivují k co nejvyššímu úlovku. Brzy však zjistí šokující věc – stavy ryb klesají a začínají prodělavat. V reakci na problém hráči postupně nacházejí udržitelnou strategii rybolovu. Ve druhé hodině reflektujeme průběh hry. Uvedeme si skutečné případy krachu rybích lovišť, definujeme dlouhodobě udržitelný rybolov, pojmenujeme překážky, které brání jeho prosazení. Zobecníme si problém na obnovitelné přírodní zdroje a najdeme příklady bližší naší reality - problém na čerpání všech přírodních zdrojů Země naší civilizací. Přijdeme na to, co můžeme dělat pro jeho udržitelnost.	2 hodiny	SŠ7
	Neviditelná ruka trhu	Skupiny hráčů zastupují různé státy světa a snaží se vydělat peníze prodejem výrobků, po kterých je na globálním trhu poptávka. Brzy však zjistí, že nemají stejné výchozí pozice (materiál, pomůcky). Dojde k vyjednávání, vzájemným obchodům a vytváření ekostategií. Do hry vstupují vnější události - změny výkupních cen, rozvojová pomoc nebo předávání cenných informací. Ve druhé hodině reflektujeme průběh hry a propojujeme ji s realitou. Uvedeme si konkrétní příklady působení „neviditelné ruky trhu“ na životní prostředí a soc. podmínky v chudých státech a přijdeme na to, že jí můžeme usměrňovat spotřebitelskými volbami.	2 hodiny	SŠ8
	Když nám teče do bot	Jaké mohou být příčiny vzniku povodní? Které součásti krajiny vodu zadržují, a které urychlují její odtok do řek? Jak uspořádat krajinu, aby nám povodně způsobily co nejméně škod? Co budeme dělat: V malých skupinách sehraje strategickou hru. Herní plán představuje krajinu, kterou protéká řeka. Hráči do něj vkládají kartičky s rozmanitou bodovou hodnotou (např. les, pole, lidská sídla, přirozený nebo regulovaný úsek toku). Cílem je získat co nejvíce bodů. V každém kole hry však přichází po řece velká voda. Jen to, co není zaplaveno, nebo čemu voda nevádí, se počítá. Před dalším kolem hry mohou hráči uspořádání krajiny obměnit. Závěrečné shrnutí a diskuse.	2 hodiny	SŠ9

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Rybník jako dům	Rybník, to je víc než voda a ryby. Na hladině, ve vodním sloupci, na dně i v rákosinách podél břehů žijí rozmanití živočichové a rostliny. Rybníky spolu s hrázemi, vlhkými loukami a bažinami tvoří velký propojený životní prostor. Co budeme dělat: Postupně prozkoumáme různá prostředí a jejich organismy – budeme pozorovat vodní ptáky na hladině, lovit vodní bezobratlé živočichy, zkoumat život v rákosí a ve starých dubech, posbíráme indicie do tajenky o bažinné olšině. Přitom se budeme zamýšlet nad problémovými otázkami, nacházet souvislosti, vzájemná propojení a poznávat rybník „jako dům“. Na závěr budeme schopni zdůvodnit různá omezení pro lidskou činnost v přírodní rezervaci.	2-3 hodiny	SŠ10
	Cesta do země bludiček	Kam se vydáme: na rašeliniště Červené Blato v CHKO Třeboňsko O čem to bude: za jakých podmínek a z čeho se tvoří rašelina, jak rašeliniště vzniklo a jak se vyvíjí, jak rašelinná půda ovlivňuje druhové složení rostlinného a živočišného společenstva, pro které rostliny a živočichy je rašeliniště nenahraditelným životním prostředím, čím se liší přírodní les v rezervaci od hospodářských lesů v okolí, jaké užitky poskytuje přírodní rašeliniště lidské společnosti i okolní krajině, jak dřívější ruční těžba ovlivnila dnešní stav rašeliniště. Na okružní cestě rezervací způsobíme malé zemětřesení, objevíme přírodní repelent, vzácný druh borovice, rostlinu s květy jako vata i tajemná místa z pohádek o bludičkách. Co budeme dělat: objevovat, pozorovat, zkoumat, testovat, bystřit smysly, porovnávat, přemýšlet, soutěžit, hrát.	3 hodiny	SŠ11

Téma	Program	Stručná charakteristika	Délka výukového programu	Označení programu
O přírodě v přírodě	Jak si voda hraje s kameny - Čertova stěna	Vydáme se do hlubokého údolí Vltavy pod Čertovou stěnou, kde je příroda opravdu živelná. Voda tvaruje hluboká údolí, trhá skály na kusy, pohybuje obrovskými balvany, hloubí v nich obří hrnce a roztodivné tvary. Používá kameny jako hudební nástroje. Vše uvidíme na cestě podél Čertových proudů v údolí Vltavy u Loučovic. Přírodních dějů se zmocníme poeticky – sestavíme báseň, orámujeme obrazy, pojmenujeme „sochy přírody“.	4 hodiny	SŠ12
	Dívčí kámen – tajnosti přírody	Na břehu potoka prozkoumáme geologickou sbírku, kterou shromáždila povodeň. Najdeme přitom skryté drahokamy, záhadné valounky podobné meteoritům. S pomocí kvetoucích bylin získáme indicie k rozluštění tajemství zdánlivě obyčejného borového lesa v přírodní rezervaci Holubovské hadce. Vydáme se na průzkum zříceniny hradu Dívčí kámen. Rozmanité objevy nás dovedou k poznání, že zříceniny hradů mají význam i pro ochranu přírody. Cestou zpět se zastavíme u keltského hradiště u Třísova.	4 hodiny	SŠ13
	Lesní stezka – Kraví hora	Na začátku stezky odkryjeme pomocí map proměny Kraví hory v minulém století. V hustém smrkovém lese vypátráme hmatatelné důkazy o bezlesí. Objevíme bývalou hranici lesa a za ní starou bučinu s divotvornými stromy a „ornamenty“ na jejich kůře. Odvodíme příčiny pádu mohutných stromů a význam mrtvého dřeva pro život v lese. Pomocí pracovního listu odhalíme, co je v lese „přírodní“ a co je výsledkem lidského vlivu. Přijdeme na to, jak vznikl zelený „koberec“ malých buků, jak vypadá klíčící rostlinka i kolik semínek se vejde do bukvice. Za teplého počasí projdeme bosí „smyslovým chodníčkem“. Na vrcholu navštívíme rozhlednu s krásným výhledem.	3 hodiny	SŠ14
	Třídenní pobytové programy v Novohradských horách a na Lipně	Třídenní pobyt, zaměřený na aktivní poznávání a prožitek přírody. Program prvního a třetího dne probíhá v přírodě v okolí místa ubytování, druhý den se vydáme na celodenní exkurzi do významných přírodních lokalit širší oblasti.	3 dny	SŠ15

Zdroj: CEGV Cassiopeia, vlastní výzkum, 2014